

Toplumsal Cinsiyet Temelinde Kadının Konumu ve Sorunları

Editör: Sanem BERKÜN

Toplumsal Cinsiyet Temelinde Kadının Konumu ve Sorunları

Editör:

Sanem BERKÜN

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Toplumsal Cinsiyet Temelinde Kadının Konumu ve Sorunları

Editor: Sanem BERKÜN

Language: Turkish-English

Publication Date: 2025

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-625-5757-03-6

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub888>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>. This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Berkün, S. (ed) (2025). *Toplumsal Cinsiyet Temelinde Kadının Konumu ve Sorunları*. Özgür Publications.

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub888>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

Ön Söz

Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, tarihin her döneminde toplumsal refahın artmasına katkı sunmuş ancak bu artışın karşılığı olan hak ve kazanımlara erişimde sorunlarla karşılaşmıştır. Kadının toplumsal yaşamla bütünleşmesi önündeki pek çok problemin ortadan kalkmasında uluslararası anlaşmalar, ulusal yasal düzenlemeler yürürlüğe girmiş, uluslararası örgütler ve devletler işbirliği içerisinde politikalar geliştirmiştir. Ancak tüm bu çalışmalar ne kadının toplumsal konumunu iyileştirebilmiş ne de sorunlarını ortadan kaldıracıdır.

Kadınlara yönelik benimsenen politikalar devletlerin gelişmişlik düzeyini gösteren önemli bir göstergedir. Öte yandan kadınlar toplumsal ilerleme ve sürdürülebilir kalkınma için kilit bir rol üstlenmektedir. Bu durum Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için kadının önemini çok daha net olarak ortaya koymaktadır. Bu kitap çalışması ile toplumsal cinsiyet temelinde kadının konumu ve sorunlarına dair literatürün zenginleştirilmesi amaçlanmıştır. Sosyal bilimlerin çeşitli anabilim dallarında 8 ayrı çalışmanın yer aldığı bu kitap çalışmasında birçok akademisyen ve araştırmacı katkıda bulunmuştur. Her bölümde öne sürülen düşünce ve yazıların tüm bilimsel ve etik sorumluluğu ilgili bölüm yazarı/yazarlarına aittir. Birçok akademisyen ve araştırmacının büyük bir çaba, özveri ve titizlikle ortaya koyduğu birbirinden değerli çalışmalar içeren kitabımızın bilim dünyasına katkılar sunması ve yeni çalışmalara öncülük etmesi en büyük dileğimizdir.

Prof. Dr. Sanem BERKÜN

İçindekiler

Ön Söz

iii

Bölüm 1

Toplumsal Cinsiyetin Bilişsel Yansımaları: Zihin, Şema ve Performans	1
<i>Gökhan Şahin</i>	

Bölüm 2

Kamu Politikası ve Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği	21
<i>Canan Budak</i>	
<i>Ceray Aldemir</i>	

Bölüm 3

Düşük Gelirin Kadınlar İçin Zorlukları: Asgari Ücretli Ailelerde Kadınların Sosyal ve Ekonomik Sorunları – Ankara Keçiören Örneği	51
<i>Zeynep Deniz Altınsoy</i>	

Bölüm 4

Kadının Medyada Temsili: Eşitsizlikler ve Kalıp Yargılar	65
<i>Nebile Eroğul</i>	

Bölüm 5

Toplumsal Cinsiyet Rollerine Bağlamında Kadın Sağlığına Erişimde Eşitsizlikler: Üreme Sağlığı ve Doğum Hizmetlerine Yönelik Güncel Sorunlar	85
<i>Beyza Uçar</i>	

Bölüm 6

- Dönüşen Mutfaklar, Değişmeyen Önyargılar: 21. Yüzyılda Kadın Şeflerin Toplumsal Konumu 97
Mehmet Özdamar

Bölüm 7

- Kadın Emeginin Gücü ve Çifte Ayrımcılık: 6888 Tabur Üzerinden Bir Anlatı 133
Cahide Göğüsdere

Bölüm 8

- Unutulmuş Bir Köy Romanının Yok Sayılmış Kadınları: Neriman Hikmet'in *Köyün Dulları* Eserinin Mağlup ve Mağdurları 155
Bahanur Garan-Gökşen

Toplumsal Cinsiyetin Bilişsel Yansımaları: Zihin, Şema ve Performans

Gökhan Şahin¹

Özet

Bu bölüm, bilişsel psikolojinin temel süreçlerinin (algı, bellek, dikkat, karar verme) toplumsal cinsiyet tarafından nasıl şekillendirildiğini incelemektedir. Biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki kavramsal ayrımı temel alan bölüm, bilişsel yeteneklerdeki “farklılık” söylemini meta-analiz bulguları ışığında eleştirel bir şekilde değerlendirmekte ve bu farklılıkların büyük ölçüde abartıldığını ve zamanla azaldığını ortaya koymaktadır. Zihnin toplumsal cinsiyet şemaları aracılığıyla nasıl “cinsiyetlendirildiği” sosyal öğrenme kuramı, toplumsal cinsiyet şeması kuramı (Bem) ve performativite (Butler) gibi temel kuramlar üzerinden açıklanmaktadır. Bölüm, bu şemaların dikkat, bellek, dil kullanımı, problem çözme ve sosyal yargı gibi bilişsel işlevler üzerindeki somut etkilerini ve atıf hataları gibi yanlışlıklara nasıl yol açtığını detaylandırmaktadır. Ayrıca, “kalıpyargı tehdidi” mekanizmasının, kadınların bilişsel performansını durumsal olarak nasıl olumsuz etkilediği ve yapay bir yetenek farkı yanılsaması yarattığı vurgulanmaktadır. Türkiye’deki ilgili çalışmalara da değinilerek, bilişsel süreçlerin tarafsız olmadığı ve mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üreten ve meşrulaştıran “görünmez” mekanizmalar olduğu sonucuna varılmaktadır.

1. Giriş: Biyolojik Cinsiyetten Toplumsal Cinsiyete Zihinsel Yolculuk

Bilişsel psikoloji, insan zihninin bilgi işleme süreçlerini—algı, dikkat, bellek, dil, problem çözme ve karar verme—anlamaya adanmış bir bilim dalıdır. Geleneksel olarak bu disiplin, zihinsel süreçleri evrensel, biyolojik temelli ve bağlamdan büyük ölçüde bağımsız mekanizmalar olarak ele almıştır. Ancak, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimler ve psikolojinin diğer alanlarından yükselen eleştirel sesler, bu evrenselci bakış

¹ Doç. Dr.,

açısının önemli bir unsuru gözden kaçırıldığını ortaya koymuştur: Zihin, toplumsal bir dünya içinde işler ve bu dünyanın en temel organize edici ilkelerinden biri olan toplumsal cinsiyet tarafından derinden şekillendirilir. Bu bölüm, bilişsel psikolojinin “tarafsız” kabul edilen zihinsel süreçlerinin, aslında toplumsal cinsiyet gibi güçlü bir sosyal yapı tarafından nasıl örüldüğünü, yönlendirildiğini ve hatta inşa edildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Biyolojik cinsiyet (İng. *sex*), bireylerin kromozomal, gonadal ve anatomik özelliklerine dayanan biyolojik bir kategoridir (Pehlivan, 2017). Toplumsal cinsiyet (İng. *gender*) ise, bu biyolojik temel üzerine toplumun ve kültürün “kadın” ve “erkek” olmaya yüklediği anlamlar, beklentiler, roller ve sorumluluklar bütünüdür (Pehlivan, 2017). Biri doğa ile ilgiliyken, diğeri toplumsal inşa ile ilgilidir. Bu ayrım, bölümümüzün temelini oluşturmaktadır; zira burada incelenen, kadın ve erkek zihinleri arasındaki varsayılan biyolojik “farklılıklar” değil, toplumsal olarak inşa edilmiş bir kategori olan “kadınlığın” bilişsel ve psikolojik sonuçlarıdır.

Toplumsal cinsiyet, bireyin bilgiyi algılamasından işlemesine, anılarını yapılandırmasından geleceğe yönelik kararlar almasına kadar tüm bilişsel mimariyi organize eden temel bir şema, bir “zihinsel mercecek” işlevi görür. Bu mercecek, kadınların toplumsal konumunu, karşılaştıkları sorunları ve potansiyellerini gerçekleştirmelerinin önündeki görünmez engelleri anlamada kritik bir rol oynamaktadır. Bilişsel süreçlerin tarafsız olmadığını, aksine mevcut güç ilişkilerini yeniden üreten ve meşrulaştıran mekanizmalar olabileceğini göstermek, bu bölümün nihai hedefidir.

2. Bilişsel Yeteneklerde “Farklılık” Söyleminin Eleştirel Bir Değerlendirmesi

Toplumsal cinsiyet ve biliş arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların tarihi, büyük ölçüde kadın ve erkekler arasındaki bilişsel yetenek farklılıklarını tespit etme ve ölçme çabası etrafında şekillenmiştir. Bu çaba, hem bilimsel merakı hem de toplumsal önyargıları yansıtan karmaşık bir literatür ortaya çıkarmıştır.

Tarihsel Arka Plan ve Geleneksel Bulgular

Bilişsel yeteneklerdeki cinsiyet farklılıkları üzerine modern tartışmalar, büyük ölçüde Maccoby ve Jacklin’in 1974 tarihli öncü eseri *The Psychology of Sex Differences* ile başlamıştır (MacIntyre, 1997). Bu kapsamlı derlemede, yazarlar yüzlerce çalışmayı analiz ederek dört temel alanda tutarlı cinsiyet farklılıkları olduğu sonucuna varmışlardır: Kadınların sözel yeteneklerde, erkeklerin ise görsel-uzamsal yetenek, matematiksel yetenek ve saldırganlıkta

daha üstün olduğu iddia edilmiştir. Bu bulgular, popüler kültürde ve hatta bilimsel çevrelerde hızla kabul görmüş ve “kadınların sözel, erkeklerin sayısal zekâyâ sahip olduğu” yönündeki kalıpyargıları pekiştirmiştir (MacIntyre, 1997). Örneğin, erken dönem çalışmaları, erkeklerin görsel-uzamsal görevlerde ve matematiksel akıl yürütmede daha iyi performans gösterdiğini, kadınların ise hafıza ve dil kullanımı gerektiren testlerde daha başarılı olduğunu tekrar tekrar raporlamıştır (Downing ve ark., 2008). Bu ilk çalışmalar, eleştirel bir gözle bakıldığında, genellikle var olan toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını bilimsel verilerle doğrulama eğiliminde olmuş ve bu kalıpyargıların kökenlerini sorgulamaktan ziyade onları birer “doğal” farklılık olarak sunmuştur.

Meta-Analizlerin Getirdiği Yeni Perspektif

1980’lerden itibaren, araştırma metodolojisinde önemli bir gelişme yaşanmıştır: meta-analiz. Yüzlerce, hatta binlerce bireysel çalışmanın sonuçlarını istatistiksel olarak birleştirerek daha güvenilir ve genel bir resim sunan bu teknik, cinsiyet farklılıkları literatüründe adeta bir devrim yaratmıştır. Özellikle Janet Shibley Hyde ve meslektaşlarının yürüttüğü kapsamlı meta-analizler, geleneksel farklılıklar tablosunu temelden sarsmıştır.

Hyde’in 1990 yılında yayımlanan ve 3 milyondan fazla katılımcıyı içeren 100 çalışmayı birleştiren meta-analizi, genel matematiksel yeteneklerde kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark olmadığını ortaya koymuştur (MacIntyre, 1997). Farklılıklar, eğer varsa, çok spesifik alt alanlarda ve belirli yaş gruplarında ortaya çıkmaktadır. Örneğin, kız çocukları lise çağına kadar hesaplama becerilerinde hafif bir üstünlük gösterirken, erkekler lise ve sonrasında problem çözme görevlerinde küçük bir avantaja sahip olabilmektedir. Benzer şekilde, Hyde ve Linn’in (1988) sözel yetenekler üzerine yaptığı meta-analiz, bu alandaki cinsiyet farkının pratik olarak “sıfır” olduğunu, yani ihmal edilebilir düzeyde olduğunu göstermiştir (MacIntyre, 1997).

Uzamsal yetenekler alanı, bu genel eğilimin en belirgin istisnasını oluşturur. Meta-analizler, özellikle üç boyutlu nesneleri zihinde döndürmeyi gerektiren **zihinsel rotasyon (mental rotation)** görevlerinde erkekler lehine tutarlı, orta ila büyük düzeyde bir fark olduğunu doğrulamaktadır (MacIntyre, 1997). Ancak, uzamsal yeteneğin diğer alt boyutları olan uzamsal algı (dikkat dağıtıcılar arasında bir nesnenin konumunu belirleme) ve uzamsal görselleştirme (karmaşık uzamsal bilgiyi işleme) gibi alanlarda farklar ya çok daha küçüktür ya da hiç yoktur (MacIntyre, 1997). Bu bulgular, Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: Bilişsel Yeteneklerde Cinsiyet Farklılıklarına İlişkin Meta-Analiz Bulgularının Özeti

Bilişsel Alan	Spesifik Görev/ Alt Alan	Anahtar Meta-Analiz Çalışması	Etki Büyüklüğü (d)	Yorum
Sözel Yetenek	Genel Sözel Yetenek	Hyde ve Linn (1988)	-0.11	İhmal edilebilir
	Kelime Dağarcığı	Hyde ve Linn (1988)	-0.02	İhmal edilebilir
	Okuduğunu Anlama	Hyde ve Linn (1988)	-0.03	İhmal edilebilir
Matematiksel Yetenek	Genel Matematiksel Yetenek	Hyde vd. (1990)	0.05	İhmal edilebilir
	Hesaplama	Hyde vd. (1990)	-0.20 (İlkokul)	Küçük (Kadın lehine)
	Problem Çözme	Hyde vd. (1990)	0.29 (Lise)	Küçük (Erkek lehine)
Uzamsal Yetenek	Zihinsel Rotasyon	Linn ve Petersen (1986)	0.73	Büyük (Erkek lehine)
	Uzamsal Algı	Linn ve Petersen (1986)	0.44	Orta (Erkek lehine)
	Uzamsal Görselleştirme	Linn ve Petersen (1986)	0.13	İhmal edilebilir

Not: Etki büyüklüğü (Cohen's d) değerleri, pozitif değerlerin erkek avantajını, negatif değerlerin kadın avantajını gösterdiği standart bir yorumlamaya dayanmaktadır. Yaklaşık 0.2 küçük, 0.5 orta ve 0.8 büyük bir etki olarak kabul edilir.

Metodolojik Sorunlar ve Araştırma Alanının Politik Doğası

Bulguların yorumlanması, çeşitli metodolojik sorunlar ve örtük önyargılarla gölgelenmektedir:

- 1. Yayın Yanlılığı (Dosya Çekmecesi Sorunu):** İstatistiksel olarak anlamlı bir “fark” bulan çalışmaların, hiçbir fark bulamayan çalışmalara göre yayınlanma olasılığı daha yüksektir. Bu durum, literatürde var olan farklılıkların abartılmasına yol açan sistematik bir yanlılık yaratır (MacIntyre, 1997).
- 2. Alfa ve Beta Yanlılıkları:** Araştırmacılar, bilinçli veya bilinçsiz olarak, kadın ve erkek arasındaki farklılıkları abartma (alfa yanlılığı) veya önemsizleştirme (beta yanlılığı) eğiliminde olabilirler.

3. **Pratik Anlamlılık Sorunu:** İstatistiksel olarak “anlamlı” bulunan çok küçük farkların (örneğin, $d=0.15$), gerçek hayattaki yetenekler, meslek seçimi veya akademik başarı açısından herhangi bir pratik önem taşıyıp taşımadığı son derece şüphelidir (MacIntyre, 1997).
4. **Zamanla Değişim:** Belki de en önemli bulgu, son yirmi yılda bilişsel yeteneklerde gözlemlenen cinsiyet farklarının giderek azalmasıdır. Bu eğilim, farklılıkların biyolojik ve sabit olmaktan çok, eğitimde fırsat eşitliğinin artması, toplumsal rollerin değişmesi gibi sosyo-kültürel faktörlere ne kadar duyarlı olduğunun en güçlü kanıtıdır.

Bu noktada, “farklılık” araştırmalarına odaklanmanın kendisinin nasıl bir kısır döngü yarattığını görmek mümkündür. Toplumda var olan “erkekler matematikte iyidir” kalıpyargısı, “matematiksel yeteneklerde cinsiyet farkı var mıdır?” sorusunu bilimsel bir araştırma konusu haline getirir. Yayın yanlılığı nedeniyle farklılık bulan çalışmalar daha fazla görünürlük kazanır. Medya ve popüler kültür bu bulguları “bilim kanıtladı” şeklinde basitleştirerek yayar. Bu durum, ebeveynlerin, öğretmenlerin ve en önemlisi kız çocuklarının kendilerinin beklentilerini düşürmesine neden olur. Bu düşük beklentiler, ileride ele alacağımız “kalıpyargı tehdidi” mekanizmasıyla birleşerek kız çocuklarının matematik performansını gerçekten de düşürebilir. Sonuç olarak, başlangıçta sadece bir kalıpyargı olan şey, bilimsel araştırma süreci aracılığıyla yeniden üretilen ve meşrulaştırılan bir “gerçekliğe” dönüşür. Farklılıkların zamanla azalması, bu döngünün eğitim ve toplumsal değişimle kırılabileceğini gösteren umut verici bir işarettir. Bu nedenle, odağı “farklılıklar”dan, toplumsal cinsiyetin bilişsel süreçleri nasıl şekillendirdiğine kaydırmak daha verimli bir yaklaşım olacaktır.

3. Zihnin Cinsiyetlendirilmesi: Temel Bilişsel ve Sosyo-Bilişsel Kuramlar

Bireylerin içinde yaşadıkları kültürün kadınlık ve erkeklik tanımlarını nasıl öğrendiklerini ve içselleştirdiklerini açıklamak, toplumsal cinsiyetin bilişsel etkilerini anlamının temelini oluşturur. Psikoloji alanında bu süreci açıklayan birkaç temel kuram öne çıkmaktadır. Bu kuramlar, birbirini dışlamaktan ziyade, farklı analiz düzeylerinde birbirini tamamlayarak zihnin nasıl “cinsiyetlendirildiğine” dair bütüncül bir resim sunar.

Sosyal Öğrenme Kuramı

Albert Bandura’nın (1977) öncülük ettiği sosyal öğrenme kuramı, toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesini temel öğrenme mekanizmalarıyla açıklar. Bu kurama göre, çocuklar cinsiyet rollerini iki ana yolla öğrenirler:

1. **Doğrudan Öğrenme (Pekiştirme ve Cezalandırma):** Çocuklar, “cinsiyete uygun” olarak kabul edilen davranışları sergilediklerinde ebeveynleri, öğretmenleri ve akranları tarafından ödüllendirilir (örneğin, “afetin benim aslan oğluma” veya “ne kadar hanım bir kız”). Buna karşılık, “cinsiyete uygun olmayan” davranışlar (örneğin, bebekle oynayan bir erkek çocuğu veya ağaca tırmanan bir kız çocuğu) eleştirilir, görmezden gelinir veya cezalandırılır.
2. **Dolaylı Öğrenme (Gözlem ve Model Alma):** Çocuklar, çevrelerindeki yetişkinleri (ebeveynler, akrabalar), akranlarını ve medyadaki karakterleri gözlemleyerek hangi davranışların hangi cinsiyetle ilişkilendirildiğini öğrenirler. Özellikle kendileriyle aynı cinsiyetteki modelleri taklit etme eğilimindedirler. Bir kız çocuğu annesinin ev işi yaptığını, bir erkek çocuğu babasının tamirat yaptığını gözlemleyerek bu davranışları kendi cinsiyet rolünün bir parçası olarak kodlar.

Sosyal öğrenme kuramı, toplumsal cinsiyetin dışsal, çevresel faktörler tarafından nasıl şekillendirildiğini açıklamakta oldukça güçlüdür. Ancak, bu öğrenilen bilgilerin zihinde nasıl organize edildiği ve bireyin aktif bir bilgi işlemci olarak bu süreçteki rolü konusunda yetersiz kalmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Şeması Kuramı

Sandra Bem tarafından 1981’de geliştirilen toplumsal cinsiyet şeması kuramı, sosyal öğrenme ve bilişsel gelişim kuramlarını birleştirerek bu boşluğu doldurur. Kuramın temel varsayımı, çocukların dünyayı anlamlandırmak için zihinsel çerçeveler veya “şemalar” oluşturduğudur. Toplumda cinsiyet, en belirgin ve en erken öğrenilen sosyal kategorilerden biri olduğu için, çocuklar hızla bir **toplumsal cinsiyet şeması** geliştirirler (Freedman, 1998).

Bu şema, kültürün kadınlık ve erkeklik tanımlarına göre bilgiyi kodlayan, organize eden ve yorumlayan bilişsel bir ağıdır. Bir kez oluştuktan sonra, bu şema birkaç temel bilişsel işlevi yerine getirir:

- **Bilgiyi Organize Etme:** Gelen bilgiyi “kadınsı” veya “eril” kategorilerine ayırır. Örneğin, “hemşirelik” kadınsı, “mühendislik” eril bir meslek olarak kodlanır.
- **Algıyı ve Dikkati Yönlendirme:** Bireyin dikkatini şemayla tutarlı olan bilgilere yönlendirir. Şemayla çelişen bilgiler ise ya gözden kaçırılır ya da şemaya uyacak şekilde yeniden yorumlanır.
- **Bellegi Etkileme:** Şemayla tutarlı bilgiler daha kolay hatırlanırken, tutarsız bilgiler unutulma eğilimindedir.

- **Davranışa Rehberlik Etme:** Bireye, kendi cinsiyetine “uygun” davranışları seçmesi ve sergilemesi için bir rehber sunar.

Bu süreç, **cinsiyet tiplemesi (sex-typing)** olarak adlandırılır. Bireyler, bu şemayı kullanarak sadece başkalarını değil, kendi benlik algılarını da şekillendirirler. Kendi cinsiyetleriyle tutarlı özellikleri benimserken, karşı cinsiyete atfedilen özellikleri dışlarlar (Wikipedia contributors, 2025).

Bem’in “Toplumsal Cinsiyetin Mercikleri”

Bem, daha sonraki yıllarda *The Lenses of Gender* (1993) adlı eserinde, şema kuramını bireysel bilişsel düzeyden daha geniş bir kültürel analiz düzeyine taşımıştır. Ona göre, bireysel cinsiyet şemalarımız boşlukta oluşmaz; aksine, kültürümüze derinden işlemiş ve gerçekliği algılayışımızı şekillendiren üç temel “mercek” tarafından beslenir. Bu mercıklar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nesilden nesile görünmez bir şekilde yeniden üretir:

1. **Androsentrizm (Erkek Merkezilik):** Erkeğin ve erkek deneyiminin evrensel bir norm, standart veya “insan” olarak kabul edilmesi; kadının ve kadın deneyiminin ise bu normdan bir sapma, “öteki” olarak görülmesidir (Bem, 1993).
2. **Cinsiyet Kutuplaşması (Gender Polarization):** Kadın ve erkeğin sadece biyolojik olarak farklı değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal olarak birbirinin zıttı olarak görülmesidir. Bu ikilik, giyimden duygulara, yeteneklerden sosyal rollere kadar hayatın her alanına dayatılır ve bu iki kutup arasında bir geçişe veya ortak alana izin vermez (Bem, 1993).
3. **Biyolojik Özcülük (Biological Essentialism):** Androsentrizm ve cinsiyet kutuplaşmasının yarattığı hiyerarşi ve farklılıkların, biyolojik, genetik veya evrimsel temellere dayandırılarak doğal, kaçınılmaz ve değiştirilemez olarak meşrulaştırılmasıdır (Bem, 1993).

Eleştirel ve Post-Yapısalcı Yaklaşımlar: Judith Butler ve Performativite

Judith Butler’ın 1990 tarihli *Cinsiyet Belası* (Gender Trouble) adlı eseri, toplumsal cinsiyet anlayışına radikal bir meydan okuma getirmiştir. Butler, önceki kuramların temel bir varsayımını sorgular: yani, toplumsal cinsiyetin, önceden var olan biyolojik bir cinsiyetin veya içsel bir kimliğin kültürel bir ifadesi olduğu varsayımını. Butler’a göre toplumsal cinsiyet bir “öz” değil, bir “eylem”dir. Bu, **performativite (performative)** kavramıyla açıklanır (Butler, 1990).

Performativite, toplumsal cinsiyetin içsel bir kimliğin dışavurumu olmadığını, aksine, kültürel normlara uygun olarak sürekli tekrarlanan stilize bedensel eylemler, jestler, duruşlar ve söylemler aracılığıyla inşa edilen bir performans olduğunu ileri sürer (Singh ve Judith Butler, 2022). “Kadın olmak”, içsel bir kadınlık özüne sahip olmak değil, toplumun kadınlık olarak tanımladığı davranışları sürekli olarak “yapmaktır”. Bu tekrarlar zamanla katılaşır ve bedene yerleşir, böylece “doğal” ve “sabit” bir kadın veya erkek kimliği yanılması yaratır (Ton, 2018). Butler için cinsiyet, “olduğumuz” bir şey değil, sürekli olarak “yaptığımız” bir şeydir ve bu yapma eylemi, kimliğin kendisini oluşturur.

Bu kuramlar arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine analiz ettiğimizde, birbirlerini tamamlayan bir yapı ortaya çıkar. Sosyal öğrenme kuramı, toplumsal cinsiyet rollerinin dışsal mekanizmalarla (pekiştirme, modelleme) bireye *nasıl* öğretildiğini açıklar. Toplumsal cinsiyet şeması kuramı, bu öğrenilen bilgilerin zihinde *nasıl* organize edildiğini ve bilişsel süreçleri (algı, bellek vb.) *nasıl* etkilediğini gösteren içsel mekanizmayı sunar. Bem’in “mercekleri” ise, bu bireysel şemaların ve sosyal öğrenme süreçlerinin içeriğinin *nereleden* kaynaklandığını, yani kültüre sinmiş olan androsentrizm, kutuplaşma ve özcülük gibi daha geniş ideolojik yapılardan nasıl beslendiğini ortaya koyar. Son olarak, Butler’ın performativite kuramı, bu sürecin en temel varsayımına meydan okuyarak, öğrenilen, şemalaştırılan ve performe edilen şeyin sabit bir “kimlik” olmadığını, aksine bu süreçlerin kendisinin kimliği yaratan eylemler olduğunu ileri sürer. Bu teorik ilerleme, bilişsel psikolojinin “kadın” ve “erkek” kategorilerini sabit ve doğal kabul eden geleneksel yaklaşımını temelden sarsar ve toplumsal cinsiyetin sürekli yeniden üretilen ve dolayısıyla potansiyel olarak dönüştürülebilen bir yapı olduğunu gösterir.

4. Toplumsal Cinsiyet Şemalarının Bilişsel Süreçler Üzerindeki Etkileri

Toplumsal cinsiyet şemaları bir kez zihnimize yerleştikten sonra, dünyayı algılayışımızdan kendimizi hatırlayışımıza kadar geniş bir yelpazedeki bilişsel süreçleri otomatik ve genellikle farkında olmadığımız bir şekilde etkiler. Bu bölümde, bu şemaların belirli bilişsel işlevler üzerindeki somut etkileri araştırma bulgularıyla incelenecektir.

Dikkat ve Algısal Yanlılıklar

Toplumsal cinsiyet şemaları, birer “algısal filtre” görevi görerek dikkatimizi seçici bir şekilde yönlendirir (Altınova ve Duyan, 2013). En temel düzeyde bu, **doğrulama yanlılığı (confirmation bias)** olarak bilinen bilişsel bir eğilimle kendini gösterir: Kalıpyargılarımızla ve beklentilerimizle

tutarlı olan bilgilere daha fazla dikkat eder, onları daha kolay işler ve daha iyi hatırlarız (*Stereotypes - the Decision Lab*, n.d.). Örneğin, bir kadının şefkatli veya duygusal bir davranışını, bir erkeğin ise rekabetçi veya iddialı bir davranışını daha kolay fark eder ve bu gözlemi mevcut şemamızı pekiştirmek için kullanırız. Şemayla çelişen durumlar (örneğin, iddialı bir kadın veya şefkatli bir erkek) ise ya görmezden gelinir, ya “istisna” olarak etiketlenir ya da şemaya uyacak şekilde yeniden yorumlanır.

Bu süreçler oldukça otomatiktir. Nörobilişsel çalışmalar, temel algısal süreçlerin bile toplumsal beklentilerden etkilendiğini göstermektedir. Örneğin, araştırmalar katılımcıların erkek yüzlerini daha çok öfke, kadın yüzlerini ise mutluluk gibi duygusal ifadelerle daha hızlı ve kolay bir şekilde ilişkilendirme eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur (Barnett ve ark., 2020). Bu, beynimizin sosyal bilgiyi işlerken kalıpyargıları birer kısa yol olarak kullandığını, ancak bu kısa yolların önyargılı algılara yol açtığını göstermektedir.

Bellek ve Kimlik

Bellek, geçmişin pasif bir kaydı değil, şimdiki benlik algımız ve kimliğimiz doğrultusunda sürekli olarak yeniden inşa edilen dinamik bir süreçtir. Toplumsal cinsiyet, bu inşa sürecindeki en önemli mimarlardan biridir. Otobiyografik bellek (kişisel anılarımız) üzerine yapılan çalışmalar, kadınların anılarının genellikle erkeklerinkinden farklı bir anlatı yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Kadınların anıları çoğunlukla daha fazla duygusal ve bağlamsal detay içerir, daha fazla duygusal ifade barındırır ve sosyal ilişkilere, diğer insanların duygu ve düşüncelerine daha fazla odaklanır (Rubin ve ark., 1999).

Bu alandaki en çarpıcı bulgulardan biri, bu farklılıkların biyolojik cinsiyetten (sex) ziyade, bireyin benimsediği **toplumsal cinsiyet kimliği (gender identity)** ile daha güçlü bir ilişkisi olduğunu gösterilmesidir (Compère ve ark., 2017). Yani, kendini biyolojik cinsiyetinden bağımsız olarak “feminen” özelliklerle tanımlayan bireyler, anılarını daha ilişkisel ve duygusal bir dille anlatma eğilimindedir. Bu, belleğin sadece geçmiş hatırlamakla kalmayıp, aynı zamanda kültürel olarak tanımlanmış bir toplumsal cinsiyet kimliğini inşa etme ve sürdürme işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Türkiye’de yapılan çalışmalar da belleğin, özellikle de toplumsal belleğin, mevcut toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında inşa edildiğini ve kadınların deneyimlerinin bu bellekte çoğu zaman ikincil bir konumda kaldığını vurgulamaktadır (Habacı, 2023).

Dil Kullanımı ve Zihinsel Temsiller

Dil, toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını taşıyan, yayan ve yeniden üreten en güçlü araçlardan biridir. Türkçede “bilim adamı”, “iş adamı”, “adam gibi” gibi eril ifadelerin genelleyici ve normatif olarak kullanılması, bu rollerin ve olumlu niteliklerin erkeklere ait olduğu yönündeki bilişsel şemayı sürekli olarak pekiştirir (Uyar Mura, 2018).

Araştırmalar, kadın ve erkeklerin iletişim tarzlarında da sistematik farklılıklar olduğunu göstermektedir. Genel olarak, kadınların daha nazik, işbirlikçi, dinleyici ve dolaylı bir dil kullanma eğiliminde olduğu; erkeklerin ise daha iddialı, rekabetçi, söz kesmeye yatkın ve emir kipi kullanan bir iletişim tarzına sahip olduğu bulgulanmıştır (Nakhanova, 2022). Bu farklılıklar, basit birer “stil” farkı olarak görülemez. Aksine, bunlar toplumdaki güç ve statü eşitsizliklerinin dile yansımasıdır. Daha az güce sahip olan grupların (bu bağlamda kadınların), çatışmadan kaçınmak ve sosyal uyumu sürdürmek için daha dolaylı ve uzlaşmacı bir dil kullanması beklenir.

Problem Çözme ve Karar Verme Süreçleri

Geleneksel kalıpyargılar erkekleri rasyonel, analitik ve mantıksal; kadınları ise duygusal, sezgisel ve irrasyonel karar vericiler olarak resmeder. Ancak ampirik bulgular, bu ikili karşıtlığın gerçeği yansıtmadığını göstermektedir. Birçok çalışma, genel karar verme stillerinde anlamlı bir cinsiyet farkı bulamamıştır (Yashaswini, 2025). Hatta bazı araştırmalar, kadınların işbirlikçi problem çözme gibi sosyal beceri gerektiren görevlerde erkeklerden daha başarılı olduğunu ortaya koymuştur (Borgonovi ve ark., 2023).

Nörobilim alanındaki çalışmalar, bu konuya daha da derinlikli bir bakış açısı sunmaktadır. Fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) çalışmaları, kadın ve erkeklerin benzer problem çözme görevlerinde aynı sonuca ulaşmalar bile farklı nöral ağları aktive edebildiklerini göstermektedir (Chen ve ark., 2025). Özellikle dikkat çekici bir bulgu, kadınların akıl yürütme görevleri sırasında limbik sistemle (beynin duygu merkezi) ilişkili bölgelerde daha belirgin bir aktivasyon göstermesidir. Bu, kadınların duygusal ve sosyal bağlamı karar verme süreçlerine daha fazla entegre ettiklerini, yani daha bütüncül bir bilişsel strateji kullandıklarını düşündürmektedir (Chen ve ark., 2025).

Bu noktada, Carol Gilligan’ın 1982’de yayımlanan *In a Different Voice* adlı eseriyle ortaya koyduğu “farklı ses” teorisi büyük önem taşımaktadır. Gilligan, Lawrence Kohlberg gibi geleneksel ahlak gelişim kuramcılarının, sadece erkek deneklerle çalışarak evrensel bir ahlak gelişim modeli oluşturduklarını ve bu modelde kadınların ahlaki muhakemesini “daha az gelişmiş” olarak

yanlış kodladıklarını savunmuştur. Gilligan’a göre, erkekler ahlaki sorunlara genellikle soyut ilkeler, haklar ve adalet temelinde yaklaşırlar (**adalet ahlakı**), kadınlar ilişkileri sürdürme, başkalarının ihtiyaçlarını gözetme ve zarar vermekten kaçınma temelinde yaklaşırlar (**bakım ahlakı**) (Henry, 2023). Bu, birinin diğerinden üstün olduğu anlamına gelmez; sadece farklı bilişsel ve ahlaki yönelimlere işaret eder.

Sosyal Yargı ve Atıf Hataları

Başkalarının davranışlarını yorumlarken ve nedenlerini açıklarken yaptığımız zihinsel çıkarımlara sosyal psikolojide “atıf” denir. Bu atıf süreçleri, toplumsal cinsiyet şemalarından derinden etkilenir ve sistematik hatalara yol açar. **Temel Atıf Hatası (Fundamental Attribution Error)**, başkalarının davranışlarını açıklarken durumsal ve bağlamsal faktörleri göz ardı edip, davranışın nedenini kişinin karakteri veya kişiliği gibi içsel özelliklere bağlama eğilimimizdir (Jones ve Harris, 1967).

Bu genel bilişsel yanlılık, toplumsal cinsiyet kalıpyargılarıyla birleştiğinde daha da tehlikeli bir hal alır ve **Nihai Atıf Hatası (Ultimate Attribution Error)** olarak adlandırılan bir örüntü ortaya çıkar (Hamilton ve Lordan, 2023). Bu hatanın işleyişi şöyledir:

- **Erkeklerin Başarısı:** Yetenek, zekâ gibi içsel, kalıcı ve istikrarlı nedenlere atfedilir (“Çünkü o bir dahi”).
- **Kadınların Başarısı:** Şans, çok çalışma, görevin kolay olması veya başkasının yardımı gibi dışsal, geçici ve istikrarsız nedenlere atfedilir (“Şansı yaver gitti” veya “Çok hırslı olduğu için başardı”) (Hamilton ve Lordan, 2023).
- **Erkeklerin Başarısızlığı:** Şanssızlık, kötü koşullar gibi dışsal nedenlere atfedilir (“Sistem ona karşıydı”).
- **Kadınların Başarısızlığı:** Yeteneksizlik, duygusal kararsızlık gibi içsel nedenlere atfedilir (“Bu iş için yeterli değil”).

Bu sistematik atıf hatası, kadınların yetkinliklerinin ve başarılarının sürekli olarak daha az değerli görülmesine, liyakatlerinin sorgulanmasına ve iş hayatında “cam tavan” gibi engellerle karşılaşmalarına zemin hazırlayan temel bilişsel mekanizmalardan biridir.

5. Kalıpyargı Tehdidi (Stereotype Threat): Bilişsel Performansın Sosyal Sabotajı

Şimdiye kadar toplumsal cinsiyetin bilişsel süreçleri dolaylı yollardan nasıl şekillendirdiğini inceledik. Kalıpyargı tehdidi ise, sosyal bağlamanın bilişsel

performansı anlık ve doğrudan nasıl etkileyebildiğini gösteren en güçlü ve somut mekanizmalardan biridir.

Tanım ve Etki Alanları

Psikologlar Claude Steele ve Joshua Aronson tarafından 1995 yılında tanımlanan **kalıpyargı tehdidi (stereotype threat)**, bir bireyin, kendi sosyal grubu hakkındaki olumsuz bir kalıpyargıyı doğrulayacağı veya bu kalıpyargı temelinde yargılanacağı endişesini taşıdığı durumlarda yaşadığı durumsal psikolojik baskıdır. Bu tehdit, bireyin yeteneğinden bağımsız olarak, sadece o durumun içinde bulunmaktan kaynaklanır. Bu fenomenin en çok araştırıldığı alanlardan biri, kadınların matematik, mühendislik gibi “erkek egemen” olarak kodlanmış alanlardaki performansıdır. “Kadınlar matematikte kötüdür” şeklindeki yaygın kalıpyargı, zorlu bir matematik sınavına giren bir kadın öğrenci için bir kalıpyargı tehdidi durumu yaratır. Bu öğrenci, sadece sınavdaki soruları çözmekle kalmaz, aynı zamanda bu olumsuz kalıpyargıyı doğrulama endişesiyle de başa çıkmak zorunda kalır (Ndom ve ark., 2008).

Aracı Bilişsel Mekanizmalar

Kalıpyargı tehdidinin performansı düşürmesinin ardında yatan bilişsel mekanizmalar oldukça nettir. Bu durum, bir tür “bilişsel sabotaj” olarak işler:

1. **Çalışma Belleği Yükünün Artması:** İnsan zihninin aynı anda aktif olarak işleyebileceği bilgi miktarı sınırlıdır ve bu kapasiteye “çalışma belleği” denir. Problem çözme gibi karmaşık bilişsel görevler, çalışma belleği kaynaklarının yoğun bir şekilde kullanılmasını gerektirir. Kalıpyargı tehdidi altında olan bir birey, zihinsel kaynaklarının bir kısmını görevin kendisinden ziyade, “Acaba başarısız mı olacağım?”, “Herkes benim yeteneksiz olduğumu düşünecek”, “Bu kalıpyargıyı doğrulamamalıyım” gibi endişeleri izlemek ve bastırmak için harcar. Bu durum, asıl göreve ayrılacak bilişsel kapasiteyi azaltarak performansı doğrudan düşürür.
2. **Olumsuz Düşüncelerin Tetiklenmesi:** Araştırmalar, kalıpyargı tehdidinin performans düşüşüne aracılık eden en önemli faktörlerden birinin, görevle ilgili olumsuz düşüncelerdeki artış olduğunu göstermektedir (Cadinu ve ark., 2005). Tehdit altındaki kadınlar, test sırasında performansları hakkında daha fazla olumsuz ve müdahaleci düşünce (örn. “Bunu yapamayacağım”) bildirmektedir. Bu olumsuz düşünce döngüsü, hem dikkat dağınıcıdır hem de kaygıyı artırarak bilişsel işleyişi daha da bozar.

Kalıpyargı tehdidinin gücü, onun ne kadar ince ve durumsal olduğunda yatmaktadır. Steele ve Aronson'ın klasik deneylerinde, eşit derecede yetenekli kadın ve erkek öğrencilere zor bir matematik testi verilmiştir. Bir gruba testin “matematik yeteneğini ölçtüğü” söylenirken, diğer gruba aynı testin “cinsiyet farkı göstermediği bilinen” bir problem çözmeye görevi olduğu söylenmiştir. Sonuçlar çarpıcıdır: İlk koşulda kadınların performansı erkeklerinkinden anlamlı derecede düşükken, ikinci koşulda (tehdit ortadan kaldırıldığında) kadınlar ve erkekler eşit performans sergilemiştir (Ndom ve ark., 2008). Bu bulgu, bilişsel yeteneklerdeki “farklılıkların” ne kadarının aslında sabit birer yetenek farkı değil, içinde bulunulan sosyal bağlam tarafından yaratılan bir performans farkı olduğunun en somut kanıtıdır. Performans, zihinde var olan sabit bir yeteneğin basit bir yansıması değil, içinde bulunulan durumun bir fonksiyonudur.

6. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Psikoloji Çalışmaları

Uluslararası literatürde tartışılan bu kavramlar ve mekanizmalar, Türkiye’nin kendine özgü sosyo-kültürel bağlamında da yankı bulmaktadır. Türkiye’deki akademisyenler, hem bu evrensel kuramları yerel koşullara uyarlamakta hem de özgün katkılar sunmaktadır.

Berkday tarihi ve toplumsal kurumları eril bir bakış açısından arındırarak “tarihin cinsiyetini” sorgulayan çalışmaları, Türkiye’de toplumsal cinsiyetin teorik zeminini güçlendirmiştir (Berkday, 2003). Berkday, tarihin şimdiye kadar erkekler tarafından yazıldığını ve kadınların deneyimlerinin sistematik olarak dışlandığını vurgulayarak, kadınların geçmişini ve bugününü anlamak için feminist bir tarih yazımının gerekliliğini ortaya koyar. Benzer şekilde, Sibel Arkonaç gibi sosyal psikologların, sosyal inşacı bir perspektifle kimlik ve önyargı gibi konuları ele alması, bilişsel süreçlerin toplumsal bağlamdan ayrı düşünülemeyeceği fikrini Türkiye’deki psikoloji literatürüne taşımıştır.

Ampirik alanda, DergiPark ve YÖK Ulusal Tez Merkezi gibi veritabanlarında yer alan çalışmalar, toplumsal cinsiyetin bilişsel ve sosyal süreçler üzerindeki etkilerini Türkiye bağlamında ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, toplumsal cinsiyet ve arkısının aile yapısı, eğitim ve sosyo-ekonomik düzey gibi faktörlerden nasıl etkilendiğini göstermektedir (Altınova ve Duyan, 2013). Dil kullanımı üzerine yapılan araştırmalar, Türkçedeki eril dilin ve cinsiyetçi ifadelerin kalıpyargıları nasıl pekiştirdiğini ve kadınların iletişim tarzlarını nasıl etkilediğini belgelemektedir (Çolak, 2018). Bellek üzerine yapılan nitel çalışmalar, kadınların bireysel ve toplumsal hafızadaki yerini ve deneyimlerinin nasıl temsil edildiğini sorgulamaktadır (Özyürek, 2025). Ayrıca, kadınların hane içindeki karar verme süreçlerine katılımı ve

ekonomik güçlenmelerinin bilişsel özerklikleri üzerindeki etkileri de önemli bir araştırma konusu olarak öne çıkmaktadır.

Ne var ki, bu bilişsel mekanizmaların etkileri sadece genel toplumda değil, bilginin üretildiği akademik dünyanın kendisinde de görülmektedir. Türkiye’de psikoloji bölümlerinde çalışan kadın akademisyenlerle yapılan bir çalışma, katılımcıların önemli bir kısmının (%37.9) erkek meslektaşlarına göre daha az ciddiye alındığını hissettiğini ve dörtte birinden fazlasının (%25.3) iş yerinde cinsiyetçi bir dille eleştirildiği veya küçümsendiği bir olay yaşadığını ortaya koymuştur (Boyacı-Oğlu ve Hünler, 2019). Bu bulgu, yukarıda tartışılan atıf hatalarının ve kalıpyargıların, kadınların yetkinliklerinin sorgulandığı ve başarılarının küçümsendiği somut kurumsal pratiklere nasıl dönüştüğünün acı bir örneğidir.

7. Sonuç: Bilişsel Mekanizmalardan Toplumsal Eşitsizliğe

Bu bölüm boyunca yapılan analiz, bilişsel psikolojinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin nasıl sürdürüldüğünü, meşrulaştırıldığını ve nesilden nesile aktarıldığını anlamak için vazgeçilmez araçlar sunduğunu ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyet, sadece bir sosyal rol veya kimlik kategorisi değil, aynı zamanda zihnimizin en temel işleyişini düzenleyen güçlü bir bilişsel şemadır.

Bu şema, dikkatimizi kalıpyargılarla uyumlu olana yönelten bir filtre görevi görür. Anılarımızı, “kadınsı” veya “eril” kimliklerimizi doğrulayacak şekilde yeniden inşa eder. Başkalarının ve kendimizin başarı ve başarısızlıklarını, kadınların yeteneklerini sistematik olarak değersizleştiren önyargılı atıf hatalarıyla yorumlamamıza neden olur. En önemlisi, kalıpyargı tehdidi gibi mekanizmalar aracılığıyla, bir kadının potansiyelini tam olarak sergilemesini anlık olarak engelleyerek, en başta var olmayan bir “yetenek farkı” yanılsaması yaratır.

Bu “görünmez” zihinsel mekanizmalar, kadınların eğitimde, iş hayatında, siyasette ve sosyal yaşamın her alanında karşılaştığı somut, maddi engellerin psikolojik temelini oluşturur. Bir kadının terfi alamaması, sadece kurumsal bir ayrımcılık değil, aynı zamanda yöneticisinin zihnindeki “kadınlar lider olamaz” şemasının ve başarısını “şansa” bağlayan atıf hatasının bir sonucudur. Bir kız çocuğunun mühendislikten vazgeçmesi, sadece kişisel bir tercih değil, aynı zamanda maruz kaldığı kalıpyargı tehdidinin ve “matematik kızlara göre değil” şeklindeki kültürel mesajın bir ürünüdür.

Sonuç olarak, bilişsel süreçler asla tarafsız değildir. Ataerkil bir toplumda bu süreçler, mevcut güç ilişkilerini ve hiyerarşileri yeniden üretme ve kadınları dezavantajlı bir konumda tutma eğilimindedir. Bu kitabın ana teması olan “kadının konumu ve sorunları”nı anlamak ve çözmek, yalnızca

yasal, ekonomik ve kurumsal düzenlemelerle mümkün değildir. Toplumsal cinsiyet çeşitliği mücadelesi, aynı zamanda bu derine işlemiş bilişsel şemaları, otomatikleşmiş yanlılıkları ve zihinsel mercekleri fark etmeyi, sorgulamayı ve nihayetinde dönüştürmeyi hedeflemelidir. Kadının özgürleşmesi, bir bakıma, zihnin bu toplumsal cinsiyetlendirilmiş yapılarından da özgürleşmesini gerektirir.

8. Kaynakça

- Altınova, h. H., ve duyan, v. (2013). Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin geçerlik güvenirlik çalışması. *Toplum ve sosyal hizmet*, 24(2), 9-22.
- Arkonaç, S. A. (1998). *Sosyal psikoloji*. Alfa Yayıncılık.
- Auman, C. (2002). *The effect of stereotype threat on cognitive performance in middle-aged and older adults..* Virginia Commonwealth University.
- Barnett, B. O., Brooks, J. A., ve Freeman, J. B. (2020). Stereotypes bias face perception via orbitofrontal–fusiform cortical interaction. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 16(3), 302–314. <https://doi.org/10.1093/scan/nsaa165>
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.
- Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88(4), 354–364.
- Bem, S. L. (1993). *The lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality*. Yale University Press.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin cinsiyeti*. Metis Yayınları.
- Borgonovi, F., ve Greiff, S. (2020). The role of contextual factors in shaping gender differences in domain-general problem solving: A cross-national comparison. *Journal of Intelligence*, 8(4), 43.
- Borgonovi, F., Han, S. W., ve Greiff, S. (2023). Gender differences in collaborative problem-solving skills in a cross-country perspective. *Journal of Educational Psychology*, 115(5), 747–766. <https://doi.org/10.1037/edu0000788>.
- Boyacı-Oğlu, İ., ve Hünler, O. (2019). Psikoloji bilim alanı içinde cinsiyetçilik. *Akdeniz Kadın Çalışmaları Ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2(1), 1–18. <https://doi.org/10.33708/ktc.440079>
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Cadinu, M., Maass, A., Rosabianca, A., ve Kiesner, J. (2005). Why do women underperform under stereotype threat? Evidence for the role of negative thinking. *Psychological Science*, 16(7), 572-578.
- Cankurtaran, Ö., ve Kelebek Küçükarslan, G. (2022). Toplumsal cinsiyete dair kavramlar. İçinde *Toplumsal cinsiyet eşitliği* (ss. 15-30). Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Chen, L., Zheng, Z., Liang, J., Lin, Y., ve Miao, Q. (2025). Understanding gender differences in reasoning and specific paradigm using meta-analysis of neuroimaging. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 18. <https://doi.org/10.3389/fnbeh.2024.1457663>.
- Compère, L., Rari, E., Gallarda, T., Assens, A., Nys, M., Coussinoux, S., Machefaux, S., ve Piolino, P. (2017). Gender identity better than sex explains

- individual differences in episodic and semantic components of autobiographical memory and future thinking. *Consciousness and Cognition*, 57, 1–19. <https://doi.org/10.1016/j.concog.2017.11.001>
- Çırhınlioğlu, F. (t.y.). *Sosyal psikoloji - Bölüm 8: Toplumsal cinsiyet..* Yakın Doğu Üniversitesi.
- Çolak, G. (2018). TÜRK EDEBİYATINDA KELİMELEİN TOPLUMSAL CİNSİYETİ. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 43, 87–125. <https://doi.org/10.17133/tubar.370508>.
- Deaux, K., ve Emswiller, T. (1974). Explanations of successful performance on sex-linked tasks: What is skill for the male is luck for the female. *Journal of Personality and Social Psychology*, 29(1), 80–85.
- Downing, K., Chan, S., Downing, W., Kwong, T., ve Lam, T. (2008). Measuring gender differences in cognitive functioning. *Multicultural Education ve Technology Journal*, 2(1), 4–18. <https://doi.org/10.1108/17504970810867124>
- Fagot, B. I., ve Leinbach, M. D. (1995). Gender knowledge in egalitarian and traditional families. *Sex Roles*, 32(7-8), 513-526.
- Feldman-Summers, S., ve Kiesler, S. B. (1974). Those who are number two try harder: The effect of sex on attributions of causality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 30(6), 846–855.
- Freedman, J.L., D.O. Sears, J.M. Carlsmith. (1998). Sosyal Psikoloji, çev. A. Dönmez, Ankara: İmge Kitabevi.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.
- Habacı, N. (2023). Memory illusions and gender in “Adı Vasfiye” and “Aaahh Belinda.” *Medya Ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 5(1), 6–22. <https://doi.org/10.55055/mekcad.1246779>
- Halpern, D. F. (2000). *Sex differences in cognitive abilities* (3. bs.). Lawrence Erlbaum Associates.
- Halpern, D. F., ve LaMay, M. L. (2000). The smarter sex: A critical review of sex differences in intelligence. *Educational Psychology Review*, 12(2), 229–246.
- Hamilton, O. S., ve Lordan, G. (2023). Ability or luck: A systematic review of interpersonal attributions of success. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1035012>
- Heilman, M. E., ve Haynes, M. C. (2005). No credit where credit is due: Attributional rationalization of women's success in male-female teams. *Journal of Applied Psychology*, 90(5), 905–916.
- Henry, P. (2023). Lessons in valuing an ethic of care. *Psychology Today*. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/the-gender-revolution/202309/40-years-of-in-a-different-voice>.

- Hyde, J. S., Fennema, E., ve Lamon, S. J. (1990). Gender differences in mathematics performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 107(2), 139–155.
- Hyde, J. S., ve Linn, M. C. (1988). Gender differences in verbal ability: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 104(1), 53–69.
- Jones, E. E., ve Harris, V. A. (1967). The attribution of attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 3(1), 1-24.
- Linn, M. C., ve Petersen, A. C. (1986). A meta-analysis of gender differences in spatial ability: Implications for mathematics and science achievement. *Journal of Educational Psychology*, 78(6), 1482-1502.
- Lowe, P. A., Mayfield, J. W., ve Reynolds, C. R. (2003). Gender differences in memory test performance among children and adolescents. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 18(8), 865-878.
- Maccoby, E. E., ve Jacklin, C. N. (1974). *The psychology of sex differences*. Stanford University Press.
- Martin, C. L., ve Halverson, C. F. (1981). A schematic processing model of sex typing and stereotyping in children. *Child Development*, 52(4), 1119-1134.
- MacIntyre, T. (1997). Gender differences in cognition: A minefield of research issues. *The Irish Journal of Psychology*, 18(4), 386–396. <https://doi.org/10.1080/03033910.1997.1010558158>
- Nakhanova, L. (2022). Dildeki Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 14, 344–367. <https://doi.org/10.46250/kulturdur.1136158>.
- Ndom, R., Elegbeleye, A., ve Williams, A. (2008). The effect of stereotype on Cognitive performance: An experimental study of female cognitive performance. *Gender and Behaviour*, 6(2). <https://doi.org/10.4314/gab.v6i2.23420>
- Oakley, A. (1972). *Sex, gender and society*. Temple Smith.
- Özyürek, S. G. (2025). Toplumsal belleğin inşasında kadın müzelerinin rolü: İzmir Kadın Müzesi üzerinden kavramsal bir inceleme. <https://dergipark.org.tr/pub/iad/issue/93075/1644641>
- Pehlivan, P., V. (2017). Toplumsal cinsiyet bağlamında kuramsal yaklaşımlar: bir literatür taraması. *İstanbul ticaret üniversitesi sosyal bilimler dergisi*, 16(31), 81-105.
- Peturson, E. D., Cramer, K. M., ve Pomerleau, C. M. (2011). Attributional errors and gender stereotypes: Perceptions of male and female experts on sex-typed material. *CRISP: The Cross-Cultural, Racial, and Indigenous Scholars' Post*, 18(1), 1-14.

- Pietraszewski, D. (2015). Gender differences in cognition: A minefield of research issues. *Psychology*, 6(4), 385-397.
- Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 10, pp. 173-220). Academic Press.
- Ross, L., Amabile, T. M., ve Steinmetz, J. L. (1977). Social roles, social control, and biases in social-perception processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(7), 485-494.
- Rubin, D., Schulkind, M., ve Rahhal, T. (1999, December 1). *A study of gender differences in Autobiographical Memory: Broken down by age and sex*. <https://hdl.handle.net/10161/10141>
- Steele, C. M. (1997). A threat in the air: How stereotypes shape intellectual identity and performance. *American Psychologist*, 52(6), 613-629.
- Singh, M. ve Judith Butler. (2022). Judith Butler's Theory of Performativity. In *International Journal of Research Publication and Reviews* (Vol. 3, Issue 8, pp. 1981-1984). <https://ijrpr.com/uploads/V3ISSUE8/IJRPR6666.pdf>.
- Stereotypes - the Decision lab*. (n.d.). The Decision Lab. <https://thedecisionlab.com/reference-guide/psychology/stereotypes>
- Travis, C. B., White, J. W., Rutherford, A., Williams, W. S., Cook, S. L., ve Wyche, K. F. (Eds.). (2018). *APA handbook of the psychology of women* (Vols. 1-2). American Psychological Association.
- Ton, J. T. (2018). *Judith Butler's Notion of Gender Performativity* [Thesis]. https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/30880/JTTON_BScThesis_Judith_Butler_Gender_Performativity_FINAL.pdf?ref=quillette.com#:~:text=That%20gender%20is%20performative%20means,seen%20as%20a%20stable%20identity.
- Uyar Mura, E. S. (2018). Sosyal Bilimlerde Edilgen Dil Kullanımı Üzerine Bir Tartışma: Kadına Yönelik Erkek Şiddeti Örneği. *Sosyoloji Notları*, 2(2), 195-209.
- Voyer, D., Voyer, S., ve Bryden, M. P. (1995). Magnitude of sex differences in spatial abilities: A meta-analysis and consideration of critical variables. *Psychological Bulletin*, 117(2), 250-270.
- Wikipedia contributors. (2025, July 13). *Gender schema theory*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Gender_schema_theory
- Yashaswini, P. (2025, March 1). *Gender differences in general decision-making style*. IJSDR.org. <https://ijsdr.org/viewpaperforall?paper=IJSDR2503143>.
- Yılmaz, B., ve Öztürk, M. (2020). Toplumsal cinsiyet ve bellek: Atıf Yılmaz sinemasında kadın temsilleri. *Mecmua*, 5(10), 285-304.

Kamu Politikası ve Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği¹

Canan Budak²

Ceray Aldemir³

Özet

“Tanımlar, tanımlananlara değil, tanımlayanlara aittir”

Toni Morrison

Toplumsal cinsiyet, biyolojik farklılıklara dayandırılan rollerin toplumsal ilişkiler içinde inşa edildiği; evrensel düzeyde kamusal yaşamın tüm katmanlarını dikey biçimde kesen tarihsel bir iktidar ilişkisidir. Bu patriarkal yapı, devletin karar alma mekanizmalarını biçimlendirmekte ve kamu politikalarının heteronormatif, sınıfsal ayrıcalıklara dayalı erkek özneye göre formüle edilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla siyasal temsildeki eşitsizlik, toplumsal yaşamda deneyimlenen eşitsizliklerin yeniden üretimiyle sonuçlanmaktadır.

Bu çalışmada, kamu politikası sürecinin toplumsal cinsiyet açısından nötr görünen ancak fiilen cinsiyetçi ve eşitsizliği yeniden üreten yapısı tartışılmaktadır. Bu tartışma, kamu politikalarının yalnızca çıktılarında değil, üretim süreçlerinde de eşitliğin sağlanması gerektiğini savunan feminist kuram bağlamında yürütülmüştür. Çalışmanın temel önermesi, kamusal karar alma mekanizmalarında toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanmadan, toplumun bütün üyelerine eşit mesafede kamu politikaları üretilmeyeceğidir.

- 1 Bu çalışma Ceray ALDEMİR yönetiminde Canan BUDAK tarafından 2020 yılında tamamlanan “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Kamu Politikası Üretim Sürecinde Kadın Milletvekillerinin Etkileri (1983-2018)” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Tez numarası: 653844.
- 2 Doktorant, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, cananulku@posta.mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7424-6738
- 3 Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, cerayaldemir@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7996-4886

Çalışmanın birinci bölümünde, Türkiye’de kamu politikasının resmi unsurlarının cinsiyet kompozisyonu incelenmekte ve devletin kurumsal yapısının erkek egemen niteliğine dikkat çekilmektedir. İkinci bölümde ise toplumsal cinsiyet eşitliği hedefiyle geliştirilen kurumsal mekanizmalara bazı örnekler -kritik eşik, cinsiyet kotaları ve toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme- kuramsal çerçevede değerlendirilmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, “herkes için kamu politikası” fikrinin yalnızca normatif bir ideal değil, demokratik yönetişimin zorunlu bir koşulu olduğunu ortaya koymaktadır.

GİRİŞ

Cinsiyet, patriarkal toplumsal yaşamın en eski ve yaygın sosyo-politik ayrım eksenidir. Bu ayrım, siyasal iktidar ve egemenlik tarihsel olarak eril olanla özdeşleştirmiştir. Daha açık bir ifade ile siyasal iktidarın toplumsal cinsiyeti, heteroseksüel erkektir (Lipson, 2005: 107). Devlet, bu iktidarın somutlaştığı başlıca araç olarak, cinsiyet ilişkilerinin hem ürünü hem de taşıyıcısı konumundadır. Bu bağlamda Çakır (2013), politika üreten kurum olarak devletin hem yapısal örgütlenme biçimi hem de temsil düzlemi bakımından bir ‘erkekler kulübü’ olduğunu belirtmektedir (s. 43). Devlet, hegemonyal bir düzenin kurumsal ifadesi olarak cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerini norma dönüştürmekte; bürokratik söylem ve pratikler aracılığıyla bu ilişkileri yeniden üretmektedir. Erkeğin ‘aktif ve yönetici’, kadının ise ‘pasif ve bağımlı’ olarak kodlanması, yalnızca kültürel bir kalıp değildir. Aynı zamanda kamusal bürokrasinin işleyişine sinmiş eril normların kurumsal bir izdüşümüdür. Böylece siyasal alanın ve siyasal kültürün erkek egemen yapısı, yalnızca politikaları değil; onların toplumsal sonuçlarını da belirlemektedir. Bu nedenle kamu politikası sürecinde kadınların karar alma ve uygulama mekanizmalarına dâhil edilmesi hem toplumsal adaletin hem de politikaların kapsayıcılığının ve etkililiğinin önkoşuludur (Çakır, 2013: 42-45; Millett, 2018: 45-48).

Dünya genelinde kadınların siyasal yaşamdaki varlığı, son otuz yılda belirgin bir artış eğilimi göstermektedir. Kadınlar giderek daha fazla devlet başkanlığı ve başbakanlık gibi yüksek düzeyli siyasal pozisyonlara ulaşmakta; ulusal parlamentolardaki kadın temsil oranları da düzenli olarak yükselmektedir (Krook ve Childs, 2010: 3). Ancak bu ilerleme, niceliksel eşitlik açısından hâlâ sınırlıdır ve parlamentolar erkek egemen alanlar olma niteliğini korumaktadır. Parlamentolar Arası Birlik (Inter-Parliamentary Union – IPU) tarafından hazırlanan *Parlamentolardaki Kadınlar: 1995-2025* raporunda, dünya genelinde ulusal parlamentolardaki kadın temsilci oranının 1995 yılında %11,3 olduğu, 2025 yılında bu oranın %27,2’ye yükseldiği açıklanmaktadır. Raporda, bu artışın iki temel unsura dayandığını

belirtilmektedir: (i) orantılı temsil esasına göre tasarlanmış seçim sistemleri ve (ii) cinsiyet kotası uygulamaları. 2024 yılı verilerine göre, cinsiyet kotası uygulayan ülkelerde kadın temsil oranı ortalama %31,2 iken, kota uygulamayan ülkelerde bu oran %16,8'dir. Bu veriler, nicel eşitliğin kendiliğinden değil, zorlayıcı ve/veya teşvik edici mekanizmalarla mümkün olduğunu göstermektedir (IPU, 2025b).

Kadınların siyasal yaşamdaki varlığı artsa da siyasal alanın erkek egemen yapısı dönüşmeye dirençlidir. Bu durum, yalnızca nicel temsildeki yavaş ilerlemenin değil; nitel temsil eksikliğinin de temel nedenidir. Siyasal alanın bir 'erkekler kulübü' olarak kodlanması, kadınların temsil oranlarını düşürmekle kalmamakta, politika yapımının içeriğini de etkilemektedir. Böylece toplumsal yaşamı düzenleyen politikalar çoğu zaman, kadınların deneyimlerinden ve gündelik yaşam gerçekliklerinden bağımsız biçimde; erkekler tarafından ve erkekler için formüle edilmektedir (Çakır, 2013: 42-45; Krook ve Childs, 2010: 3).

Bu çalışma, erkek egemen devlet organları tarafından üretilen ve uygulanan kamu politikalarının, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üreten yapısına odaklanmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, kamu politikası sürecinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren yapısı, başat unsurlar olan devlet organları bağlamında tartışılmış ve Türkiye özelinde yasama, yürütme ve yargı organlarının nicel cinsiyet kompozisyonu ile örneklendirilmiştir. İkinci bölümde ise kamu politikası sürecinin eril doğasını dönüştürmede etkili olduğu kanıtlanmış toplumsal cinsiyet eşitliği politikası mekanizmalarına yer verilmiştir. Böylece çalışmada, kamu politikası sürecinin cinsiyetlendirilmiş doğası ve bu süreci eşitlik yönünde dönüştürmeye yönelik bir tartışma yürütülmüştür.

1. KAMU POLİTİKASI SÜRECİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİ YENİDEN ÜRETEYEN YAPISI

Kamu politikası sürecinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretme biçimlerinden biri, siyasal temsildeki dengesiz görünümdür. Kadınların siyasal alandaki varlığı, toplumsal yaşamın her alanında etkili olan politika üretim sürecinin niteliğini de belirlemektedir. Bu bağlamda, "kadınların sayısal olarak daha fazla temsil edilmesi, kamu politikalarının cinsiyetçi doğasını dönüştürmeye yeterli midir?" sorusu gündeme gelmektedir. Bu soruya yanıt arayan araştırmalar, kadınların betimleyici temsiline etki eden kültürel, ekonomik ve siyasal faktörleri incelemekte ve nicel temsilin artmasıyla politika sonuçları arasında doğrudan bir ilişki bulunduğuna işaret etmektedir. Zira parlamentolarda kadınların sayısı arttıkça, toplumsal

yaşamda kadınların karşılaştığı sorunlar da daha sık politika gündemine gelmekte ve eşitlik konusundaki tartışmaların kapsamının genişlemektedir (O'Brien ve Piscopo, 2019: 53).

Kadın temsilciler, toplumsal yaşamda kadın deneyiminin bilgisini siyasal alana taşıyarak, karar alma süreçlerinin içeriğini dönüştürmekte ve siyasi kültürde dönüşüm yaratmaktadır. Bu bulgular, temsilin yalnızca niceliksel bir mesele olmadığını, aynı zamanda niteliksel bir dönüşüm potansiyeli taşıdığını ortaya koymaktadır. Ancak bu potansiyelin hayata geçebilmesi, kamu politikası sürecinin yapısal erkek egemenliğinin aşılabilmesine bağlıdır — nitekim bir sonraki başlıkta ele alınacağı üzere, politika yapım döngüsünün kendisi patriyarkal bir zemin üzerinde işlemektedir (O'Brien ve Piscopo, 2019: 53; Krook ve Childs, 2010: 3).

Kadınların parlamentolardaki nicel ve nitel temsiline odaklanan çalışmaların ortak bulgusu, erkek egemen yapılardan çıkan kamu politikalarının, en iyi ihtimalle, toplumsal cinsiyet eşitliğine kör olduğudur. Yani kamu politikasının resmi unsurları ve uygulayıcı organları, kadınlar ile erkekler arasındaki eşitsiz toplumsal yaşam deneyimlerini dönüştürmek yerine, çoğu zaman bu eşitsizliği yeniden üretmektedir (Krook ve Childs, 2010: 3).

Kamu politikası, en genel tanımıyla “hükümetlerin yapmayı ya da yapmamayı seçtiği her şey”dir (Dye, 2013: 3). Bu tanım, eşitlik politikalarının yalnızca alınan kararlarla değil, alınmayan kararlar ve uygulanmayan önlemlerle de şekillendiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla bir ülkenin toplumsal cinsiyet politikası iki farklı yönde gelişebilir: eşitliği güçlendirmek ya da eşitsizliği yeniden üretmek. Eşitlik yönündeki politikalar, toplumsal yaşamın farklı alanlarına -siyasal katılım, eğitim, istihdam, erken yaşta evlilik, kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri gibi- odaklanan zorlayıcı veya teşvik edici mekanizmalarla inşa edilmektedir. Buna karşılık, eşitsizliği yeniden üreten politikalar, bu alanlarda eylemsizlik, yani hareketsiz kalma biçiminde gelişmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretmenin en görünmez yolu da işte bu kurumsal eylemsizliktir. Hükümetlerin somut adımlar atmaması, uygulamaların yetersiz bırakılması ya da bütçelerde cinsiyet eşitliğini gözetmeyen dağılımlar yapılması, kamu politikasının pasif biçimde eşitsizliği sürdürmesine neden olmaktadır.

Kamu politikalarının temel amacı, toplumsal yaşamın düzenlenmesini ve kamusal yararın sağlanmasını temin etmektir. Bu politikalar, gündem belirleme, formülasyon geliştirme, uygulama ve sonuçların değerlendirilmesi gibi aşamalarından oluşan döngüsel bir süreç içinde işlemektedir (Çevik ve Demirci, 2012: 11-14). Modern demokratik toplumlarda politika sürecine

çok sayıda katılımcı dahil olsa da başat konumda olan unsurlar devlet organlarıdır. Toplumsal sorunlar yasama organının gündemine gelmekte ve bu sorunlara ilişkin yasal düzenlemeler de yine yasama organı tarafından oluşturulmaktadır. Kanunlar uzun vadeli politika belgeleri niteliğindedir. Öte yandan, yürütme hem bu kanunların hem de çeşitli strateji belgeleriyle geliştirilen hükümet politikalarının uygulanmasından sorumludur. Yargı ise hem kanunların anayasa ve uluslararası sözleşmelere uygunluğunu hem de uygulamaların hukuka uygun sınırlar içinde kalmasını güvence altına almaktadır (Akman, 2019: 56-57; Çevik ve Demirci, 2012: 35-36; Yıldız ve Sobacı, 2015: 20).

Kamu politikası süreci, varlığı devlete bağlı bir mekanizma olduğundan, siyaset bilimi ve kamu yönetimi disiplinleriyle iç içedir (Shafritz vd., 2017: 38). Bu süreç, daima siyasal alan içinde hayat bulmaktadır ve siyasal alan, doğası gereği kamusal alanın kalbindedir. Kamusal-özel alan ayrımı, siyasal düşünce tarihinin en eski ve en kalıcı ikiliklerinden biridir. Bu iki alanın sınırları zamana ve toplumsal bağlama göre değişse de hükümetler daima kamusal alanda konumlanmış; hane içi ise özel alanın sınırları içinde tanımlanmıştır (Lamoureux, 2015: 215).

Berktaş (2016), kadınların kamusal alanda gerçekleşen yönetim faaliyetlerinden dışlanmasının bilinen kökenlerinin, demokrasi ve katılım kavramlarının doğduğu Antik Yunan'a kadar uzandığını belirtmektedir. Nitekim Antik Yunan demokrasisi, kadınların yurttaşlık haklarından dışlandığı bir sistemdir (s. 121-122). Bu tarihsel mirasın şekillendirdiği patriyarkal tahayyül, toplumsal yaşamı biyolojik cinsiyet üzerinden tanımlamış; kamusal alan ile özel alan arasında keskin bir ayrım üretmiştir (Delphy, 2015: 245-247; Mathieu, 2015: 76-77). Bu kurguda özel alanın toplumsal cinsiyeti kadın olarak kodlanırken, kamusal alan erkeklikle özdeşleştirilmiştir. Kadın, özel alanın doğal öznesi; bakım, yeniden üretim ve ev içi rollerin taşıyıcısı olarak görülmüştür. Buna karşılık erkek, kamusal alanın meşru öznesi haline gelmiş; kamusal karar alma süreçlerinde üstün konum kazanmıştır (Çakır, 2001: 377-399).

1.1. Erkek Egemen Kamusal Alanda Politika Yapım Süreci

Kamu politikası süreci, modern demokrasilerde çeşitlik, temsil ve toplumsal refahın kurumsal güvencesidir. Ancak bu süreç, tarihsel olarak toplumsal cinsiyet bakımından tarafsız değildir. Modern devletin karar alma mekanizmaları, görünüşte rasyonel ve nötr bir işleyişe dayanırken, esasen patriyarkal toplumsal düzenin değerlerini ve normlarını yeniden üretmektedir. Bu nedenle kamu politikası süreci, çoğu zaman eşitliği tesis

eden değil, mevcut eşitsizlikleri kurumsal süreklilik içinde yeniden üreten bir alan olarak işlemektedir (Dahlerup, 1980: 1-2).

Siyasal alan, toplumsal sistemden ayrı bir yapı değildir; aksine, onun işlevsel bir yansımasıdır. Kamu politikası da bu toplumsal sistemin değerler dizgesinin bir ürünü olarak biçimlenmektedir. Tarihsel olarak kamusal alanın kalbinde konumlanan siyasal alanın toplumsal cinsiyeti de heteroseksüel erkek olarak kodlanmıştır. Dolayısıyla kamu politikası, üretildiği alan, onu tasarlayan aktörler ve uygulama süreçleri bakımından, yapısal olarak patriarkal bir epistemoloji üzerine kuruludur (Lipson, 2005: 107; Nwankwor, 2019: 263).

Modern demokratik devletlerde politika kararları, biçimsel olarak ‘cinsiyet eşitliği ilkesine uygun’ bir dil ile üretilmektedir. Ancak bu nötr dil, gerçekte eşit olmayan toplumsal koşulları görünmez kılmakta ve sonuçta eşitsizliği yeniden üretmektedir. Kadınlar ve erkeklerin yaşam deneyimlerinin, kaynaklara erişimlerinin ve kamusal karar alma süreçlerindeki güçlerinin eşit olmadığı bir dünyada, ‘cinsiyete nötr’ politikalar eşitsizliği gidermek yerine, onu meşrulaştıran bir işlev görmektedir. Dolayısıyla kamu politikası süreci, niyet bakımından eşitlikçi bir iddiayı taşısa da pratikte erkek egemen siyasal kültürün kurumsal bir uzantısıdır. Cinsiyete nötr politikalar, kasten ayrımcılık hedeflemese de toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sürekli olarak yeniden üretmektedir (Dahlerup, 1980: 1-2; Krook ve Childs, 2010: 3).

Kamu politikası sürecinin patriyarkal karakteri, yalnızca politika çıktılarında değil; bu çıktıları üreten kurumsal yapıların kendisinde de izlenebilir. Erkek egemen siyasal kültür, devletin üç temel organı olan yasama, yürütme ve yargı mekanizmalarına nüfuz ederek, karar alma süreçlerinde kadınların temsiline dair görünür bir dengesizlik yaratmaktadır. Dolayısıyla temsil eşitliğini tartışmak, yalnızca normatif bir mesele değil; doğrudan bu kurumların nicel cinsiyet kompozisyonunu incelemeyi de gerektirmektedir (Borderick, 2012).

1.2. Kamu Politikasının Resmi Unsurlarında Temsil Eşitliğinin Durumu: Yasama, Yürütme ve Yargı Organlarının Cinsiyet Kompozisyonu

Kamu politikası sürecinin cinsiyetçi yapısı, siyasal alanın tarihsel olarak erkek egemen biçimde örgütlenmesinin bir sonucudur (Nwankwor, 2019: 263). Birinci dalga kadın hareketinin en önemli kazanımı, kadınların hukuken eşit yurttaş statüsüne kavuşması ve siyasal katılım hakkı önündeki yasal engellerin kaldırılması olmuştur. Bu gelişme, kadınların siyasal alana bireysel düzeyde katılımının önünü açsa da toplumsal katılımın önündeki yapısal

engelleri ortadan kaldırmamıştır (Donovan, 2015). Zira bireysel katılım, yalnızca oy kullanma hakkı gibi hukuki eylemlerle sınırlıyken; toplumsal siyasal katılım, insan ilişkileri, örgütlenme ve güç ağlarıyla etkileşimi gerektirmektedir. Günümüzde kadınların toplumsal siyasal katılımı önünde yasal bir engel bulunmamaktadır. Ancak toplumsal yaşamda karşılaştıkları çok boyutlu eşitsizlikler, bu sürece etkin biçimde dahil olmalarını engellemektedir (Güneş-Ayata, 2010: 261-265). Kadınların toplumsal siyasal katılımının önündeki başlıca engeller şu şekilde özetlenebilir:

- Ekonomik bağımsızlıktan yoksunluk ve/veya zaman yetersizliği,
- Siyasetin ‘erkek işi’ olduğuna dair kültürel algılar,
- Eğitim yetersizliği ve/veya siyasal bilinç eksikliği,
- Siyasal alanın eril ilişkiler ağları içinde işlemesi,
- Kadınların özel alanla özdeşleştirilmesi ve bu alanla sınırlandırılması (Demir, 2015: 22).

Parlamentolar yalnızca temsil alanı değil, aynı zamanda bir çalışma alanı olarak da toplumsal cinsiyet kodlarıyla biçimlenmiştir. Daha açık bir ifade ile parlamentolar, cinsiyetlendirilmiş davranış kalıplarının ve iş bölümlerinin yeniden üretildiği kurumsal yapılardır. Kadın parlamenterler çoğu zaman ‘uyumlu, sessiz ve edilgen’ davranmaya yönlendirilmekte; kamusal görünürlükleri sınırlandırılmaktadır. Bu durum, özellikle kadın temsil oranının kritik eşiğin altında kaldığı ülkelerde daha belirgin hale gelmektedir (O’Brien ve Piscopo, 2019: 65-66).

Parlamentoların eril karakteri, bireysel bir hak ihlali yaratmakla kalmayıp, toplumsal temsilin niteliğini de bozmaktadır. Kadınların deneyim ve bakış açılarının karar alma süreçlerinden dışlanması, kamu politikalarının hem içerik hem de etki bakımından daralmasına neden olmaktadır. Zira nüfusun yarısını oluşturan bir toplumsal grubun dışlandığı politika süreci, kaçınılmaz biçimde eksik ve tek boyutludur. Bu nedenle eril parlamentolarda, toplumsal cinsiyete duyarsız biçimde şekillendirilen kamu politikaları, etkililik ve kapsayıcılık bakımından yapısal sınırlılıklara sahiptir (Johnson, 2019: 428).

Kamu politikası süreçlerinde erkek egemen yapının en görünür olduğu alanlardan biri, karar verici ve uygulayıcı pozisyonların nicel cinsiyet dağılımıdır. Dolayısıyla yasama, yürütme ve yargı organlarının toplumsal cinsiyet kompozisyonunu incelemek, ‘cinsiyete nötr’ bir işleyişin ardında gizlenen kurumsal patriarkayı ortaya koymanın en yalın yollarından biridir (Borderick, 2012). Bu bağlamda, Türkiye’de kamu politikasının resmi unsurlarında kadın temsiline bakıldığında, eşitlikten uzak bir tablo söz

konusudur. Karar alma ve uygulama mekanizmaları, nicel cinsiyet dağılımı açısından incelendiğinde, belirgin biçimde erkek egemen bir kurumsal yapı ve kültür görülmektedir. Bu somut olguyu örneklendirmek için aşağıdaki tablolarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde geçmişten günümüze cinsiyet dağılımı ile günümüzde bakanlıklar, yüksek yargı organları ve mülki idare amirliklerinin toplumsal cinsiyet kompozisyonuna ilişkin veriler aktarılmaktadır.

Tablo 1- 1935-2023 Yılları Arası Seçimler ve Kadın Milletvekilleri

Seçim Yılı	Toplam Milletvekili	Kadın Milletvekili Sayısı	Kadın Temsil Oranı
1935	399	18	% 4,5
1939	429	16	% 3,7
1943	455	16	% 3,5
1946	465	9	% 1,9
1950	487	3	% 0,6
1954	541	4	% 0,7
1957	610	8	% 1,3
1961	450	3	% 0,7
1965	450	8	% 1,8
1969	450	5	% 1,1
1973	450	6	% 1,3
1977	450	4	% 0,9
1983	399	12	% 3
1987	450	6	% 1,3
1991	450	8	% 1,8
1995	550	13	% 2,4
1999	550	23	% 4,2
2002	550	24	% 4,4
2007	550	50	% 9,1
2011	550	79	% 14,4
2015 (07.06)	550	98	% 17,8
2015 (01.11)	550	81	% 14,7
2018	600	104	% 17,3
2023	600	119	% 19,8

(Kaynak: TÜİK, 2018; 2023)

Tablo 2- Cumhurbaşkanlığı Kabinesinin Cinsiyet Dağılımı

Kabine Üyesi Sayısı	Erkek Bakan Sayısı	Kadın Bakan Sayısı	Kadın Temsil Oranı
18	17	1	% 5,5

(Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2025)

Tablo 3- Anayasa Mahkemesi Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Başkanvekili	Üyeler
Kadın	0	0
Erkek	2	12
Kadın temsil oranı	-	-

(Kaynak: T.C. Anayasa Mahkemesi, 2025a; 2025b)

Tablo 4- Danıştay Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Başkan	Başkanvekili	Genel Sekreter	Genel Sekreter Yardımcısı	Başsavcı	Dava Dairesi Başkanı
Kadın	0	0	0	1	0	0
Erkek	1	2	1	2	1	12
Kadın temsil oranı	-	-	-	% 33	-	-

(Kaynak: T.C. Danıştay, 2025)

Tablo 5- Yargıtay Başkanlığı Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Başkan	Başsavcı	Başkanvekili	Başsavcıvekili	Hukuk Daire Başkanları	Ceza Daire Başkanları
Kadın	0	0	0	0	2	0
Erkek	1	1	2	1	10	12
Kadın temsil oranı	-	-	-	-	% 16,7	-

(Kaynak: T.C. Yargıtay Başkanlığı, 2025)

Tablo 6- Hakimler ve Savcılar Kurulu Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Başkan	Başkanvekili	Genel Kurul Üyesi	Daire Başkanı	Teftiş Kurulu Başkan ve Yardımcıları
Kadın	0	0	1	0	0
Erkek	1	1	10	2	4
Kadın temsil oranı	-	-	% 9,1	-	-

*(Kaynak: T.C. Hakimler ve Savcılar Kurulu, 2025)**Tablo 7- Vali ve Kaymakamların Cinsiyet Dağılımı*

Cinsiyet	Vali	Kaymakam
Kadın	4	51
Erkek	77	871
Kadın temsil oranı	% 4,9	% 5,5

(Kaynak: TÜİK, 2024)

Yukarıda da belirtildiği üzere, kadınların karar alma mekanizmalarında yetersiz biçimde temsil edilmesi, kamusal kararların hazırlanması ve uygulanmasına ilişkin yönetsel süreçlerin erkek egemen bir yapı içinde biçimlenmesi anlamına gelmektedir. Bu durum, kamu politikalarının kapsayıcılığı ve temsilde adalet açısından ciddi tartışmaları beraberinde getirmektedir (Johnson, 2019: 428). Kapsayıcı olmayan politika çıktılarının doğal sonucu, kamu politikası döngüsünün aynı hataları tekrarlayarak sürekli başa dönmesidir. Bu nedenle politika sürecinin her aşamasında daha fazla kadın temsilcinin yer alması, yalnızca adaletin değil; etkililiğin de ön koşulu olarak değerlendirilmektedir. Feminist yaklaşım, kadınların toplumsal yapıyı birer ‘özne’ olarak doğrudan deneyimlemeleri sayesinde, politika süreçlerine benzersiz bir toplumsal deneyim bilgisi taşıyacaklarını ve bunun politikaların kapsayıcılığına pozitif yönde katkı sağlayacağını varsaymaktadır (O’Brien ve Piscopo, 2019: 54).

Literatürde, kadın politikacıların, gerçekten de politika yapımını ve sonuçlarını dönüştürmekte etkili olup olmayacağını anlamak için onların hangi politika çıkarlarını temsil ettiğini somut biçimde tespit etmek gerektiği ancak bunun imkânsız olduğu yönünde eleştiriler de söz konusudur (O’Brien ve Piscopo, 2019: 54-56). Bu eleştiriler oldukça çeşitlidir. Örneğin, kadın politikacıların ‘cvrensel kız kardeşlik’ ilkesi etrafında ortak bir dayanışma gösterecekleri varsayımı, bazı araştırmacılar tarafından romantik bir beklenti

olarak değerlendirilmektedir. Bazı araştırmacılar, siyasi parti kimliğinin çoğu zaman toplumsal cinsiyet bilincinin önüne geçtiğini; kadın milletvekillerinin, bulundukları konumu koruyabilmek adına, parti politikalarına uyum sağlama baskısı hissettiklerini ileri sürmektedir. Başka bir görüşe göre ise parlamentolarda kendisini feminist olarak tanımlamayan ve hatta açıkça feminizm karşıtı tutum sergileyen kadın temsilciler azımsanmayacak bir orana sahiptir. Tüm bu eleştirileri bir bakıma doğrulayan olgular mevcuttur. Ancak aynı zamanda, parlamentolardaki kadınların varlığı arttıkça politikaların toplumsal cinsiyet çeşitliği yönünde pozitif ilerleme kaydettiği de somut bir olgudur (Krook ve Mackay, 2011: 1). Niceliksel temsil artışının, politikaların niteliğinde de ölçülebilir bir değişim yarattığını ortaya koyan bu olgusalılık kendi başına karşılaştırmalı bir araştırmanın konusu olabilecek kadar geniş kapsamlıdır. Dolayısıyla burada yalnızca Türkiye örneği aktarılacaktır.

Bu çalışmanın üretildiği “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Kamu Politikası Üretim Sürecinde Kadın Milletvekillerinin Etkileri (1983–2018)” başlıklı yüksek lisans tezinin sonuçları, parlamentolarda kadın milletvekili oranı arttıkça, toplumsal yaşamda kadınların ve kız çocuklarının karşılaştığı sorunların politika gündeminde daha görünür hâle geldiğini ortaya koymaktadır. Türkiye örneği bu yönüyle, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı politika üretiminin yalnızca normatif bir beklenti değil; ampirik olarak gözlemlenebilen bir olgu olduğunu da göstermektedir. Çalışmanın bulgularına göre, incelenen tarih aralığında kadın milletvekillerinin dörtte üçünden fazlası, kendilerini kadın nüfusun temsilcisi olarak tanımlayan söylemler geliştirmiştir. Bu temsil bilinci, kadın milletvekillerinin yasama faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gündeme taşıma ve kamu politikasına toplumsal cinsiyet perspektifini ekleme yönündeki çabalarına doğrudan yansımıştır. Bununla birlikte, kadın milletvekilleri yalnızca toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politika girişimlerinde bulunmakla kalmamış; aynı zamanda farklı politik görüşlerden kadın temsilcilerle partiler üstü bir dayanışma geliştirmiştir. Kendiliğinden gelişen bu dayanışma, feminist literatürde ‘kız kardeşlik davranışı’ olarak tanımlanan bir pratikle de örtüşmektedir. Bu tablo, kadın temsil oranının artmasıyla parlamentonun eril yapısında kısmi bir çözülme yaşandığını ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların görünürlüğünün belirgin biçimde arttığını ortaya koymaktadır (Budak, 2020: 278).

2. HERKES İÇİN KAMU POLİTİKASI: TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİ SAĞLAYAN KURUMSAL MEKANİZMALAR VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Kamu politikası sürecinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin göz ardı edilmesinden kaynaklanan sorunlara dikkat çeken çalışmaların etkisiyle uygulamada politika sürecini cinsiyet eşitsizliğine duyarlı hale getirmeyi amaçlayan yeni plan ve stratejiler geliştirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, kamu politikasının bütüncül biçimde feminist bir perspektifle ele alınması ve kuramsal birikimle uygulama alanı arasında karşılıklı bir etkileşim kurulması, yani gerçek anlamda ‘feminist kamu politikası’ henüz mümkün olamamıştır. Mevcut durumda feminist kuramın kamu politikası literatür ve pratiklerine yaptığı sınırlı fakat önemli katkılar söz konusudur (Lombardo vd., 2012: 2-3).

Feminist kuramın kamu politikası literatürüne yaptığı önemli katkılardan biri, karar alma süreçlerinde kadınların yetersiz temsiline, politika sonuçlarının cinsiyetçi bir nitelik kazanmasına yol açtığını ortaya koymasındır (Lombardo vd., 2012: 2). Bu çalışmalar, kamu politikalarının biçimsel düzeyde eşitlik söylemine dayanmasına karşın (Dahlerup, 1980: 1), fiiliyatta ‘cinsiyete nötr’ bir anlayış üzerinden ilerlediğini ve bu durumun toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden ürettiğini göstermektedir (Borderick, 2012).

Kamu politikalarının hem hizmeti sunanlar hem de bu hizmetlerden yararlanan gruplar açısından aynı etkileri doğuracağı varsayımı, dezavantajlı toplumsal kesimlerin farklı gereksinim ve taleplerinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır (Dahlerup, 1980: 1-2). Politika süreci cinsiyete nötr bir zeminde şekillendiğinde, ortaya çıkan sonuçlar kadınlar ve erkekler bakımından farklılaşmaktadır. Çünkü toplumsal yaşamın sosyo-kültürel ve ekonomik deneyimleri cinsiyetler arasında eşit dağılmamaktadır. Dolayısıyla kamu politikalarının öngörülen ya da öngörülmeyen etkilerinin kadınlar ve erkekler açısından farklılık göstermesi kaçınılmazdır (Borderick, 2012).

Toplumsal yaşam deneyimlerindeki farklılıklar, kamu politikalarının bireyler üzerindeki etkilerinin neden eşitsiz biçimde ortaya çıktığını açıklamakta ve bu süreçte toplumsal cinsiyet analizinin neden zorunlu olduğunu da göstermektedir. Kamu politikası sürecinde toplumsal cinsiyete nötr bir tutum benimsemek, yalnızca temel hak ve özgürlüklerin ihlaline zemin hazırlamakla kalmayıp; mevcut toplumsal cinsiyet hiyerarşilerini de yeniden üretmektedir. Oysa hem kuramsal hem de pratik düzeyde adil addedilebilecek kamu politikalarının, tüm yurttaşlar için kapsayıcı bir çerçeve sunması ve öngörülebilir, eşit etkiler yaratması gerekmektedir (Borderick, 2012). Dahası, toplumsal cinsiyet eşitliği, yalnızca bir sosyal adalet meselesi

olarak değil, aynı zamanda ulusal kalkınmanın temel koşullarından biri olarak da değerlendirilmektedir (The World Bank, 1995: 3-8).

Kamu politikalarının cinsiyete nötr biçim ve süreçlerde tasarlanması, toplumsal cinsiyet çalışmaları açısından, bu politikaların erkek-merkezli bir yapıya sahip olduğu yönündeki eleştirileri doğrulayan nesnel bir zemin sağlamaktadır (Günlük-Şenesen vd., 2017: 5). Bu nedenle feminist kuram, kamu politikasının aynı anda iki farklı potansiyele sahip olduğunu vurgulamaktadır. Daha açık bir ifade ile kamu politikası, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sürekli yeniden üreten bir süreç olabileceği gibi, eşitlik yönünde dönüştürücü güce sahip işlevsel bir araç da olabilir. Bu iki yön arasındaki farkı belirleyen temel unsur ise politika döngüsünün açıkça cinsiyetçi ya da cinsiyete nötr bir anlayışla mı, yoksa toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle mi yürütüldüğüdür (Lombardo vd., 2012: 2-3).

Borderick (2012)' e göre, bir kamu politikasının cinsiyete duyarlı olup olmadığı iki basit adımla değerlendirilebilir. Bunun için öncelikle politikanın içeriğinde gizli veya açık biçimde cinsiyete dayalı ayrımcılık barındırıp barındırmadığını anlamak amacıyla kadınların ve erkeklerin o politika karşısındaki konumlarını karşılaştırmak gerekmektedir. Böylece, kurumların ve örgütsel yapıların görünmez cinsiyet kodlarını açığa çıkarmak da mümkün olacaktır. Kamu politikasının cinsiyetçi doğasının nasıl dönüştürülebileceği ve bu dönüşümün politikaların kapsayıcılığı ile sonuçların etkililiği üzerindeki etkisinin ne olacağı sorusuna, aralarında Bacchi, Hawkesworth, Freeman, Gelp ve Palley gibi isimlerin de bulunduğu birçok araştırmacı, ortak bir yanıt vermektedir: Feminist fikirler, talepler ve ihtiyaçlar karar alma mekanizmalarına ulaştığında, kamu politikalarının cinsiyetçi karakterini dönüştürücü etki yaratacaktır (Lombardo vd., 2012: 6-8). Bu yaklaşım, 'daha fazla kadın parlamenterin varlığı, politika yapım sürecinin içeriğini değiştirebilir mi?' sorusu etrafında yürütülen tartışmalarla derinleşmiştir (O'Brien ve Piscopo, 2019: 54).

Daha önce de aktarıldığı üzere, temsil mekanizmalarında kadın sayısının artmasının, kamu politikaları üzerindeki etkisine dair tartışmalar, aslında kadın parlamenterlerin politik tercihleri ile toplumsal cinsiyet kimlikleri arasında eşitsizlikleri dönüştürücü bir ilişki olup olmadığı sorusu etrafında şekillenmektedir (O'Brien ve Piscopo, 2019: 54-56). Günümüzde, parlamentolarda daha fazla kadın yer aldıkça, bu kadınlar kendilerini anti-feminist olarak tanımlasalar dahi, politika yapım süreçlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde dönüştüğü gerçeği, pek çok ülkenin yasama pratiklerinde somut biçimde görülmektedir (Krook ve Mackay, 2011: 1). Bununla birlikte Lombardo vd. (2012), kadın temsiliinin artmasının

yanında, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı sorun alanlarının siyasi gündeme taşınması ve karar organlarından somut düzenlemeler çıkana dek bu gündemin sürdürülebilmesinin de aynı derecede önemli olduğuna dikkat çekmektedir (s. 6-8). Ancak bu durum yalnızca daha fazla kadın temsilcinin varlığından kaynaklanmamakta, başka etkenler de bulunmaktadır.

Van der Vleuten (2007), ulusal, uluslararası ve uluslar-üstü düzeydeki baskı gruplarının politika sürecindeki etkisini ‘kısaç modeli’ aracılığıyla açıklamaktadır (s. 24). Literatürde Van der Vleuten adıyla da anılan bu yaklaşıma göre, bir devlete uluslararası veya uluslar-üstü düzeyde temel haklara ilişkin reform çağrısı yapıldığında, o devletin hükümeti çağrılara kayıtsız kalırsa, ulusal düzeydeki baskı grupları harekete geçerek aşağıdan yukarıya politika baskısı oluşturmaya başlayacaktır. Böylece söz konusu hükümet hem dışsal hem de içsel baskı kanallarından eşzamanlı biçimde sıkıştırılarak, politikalarını gözden geçirmek ve reform adımları atmak zorunda kalacaktır (Van der Vleuten, 2007: 24-27).

Kamu politikalarının cinsiyetçi doğasını dönüştürüp, kapsayıcılığı artırmayı hedefleyen yaklaşımlar içinde en yaygın ve etkili çözüm önerisi, doğrudan toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının geliştirilmesidir (Dahlerup, 1980: 2). Daha önce de belirtildiği gibi, toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin toplumsal düzlemde nasıl inşa edildiğini açıklamak için kullanılan bir kavramdır. Bu inşa süreci, toplum üyelerini iki temel toplumsal cinsiyet kutbuna ayırıp, kadınların ve erkeklerin toplumsal konumlarını belirlemekte; aynı zamanda, cinsiyete dayalı temelsiz gerekçelerle bireyler arasındaki ayrımcılığı meşrulaştırmaktadır. Bu ayrımcılık, biçimsel farklılıklar gösterse de her toplumda kendini yeniden üretmekte ve kadınlara toplumsal yaşamda ikincil roller ile statüler atfetmektedir (Bacacı-Varoğlu, 2001: 2-3). Tarihsel kökleri insanlığın ilk dönemlerine kadar uzanan bu toplumsal cinsiyet kurgusu, aynı zamanda bir kamu politikası niteliği taşımaktadır. Zira siyasal alanın hâkim cinsiyeti heteroseksüel erkektir. Bu durum, eril yasama organlarından çıkan politika kararlarının cinsiyetler arası eşitsizliği yeniden üretmesine neden olmaktadır (Lipson, 2005: 107; Nwankwor, 2019: 263).

Toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları, toplumsal yaşamın kadınlar ve erkekler arasında insan hakları temelli, yurttaşlıktan kaynaklanan eşitlik ilkesi çerçevesinde düzenlenmesini hedeflemektedir (Tokuroğlu, 2016: 352-355). Daha açık bir ifade ile toplumsal yaşamda dezavantajlı konumda bulunan -yani heteroseksüel erkek olmayan- bireylerin ihtiyaç ve taleplerini, politika sürecine dâhil etmeyi ve politika çıktılarının sonuçları itibarıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretmemesini sağlamayı amaçlamaktadır (Krook ve Childs, 2010: 11-12). Tokuroğlu (2016)’na göre, toplumsal cinsiyet

çeitliğine yönelik politika üretiminin iki temel kaynağı bulunmaktadır: İktidar ve bürokrasi ile baskı grupları (s. 354). Burada iktidar ve bürokrasi, kamu politikasının resmî unsurlarını oluştururken (Çevik ve Demirci, 2012: 35-36), baskı grupları ise toplumun ihtiyaç ve taleplerini bu resmî yapılara ileten ve bu talepler doğrultusunda aşağıdan yukarıya bir kamuoyu baskısı oluşturan sivil aktörlerdir (Heywood, 2016: 308). Cinsiyete duyarlı bir kamu politikası sürecinin sağlıklı biçimde işleyebilmesi için, yani toplumsal cinsiyet politikasının inşası için bu iki kaynağın karşılıklı etkileşim içinde olması ve birbirini beslemesi büyük önem taşımaktadır (Tokuroğlu, 2016: 354).

Toplumsal cinsiyet çeitliğı politikalarının nasıl tasarlanacağı, hangi amaçları izleyeceği ve uygulamada hangi araçları kullanacağı konusunda hem literatürde hem de pratikte farklı yaklaşımlar bulunmaktadır (Krook ve Childs, 2010: 11). Bu yaklaşımlar genel olarak dört başlık altında toplanmaktadır: şekli çeitlik politikası, maddi çeitlik politikası, fırsat çeitliğı politikası ve sonuçlarda çeitlik politikası (Eray, 2015: 102-109).

1. Şekli çeitlik politikası: ‘Aynılık’ ya da ‘simetrik çeitlik’ olarak da anılan bu yaklaşım, klasik liberal düşüncenin etkisiyle gelişen bir çeitlik anlayışını temsil etmektedir. Şekli çeitlik politikası temelde, bireyler arasında ayırım gözetmeden çeit muamelede bulunmayı öngörmektedir. Ancak başlangıç koşullarının çeit olmaması durumunda, aynı uygulamaların farklı sonuçlar doğuracağını göz ardı etmektedir. Kadınların erkeklerle aynı standartlara ulaşmasını hedefleyen bu yaklaşım, çeitliğı ‘aynılık’ üzerinden tanımladığı için feminist kuramcılar tarafından erkek egemen normları merkezileştirmekle eleştirilmiştir. Nitekim Avrupa Adalet Divanı da bu yaklaşımın yalnızca benzer konumdaki kişiler için uygulanabileceğini vurgulamıştır (Eray, 2015: 103; Krook ve Childs, 2010: 11).

2. Maddi çeitlik politikası: Bu yaklaşım, biçimse çeitlikten ziyade, mevcut çeitsizlikleri ortadan kaldıracak müdahaleleri öngörmektedir. Şekli çeitliğin eksikliklerini gidermek amacıyla ‘ters fark stratejisi’ benimsenmektedir. Yani kadınların özgül ihtiyaçlarına yönelik politikalar geliştirerek telafi edici bir çeitlik mekanizması sağlamaya çalışmaktadır. Ancak bu yaklaşım, farklara dayalı politikaların uzun vadede cinsiyet temelli ayrımları yeniden üretme riski taşıdığı gerekçesiyle hem feministler hem de uluslararası insan hakları kuruluşları tarafından eleştirilmektedir. Bu eleştirinin merkezinde, çeitliğı sağlamaya yönelik politikaların kimi bağlamlarda çeitsizlik olarak algılanabilme ihtimali yer almaktadır. Öte yandan, çeitliğin sonuçlarda mı, yoksa fırsatlarda mı sağlanacağı konusundaki belirsizlik de uygulamada

kavramsal bir muğlaklık yaratmaktadır (Eray, 2015: 104-105; Krook ve Childs, 2010: 12).

3. Fırsat eşitliği politikası: Şekli ve maddi eşitlik yaklaşımlarının bir sentezi olan bu model, sonuçlardan ziyade başlangıç koşullarında eşitliği hedeflemektedir. Temel varsayımı, bireylerin eşit fırsatlara sahip olduklarında, toplumsal yaşamda karşılaşacakları ayrımcılıklarla kendi imkânlarıyla mücadele edebilecekleridir. Bu nedenle liberal düşüncenin ‘yumuşatılmış’ bir yorumunu temsil etmektedir. Öte yandan bu yaklaşımda, kadınların günlük yaşamda maruz kaldıkları cinsiyet temelli engelleri azaltmak için gerçek eşitlik sağlanana kadar belirli ayrıcalıklar tanınması esastır. Ancak fırsat eşitliği yaklaşımı, eşitsizliği üreten yapısal nedenleri dikkate almaması ve sonuçlarda eşitliği güvence altına alacak bir mekanizma öngörmemesi nedeniyle eleştirilmektedir (Eray, 2015: 105-106).

4. Sonuçlarda eşitlik politikası: Bu yaklaşım, maddi eşitliğin hayata geçirilebilmesi için toplumsal yaşamda ayrımcılığa uğrayan kadınların farklılıklarını dikkate alarak özel önlemler geliştirmeyi hedeflemektedir. Sonuçlarda eşitlik modelinde, kadınların siyasal temsilini ve karar alma mekanizmalarına katılımını artırmak amacıyla kota uygulamaları ve fermuar sistemi gibi pozitif ayrımcılık araçları sık kullanılan mekanizmalardır. Özellikle siyasal temilde ve istihdam politikalarında somut etkiler yaratan bu araçlar, toplumsal yaşamda dezavantajlı tüm gruplar için eşitlik sağlamaya elverişli bir potansiyele sahiptir (Eray, 2015: 106–108). Bu nedenle sonuçlarda eşitlik araçları son yıllarda yalnızca kadın-erkek eşitliğini değil; aynı zamanda cinsiyet kimliği, cinsel yönelim, etnik kimlik ve engellilik gibi farklı ayrımcılık eksenlerini de kapsayan daha geniş bir çerçeveye evrilmiştir. Literatürde bu dönüşüm, ‘çeşitlilik ana akımı’ olarak tanımlanmaktadır. Çeşitlilik ana akımı, kamu politikalarının yalnızca belirli bir grubu değil; toplumun tüm kesimlerini kapsayacak biçimde tasarlanmasını amaçlamaktadır. Böylece politika döngüsünde kapsayıcılığın artması ve tekrarlayan eşitsizliklerin azaltılması yoluyla hem toplumsal fayda hem de yönetsel verimlilik açısından sürdürülebilir bir denge kurulması hedeflenmektedir (Krook ve Childs, 2010: 11-13).

Daha önce de aktarıldığı üzere, kamu politikası sürecinin başat unsurları yasama, yürütme ve yargı organlarıdır ancak modern demokratik toplumlarda politika süreci bu resmi unsurların tekelinde değildir. Siyasi partiler, medya, sivil toplum kuruluşları ve baskı grupları, hükümetler arası örgütler (inter-governmental organizations) ve uluslararası hükümet dışı örgütler (non-governmental organizations) politika süreçlerinde etkili diğer

unsurlar olarak kamu politikalarının şekillenmesinde etkili olabilmektedir (Kennett, 2008: 3).

Kamusal karar ve uygulamaların yalnızca devletin tekeline dayandığı geleneksel yönetim modelinin aksine, çağdaş kamu politikası süreci, karar ve uygulamalardan doğrudan etkilenen yurttaşların da dahil olduğu çok aktörlü bir yapıya dönüşmüştür. Literatürde bu yaklaşım, Yeni Kamu Yönetimi (New Public Management) olarak anılmaktadır. Bu modelde, yönetimden çok yönetişim (governance) anlayışı ön plana çıkmakta; yani karar süreçlerinde devletle birlikte farklı toplumsal aktörlerin ortak sorumluluğu esas alınmaktadır. Yönetişim temelli bu anlayış, toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetken kamu politikalarının gelişmesi açısından da elverişli bir zemin yaratmaktadır (Günlük-Şenesen vd., 2014: 40-50).

Türkiye’de kamu politikası, özellikle 2000’li yıllardan itibaren küreselleşme ve Avrupalılaşma dinamikleriyle paralel bir dönüşüm süreci içine girmiştir (Uçkaç, 2010: 246–247). Bu dönüşüm, toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları özelinde değerlendirildiğinde, reform sürecinin temel itici gücünün Avrupa Birliği (AB) uyum süreci olduğu görülmektedir (Moroglu, 2004: 131). Türkiye’nin AB’ye katılım yönündeki girişimlerinin uzun bir geçmişi olsa da aday ülke statüsüne alınması Aralık 1999’daki Helsinki Zirvesi’nde gerçekleşmiştir (Aksoy, 2006: 6-7). Bilindiği üzere, adaylık statüsüne alınmış bir ülkenin AB’ye tam üyelğe kabulü, topluluk müktesebatını benimsemesi ve iç hukukunda müktesebata uygun düzenlemeleri yapması koşuluna bağlıdır. Türkiye açısından bu düzenleme alanlarından biri de toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın haklarına yönelik reformlardır (Aksoy, 2006: 6-7).

AB’nin topluluk ilkeleri içinde taviz vermediği temel alanlardan biri eşitlik politikalarıdır (Moroglu, 2004: 134). Bu bağlamda kısaç modeli, AB’nin üye veya aday ülkeler üzerinde yarattığı çift yönlü baskı mekanizmasını da açıklamaktadır. Model, bir devletin politika düzenlemelerinde isteksiz davranması durumunda hem ulusal düzeydeki sivil toplum örgütleri tarafından ‘aşağıdan yukarıya’ bir baskıya hem de AB gibi uluslar-üstü kurumlar tarafından ‘yukarıdan aşağıya’ bir denetime maruz bırakılmasını öngörmektedir. Böylece aday devletin hükümeti, iç ve dış kaynaklı çift yönlü baskı sonucunda, politika tercihlerini gözden geçirmek zorunda kalmaktadır (Van der Vleuten, 2007: 24-27).

Kısaç modeli, toplumsal cinsiyet politikalarını AB müktesebatına uyumlaştırma konusunda isteksiz hükümetler üzerinde etkili olabilmektedir. Arka planda ulusal sivil toplum kuruluşları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin gözlem raporlarını Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Adalet Divanı gibi kurumlara ileterek, ihlal niteliğindeki durumların

uluslararası gündeme taşınmasını sağlamaktadır. Böylece söz konusu üye veya aday ülke, bu iddiaları yanlış yorumlama veya uygulama hatası olarak gerekçelendirse bile, bu yönde bir güvenilirlik sağlanamadığı takdirde konu Avrupa Adalet Divanı'na taşınmakta ve mali yaptırım süreci başlamaktadır. Bu süreçler nedeniyle çift taraflı baskı altındaki ülkelerin hükümetleri, toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ideolojik hedeflerine uygun olmasa bile politika pratiklerinde dönüşüme gitmek zorunda kalmaktadır (Van der Vleuten, 2007: 24-27).

Bu noktada, Avrupa Adalet Divanı yalnızca yaptırım uygulayan bir kurum değil; aynı zamanda kısıcının önemli bir parçasıdır. Ancak çoğu zaman yaptırımdan çok, devletlerin uluslararası prestij kaybı yaşama endişesi sürecin asıl itici gücünü oluşturmaktadır. Çünkü devletler açısından uluslararası kamuoyu önünde itibar kaybı istenmeyen bir durumdur (Van der Vleuten, 2007: 26). Bu nedenle ulusal sivil baskı mekanizmaları, modelin işleyebilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Zira 'çifte baskı' yalnızca aşağıdan gelen talepler sayesinde gerçekleşebilir. Aksi durumda, hükümetler kâğıt üzerinde kalacak sembolik reformlarla süreci geçiştirmeyi tercih etme eğilimindedir (Van der Vleuten, 2007: 25-27). Türkiye'nin 2000'li yılların başından itibaren AB adaylık süreci kapsamında attığı adımlar ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanında gerçekleştirdiği reformlar, kısa modeline büyük ölçüde paralel bir gelişim seyri izlemektedir. Öte yandan, AB'ye tam üyelik sağlanması hedefi ideolojik nedenlerle dalgalı bir seyir izlediğinden, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının inşası sürekli pozitif yönde ilerlememektedir. Bazı dönemlerde pozitif gelişmeler yaşanırken, bazı dönemlerde ise İstanbul Sözleşmesi'nden imza çekilmesi gibi negatif gelişmeler de yaşanabilmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere, AB adayı bir ülkenin tam üyeliğe kabul edilmesi, topluluk müktesebatının benimsenmesi ve ulusal mevzuatın bu doğrultuda uyumlaştırılması şartına bağlıdır (Aksoy, 2006: 6). Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirildiğinde AB müktesebatı, sosyal devlet ilkesi çerçevesinde şekillenmiş sosyal politikaların bütününe ifade etmektedir (Gezgin-Eriş, 2000: 8). Sosyal devlet, en genel anlamıyla toplumsal yaşam ve ekonomik düzen üzerinde kamusal araçlarla eşitleyici müdahale kapasitesine sahip devleti ifade etmektedir. Daha açık bir ifade ile sosyal devlet kadınlar, yaşlılar, engelliler, yoksullar veya eşcinseller gibi dezavantajlı grupların toplumsal yaşam deneyimlerini eşitlik yönünde dönüştürmek amacıyla sosyal ve ekonomik alanlara müdahale etme sorumluluğunu üstlenen devlet modelidir. Bu yaklaşım, yoksulluk, engellilik, sağlık güvencesi, eğitime erişim ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi çeşitli politika alanlarını kapsamaktadır (Dedeoğlu, 2009: 42).

Sosyal devlet anlayışının geliştirilmesi -Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Sosyal Şartı gibi- üst politika belgelerinde açıkça vurgulandığı görülen temel bir ilkedir. AB düzeyinde geliştirilen tüm sosyal politika programları da bu hedeflerle uyumlu biçimde tasarlanmaktadır (Gezgin-Eriş, 2000: 9). Sosyal devletin temel bir gereği olan toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının inşasında uygulanabilen birçok yöntem ve mekanizma bulunmaktadır. Bu yöntem ve mekanizmalar, toplumsal yaşamdaki hangi sorun alanlarına -eğitim, istihdam, erken yaşta ve zorla evlilik ya da kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri gibi- müdahale amacı taşıdığına göre çeşitlenmektedir. Çalışmanın devamında, bu çalışmanın kapsamı doğrultusunda kritik eşik ve cinsiyet kotası ile cinsiyete duyarlı bütçeleme mekanizmaları aktarılacaktır.

2.1. Kritik Eşik ve Toplumsal Cinsiyet Kotası

Kritik eşik ve cinsiyet kotası, sosyal devlet ilkesinin hayata geçirilmesinde klasikleşmiş bir mekanizmalardır. Kritik eşiği gözetken kota pratikleri, temsilde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik en etkili araçlar arasında sayılmaktadır (Dahlerup, 2014: 138). Esasen toplumsal yaşamın katılım gerektiren hemen her alanında uygulanabilir nitelikte olan kritik eşik, bu çalışmada siyasal katılımı cinsiyet kotası perspektifinden ele alınmaktadır.

AB Konseyi'nin 22 Ekim 1999 tarihli kararında, kadınların yalnızca kamu kurumlarında değil; siyasi partiler, sendikalar, sivil toplum kuruluşları, akademik ve bilimsel kurumlar ile sanat, kültür, eğitim ve spor alanlarında da %50 oranındaki pariteye, yani mutlak eşitlik noktasına ulaşması uzun vadeli bir hedef olarak belirlenmiştir. Bu nihai amaca ulaşmak için öncelikli hedef ise kritik eşiğin aşılması olarak belirlenmiştir (Dahlerup, 2014: 138-140).

Kritik eşik, herhangi bir toplulukta herhangi bir sosyal grubun toplamın, o topluluğun en az üçte birini, yani %33'ünü oluşturmaları durumunu ifade etmektedir. Bu oran, bilimsel standartlar temelinde yapılan araştırmalar sonucunda belirlenmiştir. Araştırmalar, bir topluluk içerisindeki grubun temsil oranı %33'ün altında kaldığında, o grubun hak ihlalleriyle karşılaşma olasılığının önemli ölçüde arttığını göstermektedir. Başka bir ifade ile bir toplulukta katılımcı grupların eşit koşullarda temsil edilebilmesi için her grubun en az %33'lük temsiliyet düzeyine ulaşması gerekmektedir (Dahlerup, 2014: 138-140). Bu yönüyle kritik eşik, yalnızca siyasal temsilde değil; toplumun tüm kesimlerinde sosyal adaletin asgari koşulu olarak görülmelidir.

Kritik eşik, cinsiyet kotası uygulamalarında çoğunlukla asgari sınır olarak kabul edilmektedir. Pratikte, hangi cinsiyetin temsiliyeti yetersizse kota sistemi o grubun temsil hakkını korumayı hedeflemektedir (Sitembölükbaşı, 2007:

15). Bununla birlikte literatürde ‘kadın kotası’ ifadesi zaman zaman cinsiyet kotası ile aynı anlama gelecek biçimde kullanılabilmektedir. Ancak bu iki ifade kesinlikle özdeş değildir ve aynı anlama gelecek biçimde kullanılmaları yanlıştır. Zira kadın kotası ifadesi, kadınlara sınırlı bir alan açıldığı izlenimini doğurmakta; eşitlikçi bir hak tesliminden çok, üstenci bir lütuf ya da en iyi ihtimalle ‘pozitif ayrıcalık’ uygulanmasını çağrıştırmaktadır. Oysa cinsiyet kotası, hangi cinsiyetin temsiliyeti eksikse o cinsiyetin karar alma süreçlerine adil katılımını sağlamayı hedefleyen kapsayıcı bir araçtır. Bu yönüyle cinsiyet kotası yalnızca siyasal karar organlarında değil; toplumsal yaşamın tüm alanlarında eşitliği kurumsallaştırmayı amaçlamaktadır (Aldemir ve Budak, 2018: 45).

Cinsiyet kotası düzenlemeleri, farklı ülkelerde çeşitli hukuki araçlarla hayata geçirilmektedir. Bazı örneklerde kota doğrudan anayasal güvence altına alınırken; bazılarında siyasi partiler ve seçim kanunları, hatta kimi zaman parti tüzükleri ve yönetmelikler ile uygulanabilmektedir (Sitembölükbaşı, 2007: 15-16). Cinsiyet kotasının uygulanma biçimleri de ülkeden ülkeye değişmektedir. Ancak en yaygın uygulama modelleri boş koltuk sistemi, fermuar sistemi, oranlı kota ve sabit kota sistemleridir (Sayın, 2007: 31-33). Bu kota sistemlerinin temel özellikleri aşağıda Tablo 8’de özetlenmektedir.

Tablo 8- Dünyada En Çok Tercih Edilen Cinsiyet Kotası Sistemleri

Kota Sistemi	Uygulanma Yöntemi ve Amacı	Uygulayan Ülke Örnekleri
Boş koltuk	Boş koltuk sistemi çoğunlukla sabit kota veya oranlı kota sistemleri ile birlikte kullanılmaktadır. Temel amacı, kotaların istismar edilmesini engellemektir. Bunun için işaret edilen sayıda veya oranda kota doldurulmadığında, kotaya ayrılan koltuklar bir sonraki seçim dönemine kadar boş bırakılmaktadır. Böylece boş koltuk sistemi hem yaptırım hem de teşvik mekanizması işlevi görmektedir. Zira siyasi partiler bir sonraki seçim döneminde boş koltuk bırakmamak için adaylarını cinsiyet kotasını gözetecek sıralama ile yerleştirme eğilimi göstermektedir.	Güney Afrika, Uganda ve Belçika
Fermuar	Fermuar sistemi çoğunlukla sabit kota veya oranlı kota sistemleri ile birlikte kullanılmaktadır. Temel amacı, kotaların istismar edilmesini engellemektir. Bunun için aday listelerinin cinsiyete göre birbirini takip eden ritmik düzen içinde (bir kadın aday, bir erkek aday gibi) sıralanması sağlanmaktadır.	Fransa ve Belçika

Kota Sistemi	Uygulanma Yöntemi ve Amacı	Uygulayan Ülke Örnekleri
Oranlı	Oranlı kota sistemi daha çok siyasi parti örgütlenmelerinde kullanılmaktadır. Siyasi partiler bu sistemi kullanmayı kendileri tercih edebildiği gibi, mevzuat gereği uygulamak zorunda da kalabilmektedir. Temel amacı, temsilde asgari kritik eşğin yakalanmasını sağlamaktır.	İzlanda, Danimarka, İtalya ve Mozambik
Sabit	Bu kota sisteminin uygulanması genellikle anayasa ve kanunlarla sağlanmaktadır. Temel amacı, yetersiz temsil edilme riski olan cinsiyet için belirli sayıda temsilci çıkarılmasını sağlayarak temsil yetersizliğini önlemektir.	Ruanda, Fransa ve Arjantin

(Kaynak: Aldemir ve Budak, 2018: 46-47; Sayın, 2007: 34-35; Sitembölükbaşı, 2007: 15-16)

Temsilde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla kota sistemi uygulayan ülkelerden Ruanda örneğine bakıldığında, Temmuz 2024 seçimlerinin ardından parlamentonun %63,75'inin kadın milletvekillerinden oluşması (IPU, 2025) dikkat çekicidir. Bu sonuç, ülkenin uzun yıllara dayanan yapısal ve hukuki dönüşüm sürecinden kaynaklanmaktadır. Süreç, 2003 yılında siyasi partilerin gönüllülüğüne dayalı biçimde eşit temsiliyeti teşvik eden yasal düzenlemelerle başlamış; 2013'te ise asgari %30'luk 'kadın kotası'nın anayasal ilke haline getirilmesiyle kurumsallaşmıştır. Bu süreçte, ülkede Toplumsal Cinsiyet İzleme Ofisi kurulmuş ve böylece her seçim döneminde parlamentodaki kadın temsilci oranı artış göstermeye başlamıştır (Eroğlu, 2012: 40-41). Bununla birlikte, Ruanda deneyimi cinsiyet kotasının neden 'kadın kotası' ile eş anlamlı görülmemesi gerektiğini de somut biçimde ortaya koymaktadır.

Ruanda'da kadınların siyasal temsiline yönelik düzenlemeler kısa vadede etkili olmuş olsa da zamanla beklenmedik sonuçlar doğurmuştur. Siyasetin 'erkek işi' olduğu yönündeki toplumsal algı, kadınların sayısal olarak çoğalmasıyla bu kez de tersine dönmüş ve siyasal alanın 'kadınların alanı' olarak yeniden tanımlandığı bir toplumsal süreç gelişmiştir. Bu durum, temsilde cinsiyet eşitliği politikalarının yalnızca nicel artış ile sınırlı kalması halinde, nitel dönüşüm yaratamayacağını ortaya koyması bakımından çarpıcıdır. Ruanda'da kadınların parlamentodaki görünürlüğü artmış olsa da bu görünürlük, siyasal kültürdeki cinsiyet rejimini dönüştürmek yerine, kadın siyasetine ayrı bir kategori atfetmiş; erkek egemen yapının sınırlarını yeniden üretmiştir. Böylece kadınların siyasetteki yeri güçlenmiş gibi görünürken, siyasal alanın toplumsal cinsiyet temelli ayrışması yeni bir boyut kazanarak

derinleşmiştir. Bu yönüyle Ruanda örneği, kadın kotası ile cinsiyet kotası ifadeleri arasındaki farkın önemini açıkça göstermektedir.

Kadın kotası ifadesi, temsilin yalnızca bir cinsiyet ekseninde sınırlandığı ve erkek egemen siyasal alanın içinde ‘kadınlara tanınan kontenjan’ anlamına geldiği ölçüde, yapısal eşitsizlikleri pekiştirme riskini beraberinde getirmektedir. Buna karşın cinsiyet kotası, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bütününe müdahale eden, yani temsilin niteliğini dönüştürmeyi hedefleyen bir araçtır. Nitekim Dahlerup (2014), nicel temsiliyet ile nitel temsiliyetin her zaman örtüşmediğini; bu nedenle kota sistemlerinin sayısal dengenin yanı sıra, siyasal katılımın kalitesini de gözetmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda cinsiyet kotası mekanizmalarının, yalnızca kadınların parlamentodaki sayısal varlığını artıran teknik araçlar olarak değil; aynı zamanda kurumsal ve kültürel dönüşümün katalizörü olarak tasarlanması gerekmektedir. Aksi takdirde, kadınların siyasal alanda nicel bakımdan artan temsiliyeti, sembolik bir görünürlüğün ötesine geçemeyecek; toplumsal cinsiyet eşitliği hedefi, biçimsel bir eşitlik söylemi düzeyinde kalacaktır.

Daha önce de aktarıldığı üzere, toplumsal cinsiyet kurguları, toplumsal yaşamın mekânsal örgütlenmesini kamusal ve özel alan ayrımı üzerinden şekillendirmekte ve bu alanlara cinsiyet ataması yapmaktadır (Mathieu, 2015: 75-76). Bu kültürel kurguda kamusal alan erkeklikle özdeşleştirilirken; kadınlar da özel alana hapsedilmiş bir toplumsal konuma yerleştirilmektedir (Çakır, 2001: 377-379). Siyasal alan ise toplumsal yaşamın somut bir uzantısı olarak kamusal alanın içinde konumlanmaktadır. Dolayısıyla bu alanda işleyen karar alma mekanizmaları da toplumsal cinsiyet kodlarından bağımsız değildir. Nitekim siyasal alanın toplumsal cinsiyeti heteroseksüel erkek olarak inşa edilmiştir. Bu durum, yalnızca karar vericilerin değil; bu mekanizmalardan çıkan kararların da erkek olarak kodlanması sonucunu doğurmaktadır (Lipson, 2005: 107; Nwankwor, 2019: 263).

21. yüzyılın modern demokratik devlet örgütlenmelerinde kamu politikaları ilkesel olarak cinsiyet eşitliği söylemine dayandırılrsa da bu söylem çoğu zaman cinsiyete nötr yaklaşımla sınırlandırılmaktadır. Ancak toplumsal yaşamda sistematik biçimde ayrımcılığa uğrayan bir grup olarak kadınların özgül ihtiyaçlarını özel olarak dikkate almayan her kamu politikası, biçimsel eşitlik söyleminin ötesinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretmektedir (Dahlerup, 1980: 1-2). Eril mekânlar olarak kodlanmış parlamentolardan çıkan kamu politikalarının cinsiyet deneyimi farklarına duyarlı hale gelmesinin ön koşulu, temsilde kadın oranının artmasıdır. Çünkü nüfusun yarısını oluşturan kadınların perspektifinin eksik olduğu bir politika sürecinin kapsayıcılığından söz etmek güçtür (Johnson, 2019: 428; O’Brien

ve Piscopo, 2019: 54). Kadın parlamenterlerin sayısındaki artışın yanı sıra, toplumsal cinsiyet temelli sorun alanlarının siyasal gündeme taşınması ve gerekli düzenlemeler yapılincaya dek gündemde tutulması da aynı derecede önemlidir. Bunu sağlamaksa, parlamentoların özünde eril yapısında yaşanacak dönüşüme bağlıdır. Bu dönüşümün sağlanabilmesinin temel yolu, katılımımda çeşitliği önceleyen plan ve stratejilerin hayata geçirilmesidir (Lombardo vd., 2012: 2). Dolayısıyla siyasal temsilde toplumsal cinsiyet çeşitliğini sağlamaya yönelik en somut politika araçları, kritik eşiği gözetken cinsiyet kotası sistemleridir (Dahlerup, 2014: 138).

2.2. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme

Sosyal devlet ilkesinin somut uygulama örneklerinden biri sosyal bütçeleme anlayışıdır. Dezavantajlı grupların ihtiyaçlarına duyarlı bütçe politikalarının geliştirilmesi, yurttaşlar arasındaki statü farklarından doğan eşitsizlikleri azaltmaya yönelik önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır (Buğra, 2016: 65–67). Bir devletin en temel politika aracı olan bütçe, teknik bir mali planın ötesinde, hükümetlerin kısa ve uzun vadeli sosyoekonomik önceliklerinin açık bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Daha açık bir ifade ile hükümetin hangi toplumsal grupları önceliklendirdiği veya hangi alanları ihmal ettiği, bütçe dağılımı üzerinden somut biçimde izlenebilmektedir. Bu yönüyle bütçe, yalnızca politikanın finansal temeli değil; aynı zamanda politikayı şekillendiren bir güçtür (Çiçek ve Dikmen, 2016: 135).

Kamu politikası sürecinde bütçe öncelikleri ile politika öncelikleri karşılıklı etkileşim içerisindedir (Aksoy, 2006: 41). Ancak uygulamada bütçeler, çoğu kez yurttaşların belirli kesimlerinin ihtiyaçlarını dışarıda bırakan bir yapıya sahiptir. Bu durum, dezavantajlı toplumsal grupların -özellikle kadınların, yaşlıların, engellilerin, yoksulların ve göçmenlerin- bütçe kapsamı dışında kalmasına ve dolayısıyla politika süreçlerinden de dışlanmasına neden olmaktadır (Aksoy, 2006: 41-43). Bu bağlamda sosyal bütçeleme, sosyal adaleti gözetken politika önceliklerinin bütçe süreçlerine yansımını ifade etmektedir. Sosyal bütçeleme, yalnızca gelir ve harcama kalemlerinin teknik bir dökümü değildir. Aynı zamanda kamu kaynaklarının adil, kapsayıcı ve eşitlikçi biçimde paylaştırılmasını amaçlayan temel bir kamu politikası aracıdır. Sosyal bütçeleme çalışmaları genellikle beş başlıkta ele alınmaktadır: Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, çocuk dostu bütçeleme, insan odaklı bütçeleme, yurttaş odaklı bütçeleme ve katılımcı bütçeleme (Çiçek ve Dikmen, 2016: 136-137).

Toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, bütçenin cinsiyete nötr biçimde hazırlanması, tıpkı diğer kamu politikalarında olduğu gibi,

eşitsizlikleri yeniden üretmeye neden olmaktadır (Dahlerup, 1980: 1-2). Bu durumda kadınlar ve erkekler, kamu kaynaklarının dağılımından farklı ölçülerde yararlanmakta; dolayısıyla bütçe, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürdürülmesine aracılık etmektedir (Günlük-Şenesen vd., 2017: 17-18). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, bütçeleme sürecine toplumsal cinsiyet perspektifinin entegre edilmesi yoluyla kaynak dağılımında ortaya çıkan bu eşitsizlikleri gidermeyi amaçlayan bir mekanizmadır. Daha açık bir ifade ile bu yaklaşım bütçenin hazırlanması ve uygulanması aşamalarında pozitif ayrımcılık ilkelerini gözeterek, kadınlar ve erkekler arasında fırsat eşitliğini güçlendirmeye yöneliktir. Ancak cinsiyete duyarlı bütçeleme, bütçenin kadın ve erkekler için ayrı ayrı hazırlanması ya da kamu harcamalarının artırılması anlamına gelmemektedir. Aksine, mevcut kaynakların adaletli, etkin ve sosyal açıdan duyarlı biçimde paylaşılmasını hedeflemektedir (Erkan vd., 2012: 88-91).

BM ve AB, 2000'li yıllardan itibaren toplumsal cinsiyetin kamu politikası sürecinde ana akımlaştırılması ilkesini benimseyerek, toplumsal yaşamda gözlemlenen cinsiyet temelli eşitsizliklerin azaltılmasını öncelikli hedef olarak belirlemiştir. Bu hedef, bütçeleme çalışmalarının her aşamasında toplumsal cinsiyet boyutunun dikkate alınmasını da zorunlu kılmaktadır (Günlük-Şenesen vd., 2017: 18-19). Bu yaklaşımın ilk örneklerinden biri, 1984 yılında merkezi düzeyde cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamasını başlatan Avustralya'dır. Kadının Statüsü Bakanlığı tarafından hazırlanan Kadın Bütçesi belgesinde temel hedefler, özel ve kamusal alanlarda eşitlik, aile desteği, kadın ve erkek sağlığına destek, şiddetle mücadele ve yönetici pozisyonlarda eşit temsil olarak sıralanmıştır. Bütçe planında bu hedefler; iş yerinde eşitlik, kadın örgütlerinin desteklenmesi, kadına yönelik şiddetle mücadele, yalnız ebeveynlere yardım, çocuk bakım hizmetleri, ücretli ebeveyn izni ve kadın sağlığı veri tabanı gibi başlıklar altında somutlaşmıştır (Günlük-Şenesen vd., 2017: 22).

Bir diğer örnek ise Fransa'da görülmektedir. Fransa'da klasik devlet bütçesine ek olarak, her yıl cinsiyete duyarlı bütçe hazırlanmakta; ayrıca parlamentonun talebi halinde, *Sarı Bütçe Raporu* olarak anılan ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik harcama kalemlerini özel olarak açıklayan bir rapor sunulmaktadır. Örneğin 2000 yılına ait sarı bütçe raporunda, toplam 260 milyar Euro'luk ulusal harcamanın 40 milyar Euro'luk kısmının toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına ayrıldığı belirtilmiştir (Erkan vd., 2012: 99). Türkiye'de AB adaylık süreci kapsamında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamalarına geçilmesi hedefi açıklansa da henüz bu yönde kurumsal düzeyde somut bir adım atılmamıştır.

SONUÇ

21. yüzyılın başından itibaren kadınların siyasal alandaki görünürlüğü düzenli olarak artmaya başlamış; bu durum, temsilde eşitlik tartışmalarının boyutunu derinleştirmiştir. Ancak kadınların nüfusun yarısını oluşturduğu bir dünyada, karar alma mekanizmalarındaki temsili hâlâ sembolik düzeydedir. Bununla birlikte, siyasal alana daha fazla kadının dahil olması, kamu politikalarının niteliğini dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Zira kadın temsilciler, toplumsal yaşamda kadın olma deneyimini karar süreçlerine taşıyarak, politikaların kapsayıcılığını güçlendiren bir perspektif sunmaktadır.

Modern demokratik devletlerin politika üretim süreçleri, görünürde cinsiyete nötr söylemlerle yürütülse de özünde tarihsel olarak erkek egemen siyasal kültürün izlerini taşımaktadır. Bu nedenle kamu politikası süreci, çeşitli hedefleyen değil, çoğu zaman mevcut eşitsizlikleri sürdüren bir yapısal alan olarak işlemektedir. ‘Tarafsız devlet’, ‘herkese eşit mesafede kamu yönetimi’ ve ‘nötr politika’ yaklaşımları, feminist kuramın da vurguladığı üzere, cinsiyetlendirilmiş bir kamusal rasyonaliteye dayanmaktadır. Bu rasyonalite, patriarkal değerleri evrensel aklın temsilcisi gibi sunarken, kadınların toplumsal yaşamda karşılaştığı özgül sorunları ise görünmez kılmaktadır. Dolayısıyla cinsiyete duyarlı olmayan her politika, söylem düzeyinde çeşitli amaçlamasa bile, fiilen eşitsizliği yeniden üretmektedir.

Feminist kuram, kamu politikasının toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üreten yapısını yalnızca temsil eksikliğine indirgemez. Bu problemli yapıyı daha köklü bir mesele olarak ele alıp, bilginin ve iktidarın üretim süreçlerinin erkek egemen doğasına dikkat çeker. Kamu politikası, bu anlamda yalnızca teknik bir yönetim süreci değil; toplumsal iktidar ilişkilerinin yeniden üretildiği hegemonik bir söylem alanıdır. Kadınların siyasal temsili ise bu söylem alanının sınırlarını zorlayarak, patriarkanın kurumsal sessizliğini bozan bir eylemliliktir. İkinci dalga kadın hareketinin “kişisel olan politiktir” önermesi, tam da bu noktada kamusal politikanın özel yaşam deneyimlerinden bağımsız olamayacağını hatırlatır. Çünkü toplumsal cinsiyet ilişkileri, devletin işleyiş mantığının ve politika döngüsünün her aşamasına sinmiştir.

Son otuz yılda, literatürde ve uygulamada gözlemlenen dönüşümler, başka türlü bir kamu politikası tahayyülünün mümkün olduğunu göstermektedir. Katılımcılığı, kapsayıcılığı ve çeşitliliği merkeze alan yeni yönetim anlayışı, feminizmin üçüncü dalgasının ‘çoğul özgürleşme’ çağrısıyla da kesişmektedir. Bu kesişim, kamu politikası alanını kadınların özgül deneyimlerinin ötesine taşıyarak, tüm ötekileştirilen gruplar için adil

bir kamusal alan yaratma yönünde genişletmektedir. Kamu politikası süreci nötr değildir; aksine toplumsal güç ilişkilerinin aynasıdır. Ancak bu ayna tek yönlü değildir: patriarkanın yüzünü yansıtmakla kalmaz, dönüştürülmeye de açıktır. Feminist kuramın sunduğu eleştirel çerçeve, kamu politikasını yalnızca ‘devletin ne yaptığı’ değil, ‘kimin için’ ve ‘kimin bilgi ve deneyimiyle yaptığı’ sorularıyla birlikte ‘kamunun kapsamını’ yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. Bu düşünme biçimi, “herkes için kamu politikası” idealinin gerçeğe dönüşebilmesi için gerekli entelektüel temeli sağlamaktadır.

“Vardım, varım, var olacağım”

Rosa Luxemburg

Kaynakça

- Akman, E. (2019). *Kamu Politikası*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aksoy, N. (2006). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün Rolü, Kadının Statüsü Uzmanlığı Tezi. *T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü*, Ankara.
- Aldemir, C. ve Budak, C. (2018). Cam Tavanı Kırma: Parlamentoda Cinsiyet Kotası. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 16(61), 37-64.
- Bacacı-Varoğlu, D. (2001). Örgütsel Yaşamda Toplumsal Cinsiyet Roller. Güneş, S. (Ed.), *Yönetim ve Organizasyon* içinde (1-30). Ankara: Haber Yayın Dağıtım.
- Berktaş, F. (2016). *Politikaların Çağrısı*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Borderick, E. (2012). *Applying a Gender Perspective in Public Policy: What It Means and How We Can Do It Better*. Australian Human Rights Commission. Erişim yeri: <https://www.humanrights.gov.au/about/news/speeches/applying-gender-perspective-public-policy-what-it-means-and-how-we-can-do-it#fn4>
- Budak, C. (2020). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Kamu Politikası Üretim Sürecinde Kadın Milletvekillerinin Etkileri (1983-2018)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Buğra, A. (2016). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, S. (2001). Bir’in Nostaljisinden Kurtulmak. İlyasoğlu, A. ve Akgökçe, N. (Ed.), *Yerli Bir Feminizme Doğru* içinde (385-422). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çakır, S. (2013). *Erkekler Kulübünde Siyaset: Kadın Parlamenterlerle Sözlü Tarih*. İstanbul: Versus Kitap.
- Çevik, H. H. ve Demirci, S. (2012). *Kamu Politikası*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çiçek, Ş. E. ve Dikmen, S. (2016). Sosyal Bütçeleme Örneği Olarak Çocuk Dostu Bütçe. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 131-147.
- Dahlerup, D. (1980). Approaches to the Study of Public Policy Towards Women, *Women and Public Policy*, Florence, Italy.
- Dahlerup, D. (2014). The Critical Mass Theory in Public and Scholarly Debates. Campbell, R. ve Childs, S. (Ed.), *Deeds and Works: Gendering Politics After Joni Lovenduski* içinde (138-162). Colchester: ECPR Press.
- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 21, 41-54.

- Delphy, C. (2015). Patriyarka (teorileri). Hirata, H., Françoise, L., Le Doaré, H. ve Senotier, D. (Ed.) *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde (245-251), (G. Acar-Savran, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Demir, Z. (2015). *Türkiye’de Kadın ve Siyaset*. Ankara: Kadim Yayıncılık.
- Donovan, J. (2015). *Feminist Teori*. (A. Bora, M. Ağduk-Gevrek ve F. Sayılan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Dye, T. R. (2013). *Understanding Public Policy*. USA: Pearson Education.
- Eray, Ş. (2015). *Yeni Kurumsalcı Yaklaşımlar Çerçevesinden Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kamu Politikası: Eğitim ve Siyasal Katılım Alt Politika Örnekleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erkan, B., Şentürk, M., Akbaş, Y. ve Paksoy, S. (2012). Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Bütçeleme (Cinsiyete Duyarlı Bütçe) Yaklaşımı. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 5(9), 85-106.
- Eroğlu, F. (2012). Yakın Dönem Anayasalarında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın-Erkek Eşitliği ile İlgili Düzenlemeler: Arjantin, Güney Afrika, Kenya, Kolombiya, Paraguay, Ruanda, Uganda. *TBMM Araştırma Merkezi*, Ankara.
- Gezgin-Eriş, M. (2000) “Açılış Konuşmaları”, *Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Kadın-Erkek Eşitliği Politikaları Paneli*, s. 5-15, Ankara.
- Güneş-Ayata, A. (2010). Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı. Tekeli, Ş. (Ed.), *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde (261-278). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Günlük-Şenesen, G., Yücel, Y., Yakar-Önal, A., Ergüneş, N. ve Yakut-Çakar, B. (2017). *Kadınsız Kentler*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Inter-Parliamentary Union. (2025a). *Rwanda*. Erişim yeri: <https://www.ipu.org/parliament/RW>
- Inter-Parliamentary Union. (2025b). *Women in Parliament: 1995-2025*. Erişim yeri: <https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2025-03/women-in-parliament-1995-2025>
- Johnson, N. (2019). Uruguay: Slow Progress in Women’s Political Representation. Franceschet, S., Krook, M. L. ve Tan, N. (Ed.), *The Palgrave Handbook of Women’s Political Rights* içinde (421-436). London: Palgrave Macmillan.
- Kennett, P. (2008). Introduction: Governance, The State and Public Policy in a Global Age. Kennett, P. (Ed.), *Governance, Globalization and Public Policy* içinde (3-18). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

- Krook, M. L. ve Childs, S. (2010). Women, Gender, and Politics: An Introduction. Krook, M. L. ve Childs, S. (Ed.), *Women, Gender, and Politics* içinde (3-17). New York: Oxford University Press.
- Krook, M. L. ve Mackay, F. (2011). Introduction: Gender, Politics, and Institutions. Krook, M. L. ve Mackay, F. (Ed.), *Gender, Politics, and Institutions: Towards a Feminist Institutionalism* içinde (1-20). London: Palgrave Macmillan.
- Lamoureux, D. (2015). Kamusal/Özel. Hirata, H., Françoise, L., Le Doaré, H. ve Senotier, D. (Ed.) *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde (215-219), (G. Acar-Savran, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Lipson, L. (2005). *Siyasetin Temel Sorunları*. (F. Yavuz, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lombardo, E., Meier, P. ve Verloo, M. (2012). *Policymaking and Gender*. Aalborg: Feminist Research Center in Aalborg.
- Mathieu, N. C. (2015). Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet. Hirata, H., Françoise, L., Le Doaré, H. ve Senotier, D. (Ed.) *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde (76-86), (G. Acar-Savran, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Millett, K. (2018). *Cinsel Politika*. (S. Selvi, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Moroğlu, N. (2004) Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Kadın Erkek Eşitliği, *Kadın Çalışmalarında Disiplinler Arası Buluşma-3*, s. 131-142, İstanbul.
- Nwankwor, C. (2019). Nigeria: Women's Suffrage, Change, and Continuities in Political Participation. Franceschet, S., Krook, M. L. ve Tan, N. (Ed.), *The Palgrave Handbook of Women's Political Rights* içinde (257-274). London: Palgrave Macmillan.
- O'Brien, D. Z. ve Piscopo, J. M. (2019). The Impact of Women in Parliament. Franceschet, S., Krook, M. L. ve Tan, N. (Ed.), *The Palgrave Handbook of Women's Political Rights* içinde (53-72). London: Palgrave Macmillan.
- Sayın, A. (2007). Kota El Kitabı, Geçici Özel Önlem Politikası: Kota. *Ka-Der*, Ankara.
- Shafritz, J. M., Russell, E. W. ve Borick, C. P. (2017). *Kamu Yönetimini Tanımak*. (N. Öztaş, O. Durum ve S. Sıdal, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2007). Kadınların Siyasal Hayata Etkin Katılımının Bir Aracı Olarak Seçimlerde Kota Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 13-36.
- T.C. Anayasa Mahkemesi. (2025a). *Başkanvekilleri*. Erişim yeri: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskanvekilleri-ve-uyeler/baskanvekilleri/>
- T.C. Anayasa Mahkemesi. (2025b). *Üyeler*. Erişim yeri: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskanvekilleri-ve-uyeler/uyeler/>

- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2025). *Cumhurbaşkanlığı Kabinesi*. Erişim yeri: <http://www.tccb.gov.tr/kabine/>
- T.C. Danıştay. (2025). *Teşkilat Yapısı*. Erişim yeri: <https://www.danistay.gov.tr/icerik/10>
- T.C. Hakimler ve Savcılar Kurulu. (2025). *Hakimler ve Savcılar Kurulu*. Erişim yeri: <https://www.hsk.gov.tr/>
- T.C. Yargıtay Başkanlığı. (2025). *Yönetim*. Erişim yeri: <https://www.yargitay.gov.tr/kategori/17/yonetim>
- The World Bank. (1995). *Toward Gender Equality the Role of Public Policy*. Erişim yeri: <http://documents.worldbank.org/curated/en/443031468764979471/pdf/multi-page.pdf>
- Tokuroğlu, B. (2016). Toplumsal Cinsiyet Politikası. Altınok, H. ve Gedikkaya, F. G. (Ed.), *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* içinde (352-356). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). *Seçim Yılı ve Cinsiyete Göre Milletvekili Sayısı ve Meclisteki Temsil Oranı*. Erişim yeri: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=adalet-ve-secim-110&dil=1>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Milletvekili Genel Seçimi Kazanan Aday Profili*. Erişim yeri: <https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secimadaykazanana.zul>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *Cinsiyete Göre Vali ve Kaymakam Oranı*. Erişim yeri: <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=vali%20ve%20kaymakam>
- Uçkaç, A. (2010). Türkiye’de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları. *Maliye Dergisi*, 158, 422-430.
- Van der Vleuten, A. (2007). *The Price of Gender Equality: Member States and Governance in the European Union*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
- Yıldız, M. ve Sobacı, M. Z. (2015). Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi: Genel Bir Çerçeve. Yıldız, M. ve Sobacı, M. Z. (Ed.), *Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama* içinde (210-227). Ankara: Adres Yayınları.

Düşük Gelirin Kadınlar İçin Zorlukları: Asgari Ücretli Ailelerde Kadınların Sosyal ve Ekonomik Sorunları – Ankara Keçiören Örneği

Zeynep Deniz Altınsoy¹

Yer: Ankara / Keçiören

Katılımcılar: 100 kadın (tamamı asgari ücretle geçinen ailelerden).

Yöntem: Karma yöntem (anket + 30 derinlemesine mülakat).

Amaç: Bölgesel karşılaştırma yaparak kadınların sorunlarının genelleştirilmesi.

Özet

Bu araştırmanın amacı, Ankara'nın Keçiören ilçesinde asgari ücretle geçinen ailelerde kadınların karşılaştıkları ekonomik ve sosyal sorunları ortaya koymaktır. Türkiye'de asgari ücret, bireylerin temel ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılaması için öngörölmüş bir gelir olarak tanımlansa da gerçekte ailelerin tek gelir kaynağına dönuştüğü durumlar oldukça yaygındır. Özellikle kadınlar, ev içi sorumlulukları ve toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle bu ekonomik kısıtlılığın etkilerini erkeklerden daha yoğun hissetmektedir. Kadınların çoğu, hane içindeki ekonomik yükün yanı sıra duygusal emeği de üstlenmekte; çocukların psikolojik ihtiyaçları, yaşlı bakımı ve ev içi kriz yönetimi gibi görünmeyen sorumluluklar, kadınların zaman ve enerji kaynaklarını tüketmektedir. Görüşmelerde, kadınların kamusal alana katılımının ciddi biçimde sınırlandığı; sosyal etkinliklere, eğitim programlarına veya mesleki gelişim fırsatlarına erişimlerinin neredeyse imkânsız hale geldiği gözlemlenmiştir.

Araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Öncelikle, Keçiören'de yaşayan ve ailede tek düzenli gelir kaynağı asgari ücret olan 100 kadınla anket

1 Bilecik Şeyh Edebalı Üniv. İ.İ.B.F. e-mail: deniz.altinsoy@bilecik.edu.tr.
ORCID: 0000-0002-0335-3181

çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu kadınlardan 30'u ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Çalışmanın bulguları, kadınların büyük çoğunluğunun kişisel ihtiyaçlarını karşılayamadığını, çocukların eğitim ve bakım masraflarını tek başına üstlenmek zorunda kaldığını ve sosyal çevresinden giderek izole olduğunu göstermektedir. Katılımcılar, kısıtlı gelir nedeniyle evde üretim yapmak, ailelerinden destek almak veya ek iş arayışına girmek zorunda kaldıklarını belirtmiştir.

Sonuçlar, Keçiören'de asgari ücretli ailelerde yaşayan kadınların ekonomik yetersizlikten doğrudan etkilendiğini ve sosyal dışlanma ile psikolojik yıpranma süreçlerine maruz kaldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda çocukların eğitimi ve toplumun sosyal dokusu açısından da önemli riskler barındırmaktadır. Araştırma, asgari ücretin kadınlar açısından yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren bir olgu olduğunu göstermektedir.

Giriş

Günümüz dünyasında ve kapitalist piyasa koşulları altında ekonomik gelir, yalnızca bireylerin ve ailelerin yaşam standartlarını belirlemekle kalmayıp aynı zamanda toplumsal prestij de temel göstergelerinden biri haline gelmiştir. Düşük gelir olgusu ise toplumun farklı kesimlerinde farklı biçimlerde hissedilmektedir. Gelir yetersizliği, kırsal alanlarda belirli ölçüde kendi kendine yeterlilikle telafi edilebilirken, kentlerde hayatın tamamen para ekonomisine dayalı olması nedeniyle şehirli yoksullar çok daha ağır koşullarla yüzleşmektedir.

Türkiye'de asgari ücret uygulaması, çalışanların en temel ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılamalarını mümkün kılacak en düşük ücret olarak tanımlanmaktadır. Ancak pratikte asgari ücret, giderek genişleyen bir kesimin tek gelir kaynağı haline gelmiş ve istisnai olmaktan çıkarak neredeyse ortalama ücret konumuna gelmiştir (Kurtcebe & Horzum, 2017; 1249-1278). Bu durum, toplumda yoksulluk olgusunun yaygınlaşmasına ve kalıcılılaşmasına yol açmaktadır.

Düşük gelir, toplumsal cinsiyet açısından farklı etkiler yaratmaktadır. Özellikle kadınlar, toplumsal roller nedeniyle yoksulluğun günlük sonuçlarıyla doğrudan yüzleşmektedir. Yemek hazırlamak, çocukların ihtiyaçlarını karşılamak, yaşlı veya engelli aile bireylerinin bakımını üstlenmek gibi sorumlulukların büyük bölümü kadınlara yüklenmektedir (Öztekin, 2024;45-66: Şener, 2012; 123-146). Bu durum, kadınların erkeklere kıyasla yoksulluğu daha yıkıcı biçimde deneyimlemelerine yol açmaktadır.

Ankara'nın Keçiören ilçesi, bu çalışmada inceleme sahası olarak seçilmiştir. Keçiören hem nüfus yoğunluğu hem de göçle şekillenen sosyoekonomik

yapısı itibarıyla orta-alt gelir gruplarının yoğunlaştığı bir bölgedir. Özellikle son yıllarda artan kiralara ve yaşam maliyetleri, asgari ücretli ailelerin geçim koşullarını daha da zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, Keçiören’de asgari ücretli ailelerde yaşayan kadınların sorunlarını incelemek hem bölgesel bir fotoğraf sunmakta hem de Türkiye genelindeki yoksulluk ve kadın emeği tartışmalarına katkı sağlamaktadır.

Kadınların karşı karşıya kaldığı sorunların bir boyutu, ekonomik sıkıntıların günlük yaşam pratiklerine doğrudan yansımalarıdır. Çoğu zaman mutfak masraflarını kıstak, çocukların eğitim giderlerini ertelemek ya da kişisel ihtiyaçlarını göz ardı etmek durumunda kalmaktadırlar. Ancak sorun yalnızca ekonomik değildir; kadınlar aynı zamanda sosyal hayattan kopmakta, çevresine karşı utanma duygusu yaşamakta ve karar alma süreçlerinden dışlanmaktadır (Kayalar, 2019;443-65: Savcı Köroğlu, 2022;210-225). Bu nedenle yoksulluk, kadınlar için hem ekonomik hem de sosyal dışlanma olgusuna dönüşmektedir.

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların yaşadığı yükü daha da ağırlaştırmaktadır. Türk kültüründe hâkim olan geleneksel anlayışa göre erkek, evin dışındaki işleri yürütmekle yükümlü iken; kadın, evin düzeninden, çocukların bakımından ve mutfaktan sorumlu görülmektedir. Bu nedenle ekonomik bağımlılık, kadınların kişisel ihtiyaçlarını karşılayabilmesini neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Kadın emeğinin görünmezliği, ev içi üretim faaliyetlerinin maddi karşılık bulmaması ve kadınların karar alma süreçlerinden dışlanması, yoksulluğun kadınlar açısından daha derin bir deneyime dönüşmesine yol açmaktadır (Alptekin, 2014; Dedeoğlu, 2000;15-33).

Keçiören’de yapılan bu araştırmada temel amaç, asgari ücretli ailelerde kadınların yaşadığı sorunları hem ekonomik hem de sosyal boyutlarıyla ortaya koymak ve Trabzon örneğiyle kıyaslanabilir veriler sunmaktır. Böylece, yoksulluğun cinsiyet boyutunun altı çizilecek ve kadınların görünmez emeğinin gündelik hayatta nasıl şekillendiği daha net bir biçimde anlaşılacaktır. Çalışma aynı zamanda, kadınların yaşadığı mağduriyetlerin yalnızca bireysel bir sorun değil, toplumsal refahı ve çocukların geleceğini doğrudan etkileyen bir mesele olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, Keçiören örneği üzerinden elde edilen bulguların, asgari ücretin kadınlar için ne anlama geldiğini ve yoksulluğun nasıl toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirdiğini göstereceği öngörülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın, kadın yoksulluğu üzerine yürütülen literatüre katkı sunması ve politika yapıcılar açısından da önemli bir veri seti oluşturması beklenmektedir.

1. Materyal ve Yöntem

1.1. Araştırma Problemi, Hipotez ve Amacı

Türkiye’de toplumsal cinsiyet rolleri, kadınları ev içi sorumluluklarla özdeşleştirmekte ve kadınların hem ekonomik hem de sosyal yaşamda ikincil konuma itilmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda kadınlar, yalnızca ev işleri ve çocuk bakımını üstlenmekle kalmamakta, aynı zamanda yetersiz hane gelirinin yönetilmesinden de sorumlu tutulmaktadır. Bu durum, özellikle tek düzenli gelir kaynağının asgari ücret olduğu ailelerde daha da belirginleşmektedir.

Keçiören özelinde araştırmanın temel problemi, asgari ücretle geçinen ailelerde kadınların yaşadığı ekonomik ve sosyal sıkıntıların boyutlarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışmanın hipotezi şu şekilde formüle edilmiştir:

“Keçiören’de asgari ücretli ailelerde kadınlar, yoksulluğun ekonomik etkilerini erkeklerden daha yoğun hissetmekte; aynı zamanda sosyal dışlanma ve görünmeyen emek sorunlarını deneyimlemektedir.”

Araştırmanın temel amacı, kadınların karşılaştıkları bu sorunları çok yönlü olarak analiz etmek ve toplumsal cinsiyet perspektifiyle tartışmaktır. Çalışmanın bulgularının yalnızca Keçiören için değil, benzer sosyoekonomik özelliklere sahip kentsel bölgeler için de genelleştirilebilir nitelikte olacağı öngörülmektedir.

1.2. Araştırma Yöntemi ve Veri Toplama Tekniği

Araştırmada karma yöntem benimsenmiştir. Bu yaklaşım, hem nicel (anket) hem de nitel (derinlemesine mülakat) verilerin birlikte kullanılmasıyla elde edilen sonuçların daha kapsamlı olmasını sağlamaktadır (Creswell, 2017; 78-80).

Anket: 100 kadın katılımcıya uygulanmıştır. Anket soruları, Trabzon örneğindeki çalışmada kullanılan özgün soruların aynısıdır. Likert tipi ölçekli sorular, kadınların ekonomik, sosyal ve psikolojik durumlarını ölçmeye yönelik hazırlanmıştır.

Mülakat: Katılımcılardan 30’u ile yarı yapılandırılmış sorularla derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşmeler, kadınların günlük deneyimlerini, duygularını ve yaşadıkları sorunların nedenlerini daha ayrıntılı anlamayı hedeflemiştir.

Anketin kapalı uçlu soruları, kadınların ekonomik zorluklara dair verdikleri tepkileri nicel olarak ölçerken; açık uçlu mülakat soruları ise niteliksel boyutta

zengin bir veri seti sunmuştur. Böylece hem ölçülebilir oranlar hem de katılımcıların kendi ifadeleri üzerinden sorunların görünürlüğü artırılmıştır.

1.3. Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Ankara Keçiören’de yaşayan ve ailede tek düzenli gelir kaynağı olarak asgari ücretle geçinen kadınlardan oluşmaktadır. TÜİK (2023) verilerine göre Keçiören, yoğun nüfusu ve alt-orta gelir gruplarının ağırlıklı olması nedeniyle araştırmaya uygun bir sahadır.

Örneklem: 100 kadın katılımcı, tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Bu sayı, istatistiksel olarak yeterli örneklem büyüklüğünü karşılamaktadır (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2014;35-36). Katılımcılar farklı mahallelerden seçilmiş olup, ev sahibi/kiracı olma durumu, çocuk sayısı ve aile yapısı bakımından çeşitlilik göstermektedir.

Mülakat için ise 30 kadın, konuşmaya daha istekli ve deneyimlerini paylaşmaya daha açık olan katılımcılar arasından belirlenmiştir. Görüşmelerin bir bölümü yüz yüze, bir bölümü ise telefon aracılığıyla yapılmıştır. Telefon görüşmeleri, katılımcıların daha rahat konuşabilmesini sağladığı için özellikle tercih edilmiştir.

1.4. Veri Analizi

Anket verileri SPSS programı kullanılarak frekans ve yüzde dağılımları şeklinde analiz edilmiştir. Likert ölçekli sorularda “kısmen katılıyorum” seçeneği, literatürdeki (Dursun & Alınacak, 2019; 23-34) yaklaşım doğrultusunda olumlu cevap kategorisine dahil edilmiştir. Bu sayede katılımcıların düşük yoğunluklu da olsa kabul yönündeki eğilimleri analizlere yansıtılmıştır.

Mülakat verileri ise tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Katılımcıların ifadeleri kategorilere ayrılmış, tekrar eden temalar (ekonomik yetersizlik, sosyal dışlanma, çocuk eğitimi, kişisel ihtiyaçlardan feragat etme) belirlenmiş ve yorumlanmıştır.

1.5. Etik Boyut

Katılımcıların kimlikleri gizli tutulmuş, elde edilen veriler yalnızca akademik amaçlarla kullanılmıştır. Mülakatlarda katılımcılardan sözlü onay alınmış ve görüşme kayıtları güvenli biçimde saklanmıştır.

2. Kavramsal ve Teorik Çerçeve

2.1. Asgari Ücret

Asgari ücret, çalışanların günlük, haftalık veya aylık en temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek en düşük gelir düzeyi olarak tanımlanmaktadır (Kurtcebe & Horzum, 2017; 1103- 1112). Türkiye’de yasal düzenlemeler, asgari ücretin tek bir bireyin yaşamını sürdürebilmesi için yeterli olmasını öngörmektedir. Ancak pratikte asgari ücret, çoğu zaman ailelerin tek ve sürekli gelir kaynağına dönüşmektedir. Bu durum, ücretin yalnızca bireysel yaşamı değil, aile üyelerinin tamamının temel ihtiyaçlarını karşılamak zorunda bırakılması sonucunu doğurmaktadır.

Keçiören örneğinde hanelerin önemli bir bölümü kiracı konumundadır. Yüksek kira bedelleri, asgari ücretin neredeyse yarısının barınma giderlerine gitmesine yol açmakta; kalan gelir ise gıda, ulaşım, eğitim ve sağlık harcamalarına yetmemektedir. Dolayısıyla asgari ücret, Keçiören’de bir geçim ücreti olmaktan çok, yetersizliklerin simgesi haline gelmiştir.

2.2. Yoksulluğun Kadınlar Üzerindeki Etkileri

Modernleşme süreçlerine rağmen Türkiye’de kadınlar hâlâ sosyal ve ailevi açıdan dezavantajlı konumlarını korumaktadır. Özellikle düşük gelirli ailelerde kadınlar, ev işlerinden çocuk bakımına, yaşlı ve hasta bakımı gibi görünmeyen emek biçimlerine kadar geniş bir sorumluluk alanına sahiptir (Dedeoğlu, 2000; 139-170; Şener, 2012; 123-146).

Keçiören’de yapılan görüşmelerde kadınların büyük bölümü, kişisel ihtiyaçlarından vazgeçtiklerini ve sosyal çevrelerinden uzaklaştıklarını belirtmiştir. Kadınların aile bütçesi üzerinde karar alma hakkının sınırlı olması, onların sosyal dışlanma sürecini hızlandırmaktadır (Kayalar, 2019; 67). Ayrıca bu durum kadınların psikolojik sağlığı üzerinde de olumsuz etkilere yol açmakta, yoksulluğu bir “kısır döngü” haline getirmektedir (Alptekin, 2014; 42).

Dolayısıyla yoksulluk, kadınlar açısından yalnızca ekonomik bir sorun değil; aynı zamanda kimlik, özgüven ve toplumsal katılım meselelerini de içeren çok boyutlu bir deneyimdir.

2.3. Keçiören’de Asgari Ücretle Yaşayan Kadınlar

Keçiören’in yoğun nüfuslu mahallelerinde asgari ücretle geçinen ailelerin sayısı oldukça fazladır. Bu mahallelerde kadınlar, gündelik yaşamlarını ev işleri ve çocukların bakımıyla geçirirken, geçim sıkıntısı nedeniyle evde üretim faaliyetlerine (turşu, salça, reçel yapma, sebze kurutma) yönelmektedir.

Kiracı olan ailelerde kadınların yükü daha da artmaktadır. Kadınlar hem kira ödemesini denkleştirmeye çalışmakta hem de mutfak masraflarını kısmak için alternatif yollar aramaktadır. Bu durum, “geçim stratejileri” adı altında kadın emeğinin yeniden üretim alanında görünmez biçimde harcanmasına yol açmaktadır.

Mülakatlarda dikkat çeken bir nokta, kadınların çoğunun “çocukları büyütmek” ifadesini “onları okutmak” değil, “onları hayatta tutmak” şeklinde anlamasıdır. Yani Keçiören’de kadınların önceliği, çocukların kaliteli bir eğitim almasını sağlamak değil; temel ihtiyaçlarını karşılamak ve onları ayakta tutabilmektir. Bu durum, yoksulluğun kadınlar açısından ne kadar günlük ve somut bir mesele olduğunu göstermektedir.

3. Analiz, Bulguların Yorumlanması ve Tartışma

Tablo 1. Eşim ev ihtiyaçları için bana yeterli para bırakmıyor

Cevap	Frekans	%
Kesinlikle katılıyorum	35	35,0
Katılıyorum	27	27,0
Kısmen katılıyorum	20	20,0
Katılmıyorum	14	14,0
Kesinlikle katılmıyorum	4	4,0

Yorum: Katılımcıların %82’si, eşlerinden ev ihtiyaçları için yeterli para alamadığını belirtmiştir. Bu oran, kadınların ekonomik açıdan doğrudan yetersizlikle karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

Alıntı (P18): “Eşim maaşı alınca faturaları ödüyor, geriye bana çok az bir miktar bırakıyor. Çocukların masraflarını kendi çabamla halletmeye çalışıyorum.”

Tablo 2. Ev ve çocukların tüm ihtiyaçları bana kalıyor

Cevap	Frekans	%
Kesinlikle katılıyorum	28	28,0
Katılıyorum	25	25,0
Kısmen katılıyorum	20	20,0
Katılmıyorum	22	22,0
Kesinlikle katılmıyorum	5	5,0

Yorum: %73’lük kesim ev ve çocukların sorumluluklarının kendilerinde olduğunu belirtmiştir.

Alıntı (P9): “Çocuklar bir şey istediklerinde babalarına değil bana söylüyorlar. Ben de babalarıyla arada kalıyorum.”

Tablo 3. İhtiyaçları karşılamada zorlukları eşime göre daha fazla ben yaşıyorum

Cevap	Frekans	%
Kesinlikle katılıyorum	24	24,0
Katılıyorum	25	25,0
Kısmen katılıyorum	11	11,0
Katılmıyorum	31	31,0
Kesinlikle katılmıyorum	9	9,0

Yorum: Katılımcıların %60'ı ihtiyaçları karşılama zorluğunu erkeklerden daha fazla hissettiğini ifade etmiştir.

Alıntı (P20): “Evin yükü tamamen üzerimde. Eşim çalışıyor ama evin sorunlarını görmek istemiyor.”

Tablo 4. “Yoksulluk ateşten gömlektir” atasözünün asıl muhatabı kadındır

Cevap	Frekans	%
Kesinlikle katılıyorum	26	26,0
Katılıyorum	27	27,0
Kısmen katılıyorum	15	15,0
Katılmıyorum	25	25,0
Kesinlikle katılmıyorum	7	7,0

Yorum: %68 oranında kadınlar yoksulluğun en çok kendilerini vurduğunu düşünmektedir.

Alıntı (P12): “Yoksulluğun yükü biz kadınların omzuna biniyor. Erkek işten geliyor, gerisini düşünmüyor.”

Tablo 5. Ekonomik yetersizlik beni daha çok çalışmaya zorluyor

Cevap	Frekans	%
Kesinlikle katılıyorum	16	16,0
Katılıyorum	17	17,0
Kısmen katılıyorum	7	7,0
Katılmıyorum	30	30,0
Kesinlikle katılmıyorum	30	30,0

Yorum: %40'ı ekonomik sıkıntılar nedeniyle ek iş arayışına girdiğini belirtmiştir.

Alıntı (P28): “Merdiven siliyorum, evlere temizliğe gidiyorum. Borçlar olmasa yapmazdım.”

Tablo 6. Pazardan almak yerine bazı şeyleri evde üretmek zorunda kalıyorum

Cevap	Frekans	%
Kesinlikle katılıyorum	20	20,0
Katılıyorum	33	33,0
Kısmen katılıyorum	12	12,0
Katılmıyorum	18	18,0
Kesinlikle katılmıyorum	17	17,0

Yorum: Katılımcıların %65’i, gıdaları evde üretmek zorunda kaldığını belirtmiştir.

Alıntı (P7): “Salçamı, turşumu kendim yapıyorum. Markete gitsem alamam.”

Tablo 7. Eşim mutfak masraflarını önemsemiyor ama en iyi yemeği bekliyor

Cevap	Frekans	%
Kesinlikle katılıyorum	10	10,0
Katılıyorum	24	24,0
Kısmen katılıyorum	14	14,0
Katılmıyorum	36	36,0
Kesinlikle katılmıyorum	16	16,0

Yorum: Yaklaşık %48’lik kesim eşlerinin mutfak masraflarına ilgisiz olduğunu vurgulamıştır.

Alıntı (P26): “Eşim eve geliyor, masada yemek olsun istiyor ama o yemeğin nasıl çıktığını hiç bilmiyor.”

Tablo 8. Ailemin maddi desteğini almak zorunda kalıyorum

Cevap	Frekans	%
Kesinlikle katılıyorum	15	15,0
Katılıyorum	22	22,0
Kısmen katılıyorum	13	13,0
Katılmıyorum	25	25,0
Kesinlikle katılmıyorum	25	25,0

Yorum: Katılımcıların %50’si ailelerinden destek aldığını belirtmiştir.

Alıntı (P1): “Ailem olmasa mutfak masraflarını karşılayamazdım, ara sıra erzak yardımı yapıyorlar.”

Tablo 9. Kendi kişisel ihtiyaçlarımdan fedakârlık yapmak zorunda kaldım

Cevap	Frekans	%
Kesinlikle katılıyorum	65	65,0
Katılıyorum	20	20,0
Kısmen katılıyorum	7	7,0
Katılmıyorum	6	6,0
Kesinlikle katılmıyorum	2	2,0

Yorum: %92'si kişisel ihtiyaçlarını ertelediğini söylemiştir.

Alıntı (P23): “Yıllardır kendime kıyafet almadım, çocukların ihtiyaçları her zaman önde.”

Tablo 10. Çevreme karşı utanma hissi yaşıyorum

Cevap	Frekans	%
Kesinlikle katılıyorum	14	14,0
Katılıyorum	19	19,0
Kısmen katılıyorum	14	14,0
Katılmıyorum	28	28,0
Kesinlikle katılmıyorum	25	25,0

Yorum: Katılımcıların %47'si çevresine karşı utandığını ifade etmiştir.

Alıntı (P14): “Komşulara çay bile ikram edemediğim oldu, bu beni çok mahcup ediyor.”

Tablo 11. Çocukların okul masraflarını ödeyemiyoruz

Cevap	Frekans	%
Kesinlikle katılıyorum	15	15,0
Katılıyorum	28	28,0
Kısmen katılıyorum	10	10,0
Katılmıyorum	31	31,0
Kesinlikle katılmıyorum	16	16,0

Yorum: %53'ü çocuklarının okul masraflarını karşılayamadığını belirtmiştir.

Alıntı (P27): “Okul kıyafeti ve kitap parası istediğinde çok zorlanıyoruz, çoğu zaman aileden borç alıyoruz.”

Tablo 12. Çocukların okul toplantılarına genelde ben katılıyorum

Cevap	Frekans	%
Kesinlikle katılıyorum	30	30,0
Katılıyorum	27	27,0
Kısmen katılıyorum	10	10,0
Katılmıyorum	20	20,0
Kesinlikle katılmıyorum	13	13,0

Yorum: %67 oranında kadınlar okul toplantılarına yalnızca kendilerinin katıldığını belirtmiştir.

Alıntı (P16): “Okul toplantılarına hep ben gidiyorum. Eşim ‘benim işim var’ deyip sorumluluğu bana bırakıyor.”

5. Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma, Ankara’nın Keçiören ilçesinde asgari ücretli ailelerde yaşayan kadınların ekonomik ve sosyal sorunlarını ortaya koymuştur. Bulgular, kadınların hem ev içi görünmeyen emek yükünü hem de yetersiz gelirden doğan ekonomik baskıları aynı anda taşıdığını göstermektedir. Araştırmanın en önemli bulgusu, kadınların büyük çoğunluğunun kişisel ihtiyaçlarından vazgeçmek zorunda kalması ve çocukların eğitim giderlerini tek başına üstlenmesi olmuştur.

Anket sonuçlarına göre katılımcıların %82’si, eşlerinden ev ihtiyaçları için yeterli para alamadığını belirtmiştir. Bu bulgu, kadınların aile bütçesinde doğrudan sorumluluk üstlendiğini ve ekonomik yetersizlikle ilk elden karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Kadınların %92’si ise kendi kişisel ihtiyaçlarından feragat ettiğini ifade etmiştir. Bu oran, kadınların yoksulluk koşullarında kendilerini ikinci plana atarak aile üyelerinin ihtiyaçlarını önceliklendirdiğini ortaya koymaktadır. Kadınlar, annelik rolü ve toplumsal cinsiyet kalıpları nedeniyle bu fedakârlığı doğal bir sorumluluk olarak görmeye zorlanmaktadır.

Kadınların %65’i evde üretim faaliyetlerine yöneldiğini ifade etmiştir. Salça, turşu, reçel yapma gibi geleneksel üretim biçimleri, kadınların gıda masraflarını kısmak için geliştirdikleri stratejiler olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgu, yoksulluğun kadın emeğini yeniden üretim alanında görünmez biçimde kullandığını göstermektedir. Evde yapılan üretimlerin ekonomik değeri hesaplanmasa da hanelerin ayakta kalmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Çocukların eğitim masrafları, kadınların en çok zorlandıkları alanlardan biridir. Katılımcıların %53'ü çocuklarının okul giderlerini karşılamakta zorlandığını, %67'si ise okul toplantılarına yalnızca kendilerinin katıldığını belirtmiştir. Bu sonuç, babaların eğitimle ilgili sorumluluklardan büyük ölçüde çekildiğini ve yükün annelerin omuzlarına bırakıldığını göstermektedir. Kadınlar hem ekonomik hem de duygusal anlamda çocukların eğitim sürecini üstlenmekte; bu durum onların yorgunluğunu ve sosyal izolasyonunu artırmaktadır.

Mülakatlarda dile getirilen ifadeler, anket bulgularını destekler niteliktedir. Kadınların çoğu, sosyal çevrelerinden uzaklaştıklarını, misafir ağırlamaktan çekindiklerini ve çevrelerine karşı utanma duygusu yaşadıklarını belirtmiştir. Bu durum, yoksulluğun sadece maddi bir mesele değil, aynı zamanda psikolojik ve toplumsal bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınların “utanma” ve “mahcubiyet” ifadeleri, onların toplum içinde görünmez hale gelmesine neden olan sosyal dışlanmayı somutlaştırmaktadır.

Yoksulluğun kadınlar üzerindeki etkileri çok boyutludur. Ekonomik yetersizlik, kadınların hem günlük yaşam pratiklerini şekillendirmekte hem de onların özgüvenini zedelemektedir. Kadınların kendi ihtiyaçlarını geri plana atması, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin pekişmesine yol açmaktadır. Ayrıca kadınların ekonomik bağımsızlıktan yoksun olması, aile içindeki karar alma süreçlerinde söz hakkını da sınırlandırmaktadır.

Bu bağlamda araştırmanın sonuçları, yoksulluğun cinsiyet temelli doğasını gözler önüne sermektedir. Asgari ücret, yalnızca bireyin yaşamını idame ettirecek düzeyde hesaplandığı için ailelerin geçimine yetmemekte, kadınları çok daha ağır bir yükü baş başa bırakmaktadır. Kadınların hem ev içi ücretsiz emeği hem de ekonomik kısıtlılıkla mücadele etmesi, onların yaşam kalitesini ciddi biçimde düşürmektedir.

Politika Önerileri:

Bu araştırmadan elde edilen bulgular ışığında şu öneriler geliştirilebilir:

1. Yerel yönetim destekleri artırılmalıdır. Keçiören Belediyesi ve ilgili kamu kurumları, asgari ücretli ailelere gıda, kira ve eğitim yardımlarını daha sistematik hale getirmelidir.

2. Kadınlara yönelik istihdam olanakları geliştirilmelidir. Ev eksenli üretim faaliyetleri (örneğin turşu, reçel, el işi ürünleri) kooperatifleşme yoluyla ekonomik değere dönüştürülmelidir.

3. Çocukların eğitim giderleri için destek sağlanmalıdır. Devlet okullarında kırtasiye ve giyim yardımları yaygınlaştırılmalı, özellikle düşük gelirli ailelerin çocukları için ücretsiz kurs ve etüt imkânları artırılmalıdır.

4. Kadınların sosyal katılımı teşvik edilmelidir. Mahalle bazlı kadın merkezleri ve sosyal etkinlik alanları oluşturularak kadınların izolasyondan çıkması sağlanmalıdır.

5. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Erkeklerin de aile içi sorumluluklara katılımını teşvik eden eğitim ve seminer programları düzenlenmelidir.

Sonuç

Araştırma göstermiştir ki, Keçiören’de asgari ücretle geçinen ailelerde kadınlar, ekonomik sıkıntıların en ağır yükünü taşımaktadır. Onlar, aile bütçesinin yönetiminde hem fedakârlık yapmakta hem de görünmeyen emek biçimleriyle yoksulluğun etkilerini hafifletmeye çalışmaktadır. Ancak bu süreç, kadınların sosyal hayattan kopmasına, psikolojik olarak yıpranmasına ve özgüven kaybı yaşamasına yol açmaktadır.

Sonuç olarak, asgari ücretli ailelerde yoksulluk yalnızca ekonomik bir sorun değildir; aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren bir süreçtir. Bu nedenle kadınların yaşadığı sorunların çözümü için ekonomik politikalarla birlikte sosyal destek mekanizmalarının da geliştirilmesi zorunludur.

Kaynakça

- Alptekin, D. (2014). **Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Örüntüsünde Kadının Yoksulluğu ve Yoksunlukları**. In A. Topçuoğlu, G. Aksan, & D. Alptekin (Eds.), “Yoksulluk ve Kadın”. Ayrıntı Yayınları.
- Creswell, J. W. (2017). **Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş** (M. Sözbilir, Çev.). Pegem Akademi.
- Dedeoğlu, S. (2000). **Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeliği**. Toplum ve Bilim, 86(1).
- Dursun, T., & Alınacak, Ü. (2019). **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**. Beta Yayınları.
- Euronews. (2021). **Asgari Ücret, AB Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırması**. <https://tr.euronews.com/> Erişim Tarihi: 01.07.2025
- Kayalar, T. (2019). **Yoksulluk Bağlamında Kadınların Sosyal Dışlanma Deneyimleri** [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Kurtcebe, Z., & Horzum, M. (2017). **Türkiye’de Ücretli Çalışanların Asgari Ücret Algısı**. Çalışma ve Toplum, 2017(3).
- Öztekin, H. (2024). **Yoksulluk ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi: Kadınların Gündelik Yaşam Deneyimleri Üzerine Bir İnceleme**. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 27(1). <https://doi.org/10.18490/sad.2024.1> Erişim Tarihi: 15.07.2025
- Savcı Koroğlu, A. (2022). **Kadın Yoksulluğu ve Sosyal Dışlanma: Sosyolojik Bir Değerlendirme**. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 15(88). <https://doi.org/10.17719/jisr.2022.88> Erişim Tarihi: 08.08.2025
- Şener, Ü. (2012). **Kadın Yoksulluğu ve Türkiye’de Kadınların Toplumsal Dışlanması**. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 67(2). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002214 Erişim Tarihi: 24.07.2025
- TÜİK. (2023). **Hanehalkı Gelir ve Yaşam Koşulları İstatistikleri**. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi: 21.07.2025
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2014). **SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri**. Detay Yayıncılık.

Kadının Medyada Temsili: Eşitsizlikler ve Kalıp Yargılar

Nebile Eroğul¹

Özet

Bu çalışmada medyada kadın temsilleri dizi, film, haber, sosyal medya ve reklamlar üzerinden ele alınırken kadın kimliğinin kültürel temsiller aracılığıyla nasıl inşa edildiği ve yeniden üretildiği eleştirel bir perspektifle analiz edilmektedir. Kadının medya metinlerinde nasıl temsil edildiği; kültürdeki estetik tercihlerin neler olduğu ve toplumsal cinsiyet ideolojisinin nasıl yapılandırıldığına işaret etmektedir. Bu bağlamda çalışma feminist medya çalışmaları kapsamında olup Laura Mulvey'in eril bakış kavramı temelinde oluşturulmuştur. Dizi ve filmlerde kadın karakterlerin genellikle pasif, romantik ilişkilere endeksli ve geleneksel cinsiyet rolleri içerisinde ele alındığı; haberlerde ise kadınların mağdur, suçlu ya da edilgen figürler olarak sunulduğu görülmektedir. Reklamlarda kadın temsilleri çoğunlukla cinselleştirilmiş, metalaştırılmış ve idealize edilmiş güzellik kalıplarına indirgenmektedir. Sosyal medya ise görünüşte kadınlara özne olma alanı açsa da dijital patriyarkanın yeniden üretildiği bir alan olarak görünmektedir ve denetim, bedenın sergilenmesi ve toplumsal normlara göre biçimlenmiş onay kültürü bu alanın dinamiklerini belirlemektedir. Çalışmada, kadının medyada temsili farklı medya içerikleri üzerinden yapılan çalışmalar taranarak incelenmektedir. İncelenen araştırmalarda ataerkil kodların ve stereotiplerin nasıl yeniden üretildiği değerlendirilmektedir. Ayrıca çalışmada kadın temsillerinin mevcut kalıplarını dönüştürmeye dönük bir hareket olarak dijital aktivizm ve eleştirel medya okuryazarlığı tartışmaya açılmıştır.

1. Giriş

İnsanlar, çevresinde yaşanan olay ve durumları anlamak için kavramlar kullanarak kategorikleştirme yapmaktadır. Kategorikleştirme, şemalaştırma ile insanın toplumsal yaşamı basit düzeyde algılamasını sağlamaktadır (Oğuz, 2000). Bu süreç, sosyolojide stereotip yani kalıp yargı kavramı ile

1 Dr, Milli Eğitim Bakanlığı, nebilecerogul@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8099-5559

ifade edilmektedir. Demir (2014), stereotiplerin bireyleri belirli kategorilere yerleştirerek etiketlediğini ve onları basitleştirilmiş imgeler haline getirdiğini vurgulamaktadır. Atkinson (2002) ise stereotipi, bir grup ya da sınıfa ait kişisel ve fiziksel özelliklerin zihinsel şeması olarak tanımlamaktadır. Bu kavramsal açıklamalardan yola çıkarak toplumsal yaşamda kadınların nasıl olduğu, nasıl olması gerektiği, hangi mesleklerin ve işlerin kadınlıkla ilgili olduğu, kadınların hangi fiziksel ve duygusal özelliklere sahip olması gerektiği gibi konularda stereotipler bulunmaktadır, denilebilir.

Medya stereotipler üretmede, stereotiplerin öğrenilmesinde ve bireylerin bilinçlerine yerleşmesinde etkili bir araçtır. Medya haber ve bilgi verme işlevi dışında, toplumsallaştırma işlevine de sahiptir. Birey küçük yaşlardan itibaren ilk olarak aile içerisinde sosyalleşerek toplumsal bir varlığa dönüşürken aynı zamanda televizyon ve medya ile de karşılaşmaktadır. Bu durum toplumsallaşmanın, ilk olarak ailenin yanında medya ile başladığını göstermektedir. Küçük yaşlardan itibaren televizyon ve medya ile karşılaşan çocuk, çizgi filmler ve izlediği diğer içerikler üzerinden cinsiyetlerin nasıl giyinmesi gerektiğinden nasıl davranması gerektiğine kadar birçok içerikle karşılaşmaktadır, böylelikle toplumsal cinsiyet stereotiplerini de öğrenmektedir.

Medya aracılığıyla iletilen içerikler, sosyal sınıfları ve bireyleri stereotipleştirerek alımlayıcıların düşünsel yapısını etkilemektedir. Özellikle dizilerde yer alan karakterler çoğunlukla toplumun “normal” kabul ettiği özelliklerle donatılırken, bu normların dışında kalan kimliklere neredeyse hiç yer verilmemektedir. Ünür’ün (2015, s.142) belirttiği gibi, temsil imkânı bulamayan bazı kimlikler zamanla toplumsal görünürlüklerini kaybederek pasifleşmeye mahkûm kalmaktadır. Kadın ve erkekler arasında fark olduğuna yönelik fikirler toplumda var olan stereotipik imgelerden kaynaklanmaktadır. Toplumsal yaşamda kadın ve erkeklerin nasıl düşündüğüne, davrandığına yönelik stereotipler hemen her ortamda vurgulanmaktadır. Bu durum o kadar yaygındır ki toplum içerisinde sosyalleşen bireyler, içinde bir gerçeklik payı olduğunu düşünmektedir. Stereotipik beklentiler mevcut farkları yansıtmakta iken aynı zamanda cinsiyetlerin kendilerini nasıl tanımladıklarını ve başkaları tarafından nasıl muamele gördüklerini de etkilemektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet stereotipleri toplumsal cinsiyet farklılıklarıyla ilişkilidir. Toplumsal cinsiyet stereotipleri, insanların kendileri ve başkaları hakkında bilgiye nasıl dikkat ettiklerini, bu bilgiyi nasıl yorumladıklarını ve hatırladıklarını etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet stereotiplerinin bilişsel ve güdüsel işlevlerini göz önünde bulundurmak, onların erkekler ve kadınlar hakkında oluşan örtük inançlar ve iletişimler üzerindeki etkisinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır (Ellemers, 2018).

Toplumsal cinsiyet stereotiplerinin üretilmesinde, tekrar edilmesinde ve pekiştirilmesinde medyanın içerikleri olarak dizi, film, haber ve reklamların önemli bir etkisi bulunmaktadır. Nitekim 1980 sonrası kitle iletişim araçlarının gelişimiyle birlikte medya, ekonomik ve kültürel küreselleşmenin şekillenmesinde etkili olmuş; bu süreçte kadın imgesi de çeşitli toplumsal kodlarla yeniden üretilmiştir (Candemir, Candemir & Behice Başak, 2017). Ayrıca medyada üretilen dizi, film, haber ve reklam gibi içerikler yansız veya nötr olmamakla birlikte hem üretildikleri kültürün hem de içeriği üreten gücün ideolojisinden izler taşımaktadır. Medya profesyonellerinin ürettiği içerikler anlam yaratırken alımlayıcının da anlamını inşa etmektedir. Bu bağlamda medyada kadının dizi, film, haber, sosyal medya ve reklamlarda nasıl temsil edildiği, kadınlığın hangi rollerle ilişkilendirildiği o içeriğin üretildiği kültürün kadına bakış açısı hakkında bilgi verirken aynı zamanda içeriklerle karşılaşan bireylerin anlam dünyasını da inşa etmektedir. Haberler yaşanan olayları anlatmanın dışında kadın-erkek ilişkilerini, kimliklerini de anlatmaktadır. Aynı zamanda medya birey ve grupları etkilemekte ve yönlendirmektedir; bu süreçte de alımlayıcısının değerlerini ve yaşam biçimini değiştirmektedir.

Medyada kadın imgesinin nasıl temsil edildiği kadın çalışmaları alanında önemli bir izlektir (Çelenk, 2009). Bu kapsamda toplumsal cinsiyet ve kadının temsili açısından bu bölümde dizi, film, haber, sosyal medya ve reklamlarda kadın imgesi, kadınlık rolleri, kadınlık temsilleri ele alınmaktadır. Bu bölüm, feminist medya çalışmaları kapsamında olup kadınların medyada temsili konusunu tartışmakta ve alan yazında yapılan araştırmalara yer vermektedir. Kadının medyadaki negatif temsil biçimleri incelenirken medyadaki içeriklerin daha eşitlikçi olması için önerilere de yer verilmiştir.

1.1. Mulvey ve Erkek Bakışı

Laura Mulvey'in "Visual Pleasure and Narrative Cinema" (Görsel Haz ve Anlatı Sineması) adlı makalesinde ifade ettiği erkek bakışı (male gaze) kavramı medyada kadın temsillerine dair bir çerçeve sunmaktadır. Mulvey, erkek bakışını hem cinsiyetçi bir yapının sonucu olarak tanımlamakta hem de sinemanın, özellikle hareketli görüntülerin, erkeğin aktif ve kadının pasif pozisyonunu pekiştiren bir güç olarak işlediğini belirtmektedir (Oliver, 2017). Mulvey'e göre

"Hollywood stiline (ve onun etki alanına giren tüm sinemanın) büyü, tümüyle olmasa da önemli bir kısmıyla, görsel hazzın ustaca ve tatmin edici bir biçimde yönlendirilmesinden kaynaklandı. Rakipsiz olduklarından genelgeçer filmler, erotik olanı, egemen ataerkil düzenin diline kodladılar. Bu

makale, filmlerdeki bu erotik hazzın örölüşünü, anlamını ve özellikle de kadın imgesinin merkezdeki yerini tartışacak. Güzeli ya da hazzı çözümlemenin onu yok ettiğı söylenir” (Mulvey, 2010, s. 214).

Mulvey’in sinema alanında çalışan feminist kuramcılarının başvuru kaynağı olan bu makalesi, önemli tartışmaların yapılmasına zemin hazırlamış ve bu makale alan yazında tartışılarak feminist medya eleştirilerinde önemli bir başvuru kaynağı olmuştur (Kirel, 2012).

Erkek egemen medya, erkeklerin aktif kadınların ise pasif özneler olarak kurgulanmasına, kadınların gözlemlenen ve arzu edilen objelere dönüşmesine neden olmaktadır. Medya, özellikle film ve televizyon, kadınları hem estetik olarak hem de toplumsal olarak erkeğin arzularının nesnesi olarak sunmaktadır. Bu bağlamda medyanın geleneksel temsil biçimi kadının yüzeysel çekiciliğinin ön plana çıkarılması, duygusal ve fiziksel gücün erkeğe ait olması ile karakterizedir.

Mulvey kadınların bu temsil biçimlerinde sürekli olarak iki seçenekle karşı karşıya kaldığını vurgulamaktadır. Kadın ya pasif bir nesne olarak kimliğini kaybedecek ya da erkek kahramanın kimliğiyle özdeşleşecektir. Ancak bu durumda kadın aktif ve güçlü bir figür olamayacaktır. Bu bağlamda erkek bakışı ile imgesel düzeyde kalan kadın, anlam üreten özne olmaktan uzak, erkeğin fantezilerini ve takıntılarını üstüne yansıtabileceğı bir gösteren olacaktır (Mulvey, 2010).

Medya toplumsal cinsiyetin yeniden üretildiğı bir alandır ve içeriklerin üretiminde var olan eril bakış açısını çözümleyerek kadınların medya üzerindeki temsillerini pasiflikten aktifliğe doğru yeniden konumlandırma potansiyeline sahiptir. Kadınların aktif özneler olarak konumlandırılması medya yapılarının değışmesiyle mümkündür. Bu durumun değışmesi için medya alanında içerik üreten kadınların artması, bu kapsamda bilinçlenmeleri gerekmektedir. Kadınların sosyal medya gibi yeni medya mecralarında erkek bakışına uygun şekilde bedensel temsillerini sunmaları, bu temsillerin medya tarafından denetlenmesi ve şekillendirilmesi, özgürleşme ile pasif olma arasında sıkıştığı bir gerilim alanı yaratır. Bu çerçevede medya, kadınların bedenleri üzerindeki denetimlerinin pekişmesine ve bedenlerinin nesneleştirilmesine neden olabilecek bir alan olarak ortaya çıkmaktadır (Oliver, 2017).

2. Çalışmanın Problemi

Bu çalışmanın temel problemi “Medya kadın temsillerinde ataerkil kodları ve kalıp yargıları nasıl yeniden üretmektedir?” sorusudur. Çalışmanın alt problemleri ise şöyledir:

- Dizi ve filmlerde kadın kimliği hangi kavram, durum ve kalıp yargılarla temsil edilmektedir?
- Haberlerde kadın nasıl temsil edilmektedir?
- Sosyal medyada kadın temsillerinde farklılaşma var mıdır ve varsa nasıldır?
- Reklamlarda kadınlığa yönelik toplumsal cinsiyet kalıp yargıları nasıl yeniden üretilmektedir?

3. Yöntem

Medyada kadın temsillerine yönelik gerçekleştirilen bu çalışma, nitel araştırma modelindedir. Nitel araştırma “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39) olup araştırma problemini yorumlayıcı bir bakış açısı ile ele almayı mümkün kılmaktadır (Altunışık vd, 2010). Bu çalışmada medyada kadın temsillerini inceleyen ulusal ve uluslararası akademik çalışmalar veri olarak ele alınıp incelenmiştir. Çalışmaya dahil edilen araştırmalar nitel veri analizi yöntemlerinden doküman analizi yolu ile analiz edilmiştir. Doküman analizi yazılı belgelerin içeriğini sistematik bir şekilde analiz etme imkânı veren bir nitel araştırma yöntemidir (Wach ve Ward, 2013). Doküman analizi ile verilerden anlam çıkartmak ve yorumlamak mümkün olmaktadır (Corbin ve Strauss, 2008). Bu bağlamda çalışmada araştırma temel ve alt problemleri doğrultusunda Google akademik üzerinden bir tarama yapılmış, medyada kadın temsilleri ile ilişkili olan ulusal ve uluslararası araştırmalar taranmıştır. Tarama sonucunda ulaşılan araştırmaların veri setine dahil edilme sürecinde 2019 ve sonrası yapılan araştırmalara ağırlık verilmiş ancak kapsam olarak bu çalışmanın konusu ile ilişkili daha eski yıllardaki birkaç çalışma da incelenmiştir.

4. Bulgular

Çalışmanın bulguları araştırma alt problemleri ile bağlantılı bir şekilde başlıklandırılarak sunulmaktadır.

4.1. Dizi ve Filmlerde Kadın

Alan yazında dizi ve film analizleri üzerinden yürütülen toplumsal cinsiyet konulu akademik çalışmalarda namus kavramı üzerinden kadın kimliği, boşanmış kadının ötekileştirilmesi gibi konular dikkat çekmektedir. Bunun

yanında ataerkil bakış açısı ile anlatılan annelik kimliğinin daha gerçekçi bir şekilde sunulduğu dizi ve filmler de bulunmaktadır.

Köseoğlu ve Çolak (2025) çalışmalarında evliliğin sona ermesiyle birlikte kadınlar üzerinde oluşan toplumsal damgalama ve ötekileştirme süreçlerini, yerli televizyon dizilerindeki temsiller üzerinden ele almaktadırlar. Araştırmada “boşanmış kadın” stereotipi çerçevesinde şekillenen toplumsal algıların kadınlara yönelik cinsiyetçi beklenti ve yüklemeleri nasıl yeniden ürettiğini incelemişlerdir. Araştırmada “Ömer” dizisinde boşanmış bir kadın karakter olan “Gamze” üzerinden yürütülen eleştirel söylem analizi, boşanmış kadınların hem kadınlar hem de erkekler tarafından damgalandığını ve dışlandığını ortaya koymuştur. Dizide “Gamze” karakteri üzerinden topluma, boşanmış kadınların bireysel arzularının değil toplumun normatif beklentilerinin öncelikli olduğu mesajı verilmektedir. Bu bağlamda araştırma boşanma sonrası kadın kimliğinin medya temsillerinde nasıl şekillendiğini ve “boşanmış kadın” stereotipinin diziler aracılığıyla nasıl pekiştirildiğini gözler önüne sermektedir.

Ağaoğlu Ercan ve Çakar Biliç (2019) erkek egemen ideolojinin kadınları nasıl denetlediğini “Paramparça” dizisi üzerinden incelemekte, alternatif bir örnek olarak “Medcezir” dizisiyle karşılaştırma yapmaktadır. Araştırmada her iki dizi, kadının emek gücü (ev içi ve ev dışı), cinsellik ve annelik temaları üzerinden analiz edilmiştir. Paramparça dizisinde geleneksel ataerkil roller pekiştirilirken Dilara karakteri üzerinden “ideal ev kadını-anne” kalıplarının dışına çıkan kadınlar olumsuz şekilde temsil edilmektedir. Ev işlerinin kadının bizzat kendisi tarafından yapılması idealize edilirken yemek yapma eylemi iyi annelik ve eşlik göstergesi olarak öne çıkarılmaktadır. Kadınlara bakım veren rolü zorunlu kılınırken erkeklerin bu işlerden muaf tutulması ve hizmet alması olağan sayılmaktadır. Aynı hizmetleri alan Cihan eleştirilmezken Dilara’nın anneliği sorgulanmaktadır. Bu temsiller, bakım emeğinin doğal olarak kadına ait olduğu fikrini pekiştirmekte ve çalışan kadınlara yönelik vicdani baskılar yaratmaktadır. Medyada bu tür kadın temsilleri, ataerkil normların yeniden üretilmesine hizmet etmektedir.

Varlı Gürer ve Gürer (2020) yaptığı araştırmada, insanoğlunun tarihsel süreçte yaşadığı ilk ayrımın kadın ve erkek olmak üzerinden şekillendiğini ve bu ayrımın zamanla erkek egemenliğine dayalı bir iktidar alanına dönüştüğünü ifade etmektedirler. Başlangıçta iş bölümünü kolaylaştıran bu farklılık, erkek lehine genişleyen bir güç alanına evrilmiş; bu durum toplumun yapısını ve bireylerin roller üzerinden tanımlanmasını da beraberinde getirmiştir. Günümüzde cinsiyet rollerine dair öğrenme süreci aile ve toplumsal çevre yanında televizyon gibi kitle iletişim araçları üzerinden de şekillenmektedir.

Özellikle televizyon dizileri hem toplumsal değerlerin taşıyıcısı hem de toplumsal cinsiyet stereotiplerinin yeniden üretildiği mecralar haline gelmiştir. Bu bağlamda Varlı Gürer ve Gürer (2020) çalışmalarında, ulusal kanallarda yayınlanan dizilerdeki kadın karakterlerin toplumsal cinsiyet rollerine uygun biçimde tasarlandığını belirtmektedirler.

2010 yılı sonrası Türk sinemasında kadın yönetmenlerin annelik temasını nasıl inşa ettiklerinin analiz edildiği bir çalışmada filmlerde artık daha gerçekçi kadın/anne rollerine yer verilmeye başlandığı belirtilmektedir. Bazı yönetmenler ve çıktıkları filmler, dikotomik olarak ayrımlaştırılmış rolleri yansıtmaya devam ederken bazıları sistemin kurallarını reddederek karşıt filmler üretme yolunu seçmişlerdir (Ünal, 2023).

Televizyon dizilerinde geleneksel ve klişe kadın temsillerinin tersine söylem olarak çeşitlikçi ve geleneksel kadın rollerinin dışında kalan kadın temsiller de oluşturmak mümkündür. Hohenstein ve Thalmann (2019) çalışmalarında televizyon dizilerinde yer alan “zor kadınlar” (complex/difficult women) figürüne odaklanarak kadın temsillerinin son yıllarda nasıl değiştiğini incelemektedir. Özellikle 2010’lu yıllarda üretilen dizilerin, geleneksel ve klişe kadın temsillerine karşı çıkarak feminist söylemler geliştirdiği ifade edilmektedir. Hohenstein ve Thalmann (2019) çalışmalarında *Orange Is the New Black* dizisi örnek vererek “Complex TV” olarak tanımlanan anlatı biçimlerinin kadın temsiline yönelik eleştirel ve feminist bir yaklaşım üretmek amacıyla bilinçli biçimde kullanıldığı vurgulamaktadırlar.

4.2. Haberlerde Kadın

Toplumsal cinsiyet, biyolojik farklara dayalı bir ayrım olmasından çok toplumsal olarak inşa edilen ve çeşitli kurumlar aracılığıyla sürekli yeniden üretilen bir ilişki ağıdır. “Kadınlar ve erkeklerin biyolojik özelliklerinden kaynaklanan farklılıkların toplumsal cinsiyet sisteminin belirlenmesinde bir temel olduğu varsayımı” (Eroğul ve Zabun, 2022 s. 1230) eleştirilmektedir. Medya bu toplumsal cinsiyet ilişkilerinin en etkili üreticilerinden biridir ve haberlerde kadının nasıl temsil edildiği, kadınları konu alan haberlerin niteliği önemlidir. Günümüz medya ortamı, toplumsal gerçekliğin şekillenmesinde önemli bir rol oynarken kadınların bu alandaki temsili hâlâ tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir.

Araştırmalar göstermektedir ki medyanın belirli bir konuyu çerçeveleme biçimi konuya yönelik kamuoyu algısını şekillendirmektedir. Başka bir deyişle medyanın bir konuyu çerçeveleme biçiminin, konuya ilişkin kamuoyunun algısıyla güçlü bir korelasyonu bulunmaktadır (Son ve Fielding, 2024). Bir konu veya olay çerçevelenirken konunun veya olayın belirli yönleri haberin

alımlayıcısı tarafından anlamlı hale gelmesi için vurgulanırken, diğer yönleri küçümsenebilmektedir (Entman vd., 2009). Bu çerçeveleme pratikleri, kadına yönelik şiddetin bireysel sapmalar olarak sunulması yoluyla yapısal cinsiyet eşitsizliğinin görünmez kılınmasına neden olmaktadır.

Kadına yönelik şiddet eylemlerinin çoğunluğunun (medya ve haberler bunu yansıtmasa da) aile içi şiddet kapsamında olduğu ve faillerinin genelde mağdurun tanıdığı kişilerden oluştuğu araştırmalarla ortaya konulmuştur (Heise, 2018). Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya’da yapılan araştırmalara göre medya genellikle kamusal alanda yabancılar tarafından gerçekleştirilen istisnai vakalara odaklanmaktadır (Carter, 1998; Meyers, 1997; Hawley vd., 2017). Bu haber anlayışı kadına yönelik şiddeti ve aile içi şiddeti gizlemekte, bu tür şiddet biçimlerini sağlıklı olmayan veya “anormal” bireylerin gösterdiği eylemler olarak nitelendirmektedir (Berns, 2017; Bullock ve Cubert, 2002; Worthington, 2013). Aile içi şiddeti ele alan haberlerin çoğunun tematik değil epizodik olarak çerçevelendiği, yani olayları daha geniş toplumsal bağlamdan koparıp bireysel olaylar olarak sunduğu tespit edilmiştir (Berns, 1999; Bullock ve Cubert, 2002; Carlyle vd., 2008; Sellers vd., 2014).

Kadına yönelik şiddet haberlerinde kadın kimi zaman zavallı ve savunmasız, kimi zaman şiddete neden olabilecek bir şekilde sunulmaktadır. Bu iki sunum arasındaki farklılık kadının mesleği, evli olup olmaması ve yaşı gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. “Bir çocuk annesi kadın”, “Liseli genç kız”, “Maddi sıkıntı içerisindeki kadın”, “Ayrılmak isteyen genç kız”, “Kot pantolon giyip cilveli şekilde yürüyen kadın”, “Tek başına yaşayan kadın”, “Konsomatrıs kadın”, “Sevgiliyle birlikte yaşayan kız”, “Pavyonda çalışırken evlenilen eş” gibi kadına yönelik şiddet haberlerinde kadınların haber dilinde karşılık bulan imgelerini ve stereotiplerini görmek mümkündür (Gökkulu ve Hosta, 2013).

Medya çalışanlarının medyada kadın temsili algılarına yönelik gerçekleştirilen bir araştırmada medya çalışanlarının kullanılan eril dilden rahatsız oldukları ortaya konulmuştur. Bu bağlamda;

“Özellikle haber bültenlerinde kadınların mağduriyetini öne çıkaracak ifadelerin / betimlemelerin yapıldığı görülmektedir: “acılı eş / anne”, “gözü yaşlı kadın / anne”, “mağdur kadın”, “çaresiz kadın”, “talihsiz kadın”, “kurban kadın”, “tuzaga düşmüş kadın” gibi ifadeler kadınları mağdur olmakla özdeşleştirmektedir. Zaman zaman kadınların anneliklerini sorgulayan ifadelere de rastlanmaktadır: “sorumsuz kadın”, “ailesini terk eden kadın”, “çocuklarını terk eden anne”, “öfkeli anne” gibi yargı içeren ifadeler sorumsuz kadın / anne algısı yaratmaktadır.” (Özmen ve Vural, 2023, s.27).

Haberler olayları aktarmanın ötesinde hangi konuların önemli sayıldığını da belirlemektedir. Bununla birlikte haber odalarında süregelen bir erkek egemen kültür olduğundan, haberler çoğu zaman tek taraflı bir bakış açısıyla oluşturulmakta ve kadınlara ilişkin meseleler ya görünmez kılınmakta ya da tali başlıklar altında sınırlı yer bulmaktadır. “Kadınlar haberlerde ne ölçüde yer alıyor?”, “Kadınların görüşlerine ne kadar başvuruluyor?” ve daha da önemlisi “Kadınlar medyada kendi anlatılarını kurma imkânına sahipler mi?” sorularını sormak kadınların medya içeriğindeki rolünü incelemeyi olanaklı kılan sorular olmaktadır (Ross ve Carter, 2011).

Gazete haberlerinde kadın temsiline odaklanan ve kadın görünümünün karşılaştırmalı olarak incelendiği bir araştırmada, medya içeriklerinde erkeklerin hem metinsel hem de görsel öğelerde kadınlara oranla daha fazla yer aldığı tespit edilmiştir. Erkek egemen kültürel hegemonya çerçevesinde yürütülen bu çalışma, biri orta ölçekli, diğeri büyük ölçekli iki gazete üzerinden gerçekleştirilmiş; içerik analizine ek olarak haber çalışanları ile okurların temsile ilişkin algıları da değerlendirilmiştir. Bulgular, kadın gazetecilerin temsil eşitsizliğini erkek meslektaşlarına kıyasla daha fazla fark ettiğini ancak bu farkındalığın en yüksek düzeyde okurlar arasında gözlemlendiğini göstermektedir. Özellikle editoryal, seyahat ve eğlence bölümlerinde görev yapan medya profesyonelleri, temsildeki dengesizliği daha az fark etmiştir. Araştırmanın sonuçları medyanın toplumsal cinsiyet normlarını yeniden üreten bir söylem alanı olduğunu ve kadınların kamusal görünürliğünün erkek egemen haber değerleriyle sınırlandığını ortaya koymaktadır (Len-Rios, Rodgers, Thorson ve Yoon, 2005).

Haber yayınlarının içeriğini oluşturan ideolojik güç de kadına yönelik stereotipleri vurgulamakta ve anlatılarda kadına yönelik şiddeti pekiştiren içerikler sunabilmektedir. Mittal ve arkadaşlarının (2024) yaptığı araştırmaya göre kadına yönelik şiddet olgusuna ilişkin tartışmaların çevrimiçi haber medyası gibi kamuya açık platformlarda yer alması hem bireylerin hem de kurumların bu konudaki algılarını doğrudan etkilemektedir. Kadına yönelik şiddet damgalayıcı biçimlerde çerçeveleyen söylemler, şiddet mağdurlarının etik dışı biçimlerde temsil edilmesine ve yaşanan şiddet eylemlerinin önemsizleştirilmesine yol açmaktadır. Medya kaynaklarının bölgesel ya da ulusal oluşu, politik eğilimleri, doğruluk düzeyleri ve ait oldukları örtük haber toplulukları gibi nitelikler kadına yönelik şiddet olgusunu etkilemektedir. Ulusal, sağ eğilimli ve komplo teorilerine yatkın haber kaynakları, kadına yönelik şiddet daha yüksek düzeyde damgalayıcı anlatılarla sunmaktadır (Mittal, Foriest, Horne ve De Choudhury, 2024).

Taccini ve Mannarini (2024) haber medyasının partner şiddetine maruz kalan kadınları nasıl çerçevelediğine yönelik yapmış oldukları araştırmalarında medyadaki temsillerin; toplumsal önyargıların ve tutumların şekillenmesinde etkili olduğunu, kadına yönelik şiddetin nasıl algılandığı, konuşulduğu ve ele alındığı üzerinde doğrudan belirleyici rol oynadığını ifade etmektedir. 17 makalenin incelendiği araştırmada ulaşılan temalar partner şiddeti deneyimi yaşayan kadınların medyada çerçevelenmesi ve partner şiddetiyle ilişkili kadın cinayetleri temalarıdır. Her iki temada da ortak olarak karşılaşılan durum, bireysel olaylara odaklanan episodik çerçeveleme biçimidir. Ayrıca araştırmada yaşanan şiddetin önemsizleştirilmesi, uygunsuz dil kullanımı, mağdur kadınların suçlanması ve şiddetin aşk ya da cinsellikle karıştırılması gibi eğilimler yaygın olarak tespit edilmiştir. Bu araştırmaya göre haber medyası partner şiddeti mağduru kadınları sıklıkla damgalayıcı biçimlerde temsil etmektedir. Araştırma medyanın farkındalığı artırma ve olumlu temsiller sunma potansiyeli bulunduğundan, medya çalışanlarının toplumsal cinsiyet klişelerini yeniden üretmeden, şiddet deneyimlerini sorumlu ve etik biçimde haberleştirmelerine yönelik politika ve eğitim uygulamalarının geliştirilmesine ilişkin öneriler sunmaktadır (Taccini ve Mannarini, 2024).

4.3. Sosyal Medyada Kadın

Sosyal medya haber, reklam, müzik, kısa videolar vb. üzerinden gündelik yaşam temsilleri yoluyla farklı kadınlık deneyimlerini küresel ölçekte kullanıcılarına açmaktadır. “Sosyal medyadaki içerik hacmi geleneksel medyadan daha büyüktür ve yayınlar profesyonel gazetecilerle sınırlı değildir.” (Phillips, Walsh, Grayson, Penney ve Husain, 2022). Haber medyası ile karşılaştırıldığında sosyal medyada içerik üreticileri bireysel kişiler olduklarından kurumsal bir ideoloji yerine kendi ideolojik bakış açısını sunmakta, böylelikle bireysel perspektifler küresel bir yayılıma sahip olmaktadır.

Haber medyasının kültür, politika ve toplumsal yaşam üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Sosyal medya da dijital medya haberleri yoluyla içeriklerinde, cinsiyetin baskın ideolojilerini yeniden üreten anlamları vurgulamaya devam etmektedir (Popa ve Gavriliu, 2015).

Günümüzde sosyal medyada influencer anneliği, Instagram anneliği gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Sosyal medyada kadın kimliği yeni eklemelerle yeniden yapılırken kadınlara kendi anlatılarını kurabilme olanağı da sunmaktadır. Nitekim deneyim paylaşım grupları ve atölye çalışmaları gibi destek grupları kadınların görünürliğini artırmaktadır. Ayrıca hashtag aktivizmi denilen dijital aktivizm biçimi de sosyal medya kapsamında ön

plana çıkan önemli değişiklikler arasındadır. Toplumsal değişim hareketlerinin dijitalleşmesiyle birlikte ortaya çıkan hashtag aktivizmi dijital değişim yaratma amacıyla dijital ortamda yürütülen bir faaliyettir ve kadınların eşit hak taleplerinin ön plana çıktığı bir harekettir (Gürel ve Nazlı, 2019).

Dünyada Instagram, Snapchat ve TikTok gibi görsel tabanlı sosyal medya platformlarının yükselişi ile dijital ortam bir değişim geçirmiştir. Gençler bu platformları, kendilerini sunmak için söylemsel alanlar olarak kullanmaya başlamışlardır. Gençler bu platformlar aracılığıyla cinsiyetle ilgili baskın normlar ve toplumsal beklentilerle etkileşime girmekte ve bu platformlarda genel kimliklerini yansıtan başarılı bir görsel benlik performansı sergilemeye çalışmaktadırlar. Bu baskın normlar ve beklentiler, cinsiyet stereotiplerinin ve geleneksel güzellik standartlarının sürdürülmesine yol açabilmektedir. Bunun yanında sosyal medya, geleneksel cinsiyet kalıplarına meydan okunması ve norm dışı kimliklerin kutlanması için de bir alan sağlamaktadır (Scarcelli ve Farci, 2024).

Santoniccolo ve arkadaşları (2023) araştırmalarında medya temsillerinin, özellikle sosyal medyanın cinsiyet stereotipleri, nesneleştirme ve cinselleştirme süreçlerindeki etkisini incelemektedir. Sosyal ve yasal ilerlemelere rağmen, sosyal medyada hâlâ yaygın biçimde görülen kısıtlayıcı temsiller, kadın ve erkekler üzerinde farklı sosyo-psikolojik etkiler yaratmaktadır. Kadınlar için bu temsillerin; kariyer hırslarının bastırılması, beden algısının bozulması, yeme bozuklukları ve beden utancı gibi sonuçlara yol açarken; erkekler için cinsiyetçi tutumların, şiddet ve tacizin normalleşmesine katkı sağladığı belirtilmektedir. Sosyal medya içerikleri alımlayıcısında kültürel güzellik ideallerinin içselleştirilmesi ve cinsiyet rollerinin pekiştirilmesi yönünde bir etki yaratabilir. Bu kapsamda sosyal medyadaki temsillerin fiziksel ve psikolojik iyi oluş üzerindeki olumsuz etkileri de araştırılmalıdır.

Sosyal medya, bireylerin hem bilgi üretip tükettiği hem de kendi kimliklerini şekillendirdiği yeni söylemsel alanlar yaratmıştır. Dijital medyanın etkileşimli, çok yönlü, kullanıcı odaklı ve kolay erişilebilir yapısı, onu güçlü bir temsil alanı haline getirse de; anonimlik ve toplumsal normlardan uzak olma durumu, kimi zaman siber nefret gibi zararlı sosyal davranışları da beraberinde getirmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin yerleşik yargıların bu platformlarda yeniden üretilmesi, bireylerin benzer nefret söylemlerini paylaşmasına zemin hazırlayarak cinsiyetçilik ve kadın düşmanlığı gibi sorunların yayılmasına neden olmaktadır. Bu durum sosyal medyada cinsiyet temelli stereotiplerin pekiştiği bir nefret döngüsünü beslemektedir (Ghaffari, 2023).

4.4. Reklamlarda Kadın

Reklamlar kadın imgesi üzerinden toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını üretmekte, desteklemekte ve güçlendirmektedir. Kadınlar idealize edilmiş güzellik standartlarıyla sunulmakta, ideal eş ve annelik üzerinden vurgulanmaktadır. Buna ek olarak kadınlar ev içi alanla ilişkilendirilmekte, pasifize edilmiş rollerle sunulmaktadır (Arıcıoğlu, 2024, s. 86-87). Günümüzde televizyon programları kadını belirli rollerle sınırlandırmaktadır. Birçok reklamda kadın annelik, yemek pişirme, ev eşyalarının tanıtımı gibi unsurlarla ilişkilendirilmektedir. Ürün reklamlarında kadınların nesne olarak cinsel çekiciliği ön plana çıkarılmaktadır. Kozmetik, giyim, ev eşyası gibi sektörlerle ait reklamlarda ön plana çıkartılan kadınlar giyinirken, mayolu veya yarı çıplakken temsil edilmektedir. “Reklamlarda güzel, bakımlı kadın imgeleri kullanılarak her geçen gün çeşitli iletişim araçlarıyla sürekli yinelenen ‘çok daha güzel olmak sizin de hakkınız’ iletisi daha çok içselleştirilerek, günlük gereksinimlerin bir parçasına dönüşebilmekte ve gerçek haklar/özgürlükler bu potada eriyip gitmekte, yüzeysellik/sıgılık erdemleştirilmektedir.” (Karaca ve Papatya, 2011, s. 481).

Reklamlar, kadın imgesi üzerinden pek çok ürünün tanıtımını gerçekleştirmekte ancak bu temsiller, toplumsal gerçeklikle büyük ölçüde örtüşmemektedir. Gerçek yaşamda kamusal alanda aktif olarak yer alan kadınlar, reklamlarda genellikle ev içi rollerle sınırlı biçimde temsil edilmektedir. Böylelikle kadının toplumsal kimliği özel alanla özdeşleştirilmektedir. Kamusal alan ise erkekle ilişkilendirilmekte ve eril bir söylem aracılığıyla yüceltilmektedir. Feminist kuramlar, bu ikili ayrımı erkek egemen toplumsal yapının bir inşası olarak değerlendirmekte ve özel/kamusal alan ayrımını görünür kılan yapısal eşitsizlikleri sorgulamaktadır.

“Reklamlardaki bu dar kapsamlı kadın imgesi, gerçek hayattaki kadınların iş dünyasındaki liderlik rollerini, bilim ve teknoloji alanındaki başarılarını, politik arenadaki etkilerini ve daha birçok alandaki yetkinliklerini görmezden gelerek, medya ve popüler kültürde sık sık sınırlı bir bakış açısıyla sunmaktadır; bu da kadın yaşamını kısıtlayan stereotipleri pekiştirmektedir.” (Arıcıoğlu, 2024, s. 87).

Reklam söylemlerinde kadının temsili, çoğu zaman cinselleştirilmiş bir çerçevede kurulmakta; kadın, ince, bakımlı ve çekici biçimlerde betimlenerek cinsiyet kimliği üzerinden anlamlandırılmaktadır. Bu temsil biçimi, feminist kuramların sıklıkla eleştirdiği “erkek bakışı” kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Medya özellikle de reklam sektörü, feminist hareketin uzun yıllar süren mücadelesi sonucu elde edilen kazanımları büyük ölçüde göz ardı etmekte, kadını geleneksel ve kalıplaşmış roller içerisinde sunmaya devam etmektedir.

Bu durum, reklamlarda kadının temsiline yön veren bakışın eril bir perspektife dayandığını göstermektedir (Şenkal, 2016).

Reklamların kadının beden imgesi ve yeme davranışı bozuklukları üzerinde etkisinin araştırıldığı 131 kız öğrencinin katıldığı araştırmanın sonuçlarına göre medya imgelerini ideal beden olarak gören ve bu imgeleri kendi ya da arkadaşlarının bedenleriyle karşılaştıran öğrencilerin yeme tutum bozukluğu puanlarının daha yüksek, beden doyum düzeylerinin ise daha düşük olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca zayıflığın ideal olarak benimsenmesi ile medya temsilleri arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Araştırmanın sonuçları medya imgelerinin genç kadınların beden algısı ve yeme davranışları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Aslan, 2001).

Brezilya’da basılı reklamlarda temsil edilen kadınların analiz edildiği araştırmada “kayıp kadınlar”ın başka bir deyişle en az temsil edilen kadın kimliklerin beyaz olmayan, 40 yaş ve üzeri şişman kadınlar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca mesleki kimliği ön plana çıkan, toplumsal cinsiyet normlarına uymayan ve erkeklerle eşit düzeyde konumlandırılan kadınların reklam alanında sürekli görmezden gelindiği de araştırmanın sonuçları arasındadır. Bu bağlamda reklamlar, kadınların refahını desteklemekten çok önyargılı toplumsal cinsiyet rollerini ve güzellik standartlarını yeniden üretmektedir (Shinoda, Veludo-de-Oliveira ve Pereira, 2021).

5. Sonuç

Bu çalışmada medyada kadın temsillerinin dizi, film, haber, sosyal medya ve reklamlar üzerinden nasıl üretildiği eleştirel bir bakışla incelenmektedir. Kadın imgesinin farklı medya türlerindeki temsil biçimleri; ataerkil normlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve iktidar ilişkileri bağlamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda alan yazında yapılan araştırmaların incelenmesi sonucunda her bir mecrada kadınlık hallerinin belirli kalıplar içinde sunularak toplumsal tahayyülü şekillendirmede etkin bir rol üstlendiği tespit edilmiştir.

Dizi ve filmler, toplumsal normların yeniden üretildiği en güçlü kurgu içerikleridir. Bu çalışmada incelenen örneklerde, kadın karakterlerin çoğunlukla evlilik, annelik, fedakârlık ve namus gibi normatif değerler çerçevesinde konumlandırıldığı görülmektedir. Kadınlar ya ‘idealleştirilmiş iyi kadın’ (anne, eş, fedakâr) ya da ‘ahlâken sorunlu kötü kadın’ (bağımsız, cinselliğini ifade eden, geleneksel normlara aykırı davranan) ikiliği içinde temsil edilmektedir. Bu ikilik kadınların deneyim çeşitliliğini yok saydığı gibi kadınlar arasında hiyerarşik bir ayrım da üretmektedir. Kadınlar, erkek karakterlerin gelişimini destekleyen figürler olarak yapılandırılmakta; kadınların içsel çatışmaları, arzu ve talepleri geri planda tutulmaktadır.

Bu temsiller, kadınların toplumsal hayattaki rollerini sınırlandırıcı bir etki yaratmaktadır ve eril tahakkümün dizi ve filmler üzerinden yeniden üretimini sağlamaktadır.

Haber dilinde kadınların temsili, çoğu zaman mağduriyet, şiddet ve suç bağlamında şekillenmektedir. Haberlerde kadına yönelik şiddet olayları aktarılırken kullanılan dil, failin değil mağdurun sorgulanmasına neden olabilecek biçimde kurgulanmakta (Ceyhan, 2014); kadının yaşantısı, kıyafeti ve geçmiş yaşantısı ön plana çıkarılmaktadır. Haber dilinde kıskançlık cinayeti, aşk cinayeti gibi ifadeler erkek şiddetini romantikleştirmekte ve meşrulaştırmaktadır. Ayrıca başarı gösteren kadın figürlerinin haberleştirilmesinde de cinsiyet vurgusu çoğu zaman gereksiz yere öne çıkarılmakta; “kadın yönetici”, “kadın mühendis” gibi ifadelerle mesleki başarı, cinsiyet temelli bir istisna gibi sunulmaktadır. Haber dili ile kadının kamusal alandaki varlığı göz ardı edilmekte, kadının cinsiyetiyle anlamlandırılmasına devam eden ayrımcı bakış açısı sürdürülmektedir.

Sosyal medya kadınların kendi seslerini duyurma, örgütlenme ve karşı temsiller üretme imkânı açısından önemli fırsatlar sunsa da cinsiyet eşitsizliklerinden ve dijital denetim mekanizmalarından bağımsız değildir. Kadınlarsosyalmedyadahemgörünürlükkazanmaktahemdebugörünürlüğün nesnesi haline gelmektedir. Özellikle beden politikaları, güzellik normları ve mahremiyet ihlalleri, kadın kullanıcıların deneyimlerini belirlemektedir. Diğer yandan hashtag aktivizmi (#McToo, #KadınaŞiddeteHayır vb.) gibi dijital eylemler, kadınların ataerkil şiddete karşı kolektif bir farkındalık oluşturmalarını sağlamaktadır. Ancak bu görünürlük biçimleri sıklıkla ticarileştirilmekte, ‘feminist’ içerikler dahi metalaştırılarak birer dijital ürün haline gelmektedir. Sosyal medya, bir yandan kadınların özneleşme çabasını desteklerken öte yandan bu çabanın piyasa koşullarına eklenmesi riskini de taşımaktadır.

Reklamlar, kadın bedeninin en yoğun şekilde nesneleştirildiği medya metinlerinin başında gelmektedir. Temizlik ürünlerinden teknolojiye, yiyecekten otomobile kadar pek çok sektörde kadın imgesi, ürünü satma aracı olarak konumlandırılmakta; kadınlar estetik, itaatkâr, bakımlı, nazik ve daima hizmet eden bir kimlik olarak temsil edilmektedir. Bu temsiller, kadının kamusal ve özel alandaki rollerini kısıtlayarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirmektedir. Reklamcılıkta kadın bedeni hem erotize edilmekte hem de “ideal kadın” bedenine dair baskıcı normlar oluşturulmaktadır. Son yıllarda çeşitliliğe ve eşitliğe dair söylemler artmış olsa da bu temsillerin çoğu, yüzeysel bir kapsayıcılıkla sınırlı kalmaktadır ve reklamlardaki ataerkil kodlar derinlemesine sorgulanmamaktadır.

Bu çalışma göstermiştir ki, medyada kadın temsilleri niteliksel olarak çeşitlense de hâlâ ataerkil yapılarla kuşatılmış durumdadır. Kadınlar farklı medya metinlerinde farklı şekillerde temsil edilirken bu temsillerin ortak özelliği, kadını çoğunlukla edilgen, ikincil ve denetime açık bir konumda tutmasıdır. Bu bağlamda kadın ikinci cinsiyet olmaya devam etmektedir. Medyada kadın temsillerine yönelik eleştirel bir inceleme yapılırken, kadın kimliğinin nasıl temsil edildiği yanında alımlayıcının ideolojik inşa süreci de incelenmelidir. Bu nedenle hem medya üreticilerinin hem de medya kullanıcılarının toplumsal cinsiyet duyarlılığı geliştirmesi, medya okuryazarlığının yeniden tanımlanması ve feminist eleştirel kuramların daha fazla yaygınlaştırılması elzemdir.

Sonuç olarak erkek egemen bakış açısı ve kadın temsilleri arasındaki ilişki yalnızca sinema ya da medya ile sınırlı olmayıp tüm toplumsal yapıyı etkileyen derin bir güç ilişkisini yansıtmaktadır. Medya analizlerinde Mulvey'nin çalışmasından ilham alarak kadınların pasif objeler olarak temsili ve erkek bakışına karşı bir karşı-duruş geliştiren feminist yaklaşımlar hem film hem de sosyal medya gibi yeni mecralarda kadın temsillerinin yeniden şekillendirilmesinin önünü açabilir.

Kaynakça

- Ağaoğlu Ercan, E. & Çakar Bikiç, N. (2019). Kadın Rollerinin Televizyon Dizilerinde Yer Alma Biçimlerine İlişkin Bir Karşılaştırma: Paramparça ve Medcezir Örneği. *İnsan ve İnsan*, 6(20), 165-183. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.483847>
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri spss uygulamalı* (6. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Arıcıoğlu, G. (2024). Reklamlarda kadın imgesi: yapısal-işlevselci kurama göre deterjan reklamlarının incelenmesi. *İnterdisipliner Medya ve İletişim Çalışmaları*, 1(1), 86-96.
- Aslan, S. H. (2001). Beden imgesi ve yeme davranışı bozuklukları ile medya ilişkisi. *Düşünen Adam*, 14(1), 41-47.
- Atkinson, R. & Smith E. E. (2002). *Psikolojiye Giriş*. Yavuz Alogan (Çev). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Berns N. S. (1999). “My problem and how I solved it”: Domestic violence in women’s magazines. *The Sociological Quarterly*, 40(1), 85–108. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1999.tb02359.x>
- Berns, N. S. (2017). *Framing the victim: Domestic violence, media, and social problems*. Abingdon, UK: Routledge.
- Bullock C. & Cubert J. (2002). Coverage of domestic violence fatalities by newspapers in Washington State. *Journal of Interpersonal Violence*, 17(5), 475-499. <https://doi.org/10.1177/0886260502017005001>
- Candemir, T., Candemir, T. & Behice Başak, Ö. (2017). Sanat ve reklamda kadın imajı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(52), 493-508. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1910>
- Carlyle, K., Slater, M. & Chakroff, J. (2008). Newspaper coverage of intimate partner violence: Skewing representations of risk. *Journal of Communication*, 58(1), 168-186. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2007.00379.x>
- Carter, C. (1998). When the ‘extraordinary’ becomes ‘ordinary’: Everyday news of sexual violence. In Carter C., Branston G., Allen S. (Eds.), *News, gender and power* (pp. 219-232). Routledge.
- Ceyhan, S. (2014). *Yazılı Medyada Kadına Yönelik Şiddet haberlerinde Kullanılan Dilin ve Görsellerin İncelenmesi*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2014). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage publications.
- Çelenk, S. (2009). Kadınların Medyada Temsili ve Etik Sorunlar. H. T. Bülent Çaplı içinde, *Televizyon Haberciliğinde Etik* (ss. 229-236). Ankara: İmge Kitabevi.

- Demir, A. (2014). *Roman ve Stereotip Türk Romanından Örneklerle*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ellemers, N. (2018). Gender stereotypes. *Annual review of psychology*, 69(1), 275-298.
- Entman, R., Matthes, J. & Pellicano, L. (2009). Nature, sources and effects of news framing. In Hanitzsch T., Wahl-Jorgensen K. (Eds.), *The handbook of journalism studies* (pp. 175–190). Routledge.
- Eroğul, N & Zabun, B. (2022). Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Erkeklik Çalışmaları ile Eleştirel Erkeklik Çalışmaları Bağlamında Bir Değerlendirme. *Academic Social Resources Journal*, 7(42), 1229-1237.
- Ghaffari, S. (2023). Discourses of celebrities on Instagram: digital femininity, self-representation and hate speech. In *Social Media Critical Discourse Studies* (pp. 43-60). Routledge.
- Gökulu, G. & Hosta, N. (2013). Basında Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin Analizi: Hürriyet, Sabah ve Posta Gazeteleri Örneği (2005-2008). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(2), 1829-1850.
- Gürel, E. & Nazlı, A. (2019). Dijital Aktivizm: Change.org Kampanyaları Üzerine Bir Analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 187-206. <https://doi.org/10.18037/ausbd.668642>
- Hawley, E., Clifford, K. & Conkes, C. (2017). The “Rosie Batty” effect and the framing of family violence in Australian news media. *Journalism Studies*, 19(15), 2304-2323. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2017.1343096>
- Heise, L. (2018). Violence against women: The missing agenda. In Gay J. (Ed.), *The health of women: A global perspective* (pp. 171–196). Routledge.
- Hohenstein, S. & Thalmann, K. (2019). Difficult women: Changing representations of female characters in contemporary television series. *Zeitschrift Für Anglistik und Amerikanistik*, 67(2), 109-129.
- Karaca, D. & Papatya, P. (2011). Reklamlardaki kadın imgesi: ulusal televizyon reklamlarına ilişkin bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 479-500.
- Kırel, S. (2012). *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*. İstanbul: Kırmızı Kedi.
- Köseoğlu, A. & Çolak, Y. (2025). Toplumsal Bir Ötekileştirme Durumu Olarak Boşanmış Kadının Televizyon Dizilerinde Temsili: “Ömer” Dizisi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (48), 73-94.
- Len-Rios, M. E., Rodgers, S., Thorson, E. & Yoon, D. (2005). Representation of women in news and photos: Comparing content to perceptions. *Journal of Communication*, 55(1), 152-168.
- Meyers, M. (1997). *News coverage of violence against women: Engendering blame*. Sage Publications.

- Mittal, S., Foriest, J. C., Horne, B. D. & De Choudhury, M. (2024, May). News media and violence against women: Understanding framings of stigma. In *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media* (Vol. 18, pp. 1068-1081).
- Mulvey, L. (2010). Görsel Haz ve Anlatı Sineması. S. Büker, & Y. G. Topçu içinde, *Sinema: Tarih-Kuram-Eleştiri*, N. Abisel, Çev., (ss. 2011-230). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Oğuz, G.Y. (2000). Cinsiyet Rollerine İlgili Stereotiplerin Televizyonda Sunumu. *Kurgu Dergisi*, 17, 35-43.
- Oliver, K. (2017). The male gaze is more relevant, and more dangerous, than ever. *New Review of Film and Television Studies*, 15(4), 451-455.
- Özmen, S., & Vural, A. M. (2023). Medya Profesyonellerinin Medyada Kadın Temsili Algısı. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (20), 1-30. <https://doi.org/10.58793/marusad.1393716>
- Phillips, A. A., Walsh, C. R., Grayson, K. A., Penney, C. E. & Husain, F. (2022). Diversifying Representations of Female Scientists on Social Media: A Case Study From the Women Doing Science Instagram. *Social Media + Society*, 8(3). <https://doi.org/10.1177/20563051221113068>
- Popa, D. & Gavrilu, D. (2015). Gender representations and digital media. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 180, 1199-1206.
- Ross, K. & Carter, C. (2011). Women and news: A long and winding road. *Media, Culture & Society*, 33(8), 1148-1165.
- Santonico, F., Trombetta, T., Paradiso, M. N. & Rollè, L. (2023). Gender and Media Representations: A Review of the Literature on Gender Stereotypes, Objectification and Sexualization. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(10), 5770. <https://doi.org/10.3390/ijerph20105770>
- Scarcelli, C. O. S. I. M. O. & Farci, M. (2024). Negotiating gender in the digital age: Young people and the representation of femininity and masculinity on social media. *Italian Sociological Review*, 14(1), 93-113.
- Sellers D., Desmarais S. & Tirotti M. (2014). Contents and framing of male-and-female perpetrated intimate partner violence in print news. *Partner Abuse*, 5(3), 259-278. <https://doi.org/10.1891/1946-6560.5.3.259>
- Shinoda, L. M., Veludo-de-Oliveira, T. & Pereira, I. (2021). Beyond gender stereotypes: the missing women in print advertising. *International Journal of Advertising*, 40(4), 629-656.
- Son, C. & Fielding, V. (2024). "Teen Fled Danger into the Arms of Death": The Political Agenda Setting Effect of Australian News Media Framing of Violence Against Women. *Violence Against Women*, 31(5), 1282-1305. <https://doi.org/10.1177/10778012241228291> (Original work published 2025)

- Şenkal, Y. (2016). Feminist Kuramlar Bağlamında Reklamda Kadın İmgesine Bakış. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (42), 91-114.
- Taccini, F. & Mannarini, S. (2024). News media representation of intimate partner violence: A systematic review. *Sexuality Research and Social Policy*, 1-16.
- Ünal, S. (2023). *2010 sonrası Türk sinemasında kadın yönetmenlerin filmlerinde annelik temsili*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ünür, E. (2015). *Yerli dizilerdeki kimlik kalıpları*. Konya: Eğitim.
- Varlı Gürer, S. Z. & Gürer, M. (2020). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türkiye'deki Televizyon Dizilerinde Sunulan Kadın Stereotipi. *Alanya Akademik Bakış*, 4(3), 631-650. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.684492>
- Wach, E & Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis. *IDS Practice Paper in Brief*, 13, 1-11.
- Worthington, N. (2013). Explaining gang rape in a “rough town”: Diverse voices in gender violence news online. *Communication, Culture & Critique*, 6(1), 103-120. <https://doi.org/10.1111/j.1753-9137.2012.01145.x>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Toplumsal Cinsiyet Rollerinde Bağlamında Kadın Sağlığına Erişimde Eşitsizlikler: Üreme Sağlığı ve Doğum Hizmetlerine Yönelik Güncel Sorunlar 8

Beyza Uçar¹

Özet

Toplumsal cinsiyet, kadınların sağlık hizmetlerine erişimi, sağlık kararları alma süreçleri ve genel sağlık durumları üzerinde belirleyici ve çok boyutlu bir etkidir. Kadınlar, tarihsel ve kültürel bağlamda yüklenen toplumsal roller, bakım emeği sorumlulukları ve ataerkil normlar nedeniyle sağlık sistemlerinde sistematik eşitsizliklerle karşılaşmaktadır. Özellikle üreme sağlığı ve doğum hizmetlerinde kadınların karar alma süreçlerinden dışlanması, bu eşitsizliklerin en görünür ve kritik örneklerindendir. Sağlık hizmetlerinin planlanmasında ve sunumunda kadınların öznel deneyimlerinin çoğu zaman dikkate alınmaması, onların yalnızca hizmetin alıcısı değil aynı zamanda karar verici bir özne olmaları gerektiği gerçeğini gölgelemektedir. Kadınların ekonomik bağımlılığı, eğitim olanaklarının kısıtlılığı, toplumsal cinsiyet temelli şiddet, aile içi karar mekanizmalarındaki sınırlılıklar ve kültürel normların baskısı, sağlık hizmetlerinden tam ve etkili yararlanmalarını engellemektedir. Bu faktörler yalnızca bireysel sonuçlar doğurmakla kalmayıp, aynı zamanda anne ve bebek sağlığını olumsuz etkileyerek toplum genelinde halk sağlığı açısından ciddi riskler yaratmaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliği, bireysel bir sorun olmanın ötesinde, nesiller arası sağlık çıktıları üzerinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu çalışmanın amacı, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kadınların üreme sağlığı ve doğum hizmetlerine erişimi üzerindeki çok boyutlu etkilerini incelemek ve bu eşitsizlikleri azaltmaya yönelik yenilikçi yaklaşımlar ile politika önerilerini tartışmaktır. Son yıllarda geliştirilen kadın merkezli ve saygılı bakım modelleri, dijital sağlık uygulamaları, toplumsal cinsiyet duyarlı politikalar ve uluslararası standartlara dayalı sağlık hizmeti yaklaşımları bu sorunların çözümünde umut vadetmektedir. Bununla birlikte, yalnızca teknik yenilikler değil; sağlık çalışanlarının toplumsal cinsiyet duyarlılığı konusunda

1 Öğr. Gör., Karabük Üniversitesi, beyzaucar@karabuk.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0001-8596-6936

eğitilmesi, sağlık sistemlerinde kadının söz hakkını güvence altına alan yasal düzenlemeler yapılması ve toplumsal farkındalığı artırıcı programların yaygınlaştırılması gibi çok yönlü müdahaleler gerekmektedir. Kadınların sağlık alanında karar verici ve aktif özne olarak konumlandırılması, yalnızca bireysel hakların korunması açısından değil, aynı zamanda daha adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir sağlık sistemlerinin inşası açısından da kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin sağlık politikalarına entegre edilmesi, halk sağlığının geliştirilmesi ve toplumsal refahın yükseltilmesi için zorunlu bir adım niteliği taşımaktadır.

1. Giriş

Toplumsal cinsiyet, yalnızca bireylerin sosyal yaşam içindeki konumlarını değil, aynı zamanda sağlık hizmetlerine erişimlerini, sağlıkla ilgili karar alma kapasitelerini ve genel sağlık durumlarını da derinden etkileyen güçlü bir sosyal belirleyicidir. Kadınlar, tarihsel ve kültürel olarak yüklenen toplumsal roller, bakım emeği sorumlulukları ve ataerkil normların şekillendirdiği yapılar nedeniyle sağlık sistemleri içinde sistematik dezavantajlarla karşı karşıya kalmaktadır. Üreme sağlığı ve doğum hizmetleri ise bu eşitsizliklerin en açık biçimde gözlemlendiği alanların başında gelmektedir.

Dünya genelinde yürütölen araştırmalar, kadınların doğum hizmetlerinde yeterince temsil edilmediğini, kendi bedenleri ve doğum planları hakkında karar alma hakkının sıklıkla ihlal edildiğini ve sağlık sistemlerinin çoğu zaman kadının özne deneyimlerini ve ihtiyaçlarını göz ardı ettiğini ortaya koymaktadır. Özellikle düşük ve orta gelirli ölkelerde, kadınlar sağlık hizmetlerine erişimde ekonomik, kültürel ve yapısal birçok engelle yüzleşmekte; bu durum anne ve yenidoğan sağlığında ciddi riskler doğurmaktadır. Sağlık hizmetlerinin niteliği kadar, kadınların bu hizmetlerde aktif ve bilinçli bir şekilde yer alıp almadığı da kritik bir belirleyicidir.

Kadının sağlık hizmetlerinde yalnızca “alıcı” değil, karar verici ve aktif bir özne olarak konumlandırılması, cinsiyet temelli sağlık eşitsizliklerinin azaltılmasında temel bir adımdır. Kadınların gebelik, doğum ve doğum sonrası dönemlerde saygılı bakım görmeleri, bilgilendirilmiş karar alma haklarının desteklenmesi ve toplumsal cinsiyet duyarlı politikaların uygulanması hem bireysel hem de toplumsal sağlık çıktılarının iyileşmesine katkı sağlamaktadır. Buna ek olarak, dijital sağlık teknolojileri, toplumsal farkındalık eğitimleri ve kadın merkezli doğum modelleri gibi yenilikçi yaklaşımlar da bu süreci desteklemektedir.

Bu çalışma, literatür taraması yöntemiyle yürütölmüştür. Güncel literatür; toplumsal cinsiyet, üreme sağlığı, doğum hizmetleri ve kadınların sağlık hizmetlerine erişimi konularını ele alan ulusal ve uluslararası akademik

makaleler, raporlar ve resmi kuruluş belgeleri incelenmiştir. Literatür taraması PubMed, Web of Science, Scopus ve Google Scholar veri tabanları kullanılarak yapılmış ve güncel, yüksek atıf almış çalışmalar öncelikli olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, toplumsal cinsiyet temelli sağlık eşitsizliklerini ve kadınların karar verme gücünün güçlendirilmesine yönelik politika ve uygulama önerilerini tartışmak amacıyla sentezlenmiştir.

Bu bölüm, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kadınların üreme sağlığı ve doğum hizmetlerine erişimi üzerindeki çok katmanlı etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Kadının sağlık hakkını tam anlamıyla kullanmasının önündeki yapısal, kültürel ve ekonomik engeller analiz edilerek, cinsiyet temelli sağlık eşitsizliklerini azaltmaya yönelik politika önerileri ve iyi uygulama örnekleri tartışılacaktır. Bu bağlamda, kadınların karar verme gücünün güçlendirilmesi, sağlık hizmetlerinde eşitlikçi bir dönüşüm için kritik önemdedir.

2. Toplumsal Cinsiyet Temelli Sağlık Eşitsizlikleri: Kadınların Görünmeyen Yüğü

Toplumsal cinsiyet, bireylerin sağlık durumunu şekillendiren önemli bir sosyal belirleyicidir. Kadınlar hem toplumsal roller hem de yapısal faktörler nedeniyle sağlık hizmetlerine erişimde ve sağlık çıktılarında ciddi eşitsizlikler yaşamaktadır. Bu eşitsizlikler çoğu zaman görünmezdir ve “kadınların görünmeyen yükü”nün bir yansıması olarak ortaya çıkar. Bu yük, ev içi işler, bakım emeği, düşük ücretli işler ve sağlığa ayrılan zamanın kısıtlılığı gibi birçok boyutta kendini göstermektedir (Song vd., 2015; Miani vd., 2021; Yadav vd., 2021).

Kadınların eğitim ve iş gücüne katılımındaki cinsiyet temelli engeller, onların sağlık davranışlarını ve sağlık hizmetlerine erişimlerini doğrudan etkilemektedir. Eğitim düzeyi arttıkça kadınların sağlık okuryazarlığı ve üreme sağlığı konusundaki bilgi düzeyleri de yükselmekte, ancak bu fırsatlar tüm kadınlara eşit biçimde sunulmamaktadır. Yükseköğretimdeki cinsiyet eşitsizliklerinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sağlıkla ilgili sonuçlar doğurduğu belirtilmektedir (Jacobs, 1996; Yadav vd., 2021).

Kadınların aile içinde üstlendikleri geleneksel bakım verme rolleri, onların sağlık hizmetlerine erişimlerini ve kendi sağlıklarına yönelik yatırım yapma kapasitelerini önemli ölçüde sınırlandırmaktadır (Heise vd., 2019). Bu durum, kadınların yaşlı, çocuk ya da hasta bireylerin bakımına öncelik vermesi nedeniyle kendi fiziksel ve ruhsal sağlıklarını ihmal etmelerine neden olmaktadır. Araştırmalar, bu tür rollerin kadınlar üzerinde tükenmişlik, stres ve gecikmiş sağlık arayışı gibi olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir.

Aynı zamanda kadınların ev içi iş yükü nedeniyle sağlık kontrollerini erteledikleri ya da iptal ettikleri birçok çalışmada vurgulanmaktadır (Pinquart ve Sörensen, 2011; Kelley, 2016).

Kadınların düşük ücretli, güvencesiz ve kayıt dışı sektörlerde yoğunlaşması, sağlık hizmetlerine erişimlerini olumsuz etkilemektedir. Ekonomik bağımsızlığın sınırlı olması, kadınların sağlıkla ilgili karar alma süreçlerinde pasif konumda kalmasına neden olmakta, bu durum ise başta koruyucu sağlık hizmetleri olmak üzere birçok sağlık hakkının kullanımında ertelemelere veya vazgeçmelere yol açmaktadır. Literatürde, ekonomik bağımlılık düzeyi yüksek olan kadınların, sağlık hizmetlerinden yararlanma oranlarının daha düşük olduğu ve bu durumun toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile doğrudan ilişkili olduğu çeşitli çalışmalarda vurgulanmaktadır (Kuhlmann vd., 2017; Khan vd., 2023).

Kadınların maruz kaldığı toplumsal cinsiyet temelli şiddet hem fiziksel hem de psikolojik sağlıklarını doğrudan etkilerken, aynı zamanda sağlık hizmeti arama davranışlarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Şiddet mağduru kadınlar sıklıkla utanma, damgalanma ya da partnerin müdahalesi gibi nedenlerle sağlık hizmetlerine başvurmadan kaçınmaktadır. Bu durum, özellikle cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerinde belirginleşmektedir (Musa vd., 2019; Hullenaar ve Frisco, 2020).

Aynı zamanda kadınların birçok toplumda aile içinde sınırlı karar verme gücüne sahip olması, sağlık hizmetlerinin zamanında ve yeterli biçimde kullanılmasını engellemektedir. Kadınlar kendi sağlıkları hakkında karar alabilmek için çoğu zaman eş ya da aile üyelerinin onayını beklemekte, bu da özellikle üreme sağlığı, aile planlaması ya da kronik hastalık takibi gibi konularda gecikmelere neden olmaktadır. Araştırmalar, kadınların hane içi karar verme yetkinlikleri arttıkça sağlık hizmetlerinden yararlanma oranlarının da yükseldiğini göstermektedir (Tirunch vd., 2017; Gebeyehu vd., 2022).

Toplumsal cinsiyet normları, kadınların hangi sağlık hizmetlerine başvurabileceğini, hangi konuların “ayıp” ya da “özel” sayıldığını da şekillendirmektedir. Özellikle bazı toplumlarda kadınların jinekolojik muayene gibi hizmetlerden kaçındıkları, yalnızca gebelik ya da doğum gibi zorunlu durumlarda sağlık kuruluşlarına başvurdukları görülmektedir. Bu durum, önleyici sağlık hizmetlerine erişimi azaltmakta ve uzun vadede daha ciddi sağlık sorunlarının gelişmesine zemin hazırlamaktadır (Gutusa ve Roets, 2023; Ouahid vd., 2023).

Bu nedenlerle, kadınların sağlık hizmetlerine erişiminde yaşanan eşitsizlikler tek bir faktöre indirgenemeyecek kadar çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Eğitim, ekonomik durum, bakım yükü, toplumsal cinsiyet normları, aile içi karar mekanizmaları ve maruz kalınan şiddet gibi birbirini etkileyen birçok unsur, kadınların sağlık hakkını tam anlamıyla kullanmasını engellemektedir. Bu görünmeyen yüklerin topluca ele alınması ve çözümlerin bu çok katmanlı gerçekliği gözeterek geliştirilmesi gerekmektedir. Sağlık politikalarında ve hizmet sunumunda, kadınların sadece biyolojik değil, sosyal ve kültürel koşulları da merkeze alınmalı, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine bütüncül yaklaşımlar benimsenmelidir. Böylece, kadınların sağlık alanında yaşadığı ayrımcılıklar azaltılarak, daha adil ve kapsayıcı bir sağlık sistemi oluşturulabilir.

3. Toplumsal Cinsiyet Rollerinde Bağlamında Üreme Sağlığı ve Doğum Hizmetlerinde Kadının Konumu

Kadınların doğum hizmetlerinde karar verici konumda olmamaları, yalnızca bireysel bir tercih meselesi değil; toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sağlık hizmetlerine doğrudan yansıyan yapısal bir sonucudur. Özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde doğum öncesi ve doğum sırasındaki sağlık hizmetlerine erişimde belirgin eşitsizlikler olduğunu ortaya koymuştur (Crear Perry vd., 2021). Sahra Altı Afrika ülkelerinde yapılan bir çalışmada, sosyoekonomik düzeyi yüksek kadınların doğum öncesi bakım hizmetlerinden daha fazla yararlandığı, doğum hizmetlerinde ise bu farkın daha da arttığı bulunmuştur (Rahman vd., 2020). Bu durum, sadece ekonomik değil aynı zamanda cinsiyete dayalı bir yapısal ayrımcılığın göstergesidir. “Bu ayrımcılık, kadınların sağlık hizmetlerinde karar verme süreçlerinden dışlanmasının temel nedenlerinden biridir ve sağlık sonuçlarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, kadınların doğum sırasında kendi bedenleri ve doğum planları hakkında söz sahibi olamamaları, sağlık çalışanlarının yönlendirmelerine itirazsız uymak zorunda bırakılmaları, doğrudan kadınların üreme haklarını ihlal eden bir uygulama olarak değerlendirilmiştir (Downe vd., 2018; Bohren vd., 2019; Gebeyehu vd., 2022).

Kadınların doğum sırasında kendi bedenleri ve doğum planları hakkında söz sahibi olamaması, sağlık hizmetlerinde yaşanan önemli bir hak ihhalidir. Bohren ve arkadaşlarının (2019) gerçekleştirdiği kapsamlı bir sistematik derleme ve meta-analiz, dünya genelinde kadınların doğum sırasında sık sık rıza dışı müdahalelere, fiziksel ve sözlü kötü muameleye maruz kaldığını ortaya koymuştur. Bu kötü muamele biçimleri, doğumda kadının onurunun zedelenmesi ve sağlık hizmetlerine olan güvenin azalması gibi sonuçlar doğurmaktadır. Downe ve arkadaşları (2018) ise yaptıkları

sistematiğ derlemede, bu tür uygulamaların sadece bireysel ihmaller değil, aynı zamanda kadınların üreme haklarının sistematiğ olarak ihlal edilmesi anlamına geldiğini vurgulamış ve bu durumu sağlık hizmetlerinde “saygılı bakım eksikliği” olarak tanımlamıştır. Bu alışmalar, kadınların doğum sürecinde aktif ve bilgilendirilmiş karar alma hakkının korunmasının hem bireysel haklar hem de toplum sağlığı açısından kritik önem taşıdığını göstermektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) (2023) bu konuya dikkat çekerek, kadınların doğum sürecinde aktif birer özne olabilmesi için yalnızca bilgilendirme değil; aynı zamanda sağlık sistemlerinin kadın merkezli ve güçlendirici bir yaklaşımla yeniden yapılandırılması gerektiğini vurgulamaktadır. WHO (2023) ayrıca, kadınların doğum sürecindeki aktif katılımının anne-ocuk sağlığı sonuçlarını olumlu yönde etkilediğine işaret etmektedir. Dolayısıyla doğum hizmetlerinde kadının karar verme hakkının sınırlandırılması, toplumsal cinsiyet normlarının ve yapısal sağlık eşitsizliklerinin iç içe geçtiği, çözümü çok katmanlı politikalar gerektiren ciddi bir halk sağlığı sorunudur. Bu nedenle, doğum hizmetlerinde kadının karar verme hakkının kısıtlanması, sağlık alanında cinsiyet eşitsizliğinin ve toplumsal normların iç içe geçtiği çok boyutlu bir sorun olarak görülmeli ve çözüm için hem sağlık politikaları hem de toplumsal dönüşüm gerekmektedir (Maulina vd., 2023).

Ayrıca, kadınların doğum hizmetlerinde söz sahibi olmamalarının arkasında sağlık profesyonellerinin tutumları ve sağlık sisteminin örgütlenme biçimleri de önemli rol oynamaktadır. Birçok alışma, sağlık çalışanlarının önyargılarının ve toplumsal cinsiyet kalıplarının, kadınların doğum sürecinde karar alma yetkilerini kısıtladığını ortaya koymuştur. Bu durum, kadınların ihtiyaçlarının yeterince dikkate alınmaması ve kişiselleştirilmiş bakım eksikliği olarak yansımakta, sonuçta kadınların sağlık hizmetlerinden memnuniyetini ve hizmet kullanımını olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda, sağlık çalışanlarının toplumsal cinsiyet duyarlılığı eğitimi ve doğum hizmetlerinin kadınların tercihlerine uygun biçimde yeniden tasarlanması, hizmet kalitesinin artırılması için kritik adımlardır (Bohren vd., 2015; Okafor vd., 2015).

Diğer yandan, sosyal destek mekanizmalarının yetersizliği, kadınların doğum sürecindeki deneyimlerini ve sağlık sonuçlarını doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Özellikle aile ve toplumsal çevreden gelen destek eksikliği, kadınların doğum sürecinde yaşadıkları stresi artırmakta ve sağlık hizmetlerine erişimlerinde engeller yaratmaktadır (Bedaso vd., 2021). Bu nedenle, doğum hizmetleri sadece tıbbi müdahalelerle değil, psikososyal destek programlarıyla da güçlendirilmelidir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin

aşılması, sağlık sistemlerinin yanı sıra toplumun tüm kesimlerinde farkındalık artırıcı ve destekleyici girişimlerin bütüncül olarak ele alınmasını gerektirmektedir (Acoba vd., 2024; Souza vd., 2024).

4. Toplumsal Cinsiyet Temelinde Kadının Üreme Sağlığı ve Doğum Hizmetlerinde Karar Verme Hakkının Güçlendirilmesi: Yenilikçi Yaklaşımlar ve Politikalar

Kadınların üreme sağlığı ve doğum hizmetlerindeki karar verme süreçlerinden dışlanması, yalnızca bireysel hakların ihlali değil, aynı zamanda sağlık sistemlerindeki toplumsal cinsiyet temelli yapısal eşitsizliklerin somut bir yansımasıdır. Bu nedenle, kadınların doğum ve üreme sağlığı alanında söz sahibi olmalarını sağlamak hem kadın haklarının korunması hem de sağlık sonuçlarının iyileştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Son yıllarda yapılan bilimsel araştırmalar, karar verme hakkının güçlendirilmesinin kadınların sağlık hizmetlerine erişiminde ve hizmet kalitesinde önemli iyileşmelere yol açtığını göstermektedir (Anyanwu vd., 2024; Souza vd., 2024).

4.1. Toplumsal Cinsiyet Temelinde Kadının Üreme Sağlığı ve Doğum Hizmetlerine Yönelik Yenilikçi Yaklaşımlar

Kadın Merkezli ve Saygılı Doğum Hizmetleri Modelleri: Kadınların doğum sürecindeki aktif katılımını sağlayan, saygılı bakım ilkelerini esas alan modeller geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu modellerde, kadınların bilgilendirilmiş karar alma süreçlerine dahil edilmesi ve sağlık personelinin kadınların tercihlerini dikkate alması ön plandadır (Bohren vd., 2019). Saygılı bakım uygulamalarının yaygınlaşması, obstetrik şiddetin önlenmesinde de kritik bir rol oynamaktadır (Dhakal vd., 2022).

Dijital Sağlık ve Mobil Teknolojilerin Kullanımı Mobil sağlık uygulamaları ve dijital platformlar, kadınların üreme sağlığı konusundaki bilgiye erişimini artırmakta, karar alma süreçlerini desteklemekte ve sağlık hizmetlerine erişimdeki engelleri azaltmaktadır. Özellikle kırsal ve düşük gelirli bölgelerde, dijital çözümler kadınların sağlık okuryazarlığını yükselterek sağlıkta eşitsizliklerin azaltılmasına katkı sağlamaktadır (Feroz vd., 2022; Abdul Hamid Alhassan vd., 2025).

Toplumsal Cinsiyet Duyarlı Sağlık Politikaları ve Eğitim Programları Sağlık politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliğini temel alacak şekilde yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Ayrıca, sağlık çalışanlarının toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları ve saygılı bakım konularında

eğitilmesi, kadınların doğum ve üreme sağlığı hizmetlerinden daha etkin ve adil yararlanmalarını sağlamaktadır (Souza vd., 2024).

4.2. Toplumsal Cinsiyet Temelinde Kadının Üreme Sağlığı ve Doğum Hizmetlerine Yönelik Politika Önerileri

Kadınların Sağlık Hizmetlerinde Karar Verme Gücünün Yasal ve Kurumsal Olarak Güçlendirilmesi: Kadınların doğum ve üreme sağlığına ilişkin karar alma süreçlerine aktif ve bilinçli katılımını garanti altına alan yasal düzenlemeler yapılmalı; bu hakların sağlık sistemlerinde işlerliğini sağlamak üzere denetleyici ve destekleyici mekanizmalar oluşturulmalıdır. Araştırmalar, kadınların doğumda karar verici olmalarının, doğum deneyimlerini olumlu yönde etkilediğini ve sağlık çıktılarının iyileştiğini göstermektedir (Bohren et al., 2021; WHO, 2016). Özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde, kadınların sağlık çalışanlarıyla eşit temelde iletişim kuramadığı, doğum tercihleri göz ardı edildiği zamanlarda doğum memnuniyetinin düştüğü ve travmatik doğum yaşantılarının arttığı saptanmıştır (Downe et al., 2018).

Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Teşvik Eden Sağlık Hizmeti Finansmanı: Sağlık sistemlerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmak amacıyla, kadınların doğum öncesi, doğum sırası ve sonrası hizmetlere erişimini kolaylaştıracak finansal destek modelleri geliştirilmelidir. Örneğin, gebelik takibi ve doğum hizmetlerinin tüm kadınlar için ücretsiz hale getirilmesi, ulaşım desteği sağlanması, kreş destekli doğum merkezleri kurulması gibi uygulamalar kadınların sağlık hizmetlerine erişimini artırmaktadır. Ayrıca toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı finansman modellerinin, sağlık hizmetlerine erişimi artırdığı ve anne-bebek sağlığını iyileştirdiği bildirilmiştir (Witter vd., 2017; Bou-Karroum vd., 2024).

Kapsayıcı Toplum ve Aile Eğitim Programları: Kadının sadece birey olarak değil, aile ve toplum içindeki rollerinin de göz önünde bulundurulmasıyla, toplumsal farkındalığı artırıcı eğitim programları yaygınlaştırılmalıdır. Erkeklerin ve aile büyüklerinin de dahil edildiği bütüncül eğitimler, kadının üreme sağlığı kararlarında destek görmesini sağlamaktadır. Literatürde, erkeklerin katıldığı cinsiyet eşitliği eğitimlerinin, kadınların doğum tercihlerini destekleme düzeyini artırdığı ve kadının doğum deneyimini iyileştirdiği vurgulanmaktadır (Yargawa ve Leonardi-Bee, 2015). Dünya Sağlık Örgütü'nün raporunda da doğumların sağlık kuruluşlarında gerçekleşmesinde ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen, anne ve yenidoğan ölümlerinin istenilen hızda azalmadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle dikkatler, yalnızca erişim değil, aynı zamanda bakım kalitesine yönelmiştir. WHO, doğum dönemini anne ve yenidoğan yaşamının korunması açısından en kritik dönem olarak tanımlamakta ve her kadının gebelik süreci boyunca

yüksek kaliteli bakıma erişimini savunmaktadır. Bu bağlamda, aile odaklı doğum öncesi danışmanlık ve toplum tabanlı yaklaşımların cinsiyet temelli eşitsizliklerin azaltılmasında ve bakım kalitesinin artırılmasında etkili olduğu ifade edilmektedir (WHO, 2016).

5. Sonuç

Toplumsal cinsiyet, kadınların üreme sağlığı ve doğum hizmetlerine erişiminde ve bu hizmetlerde karar alma süreçlerinde yaşadıkları eşitsizliklerin temelinde yatan çok boyutlu ve karmaşık bir sosyal belirleyicidir. Kadınların sağlık sistemlerinde görünmeyen yükleri, ekonomik bağımlılıkları, toplumsal normlar ve şiddet gibi etmenler, sağlık hizmetlerinden tam ve etkin yararlanma haklarını sınırlamakta, bunun sonucu olarak da sağlık çıktılarına olumsuz yönde etkilemektedir. Doğum hizmetlerinde kadının karar verici konumdan dışlanması ise, bu eşitsizliğin en somut ve kritik yansımalarından biridir. Bu çalışmada ortaya konan literatür, kadınların üreme sağlığı ve doğum süreçlerinde karşılaştıkları engellerin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda yapısal, kültürel ve ekonomik faktörlerden kaynaklandığını göstermektedir. Kadınların sağlık hizmetlerinde karar verici konuma getirilmesi hem bireysel hakların korunması hem de toplum sağlığının iyileştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Kadın merkezli, saygılı ve toplumsal cinsiyet duyarlı hizmet modelleri ile dijital sağlık teknolojilerinin entegrasyonu, kadınların sağlık okuryazarlığını artırmakta, bilgiye erişimlerini kolaylaştırmakta ve sağlık hizmetlerine katılımını güçlendirmektedir. Ancak, bu gelişmelerin sürdürülebilir etkiler yaratabilmesi için, yalnızca hizmet modellerinin yenilenmesi yeterli değildir. Yasal düzenlemelerle kadınların sağlık alanında karar verme haklarının güvence altına alınması, sağlık çalışanlarının toplumsal cinsiyet duyarlılığı eğitimi alması ve toplum genelinde farkındalık artırıcı programların yaygınlaştırılması gerekmektedir. Ayrıca, sağlık hizmetlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle planlanması, finansal ve lojistik erişim engellerinin giderilmesi ve aile-toplum odaklı eğitim programlarının hayata geçirilmesi, kadınların sağlık hakkını tam anlamıyla kullanabilmesini sağlayacak kritik önlemler arasında yer almaktadır. Sonuç olarak, kadınların doğum ve üreme sağlığı alanında karar verici ve aktif özne olarak konumlandırılması, sadece bireysel hakların korunması değil; toplumsal sağlık çıktılarının iyileştirilmesi, sağlık sistemlerinde adaletin sağlanması ve cinsiyet temelli eşitsizliklerin azaltılması açısından da vazgeçilmez bir koşuldur. Bu bağlamda, kadınların karar alma gücünü güçlendiren bütüncül ve çok boyutlu politikaların hayata geçirilmesi hem sağlık hizmetlerinin kalitesini yükseltecek hem de toplum sağlığını iyileştirecek uzun vadeli kazanımlar sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Abdul Hamid Alhassan, R. H., Haggerty, C. L., Fapohunda, A., Affan, N. J., & Anto-Ocrah, M. (2025). Exploring the use of digital educational tools for sexual and reproductive health in Sub-Saharan Africa: Systematic review. *JMIR Public Health and Surveillance*, 11, e63309.
- Acoba, E. F. (2024). Social support and mental health: the mediating role of perceived stress. *Frontiers in psychology*, 15, 1330720.
- Anyanwu, E. C., Maduka, C. P., Ayo-Farai, O., Okongwu, C. C., & Daraojimba, A. I. (2024). Maternal and child health policy: A global review of current practices and future directions. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 21(2), 1770-1781.
- Bedaso, A., Adams, J., Peng, W., & Sibbritt, D. (2021). The relationship between social support and mental health problems during pregnancy: a systematic review and meta-analysis. *Reproductive health*, 18(1), 162.
- Bohren, M. A., Vogel, J. P., Hunter, E. C., Lutsiv, O., Makh, S. K., Souza, J. P., ... & Gülmezoglu, A. M. (2015). The mistreatment of women during childbirth in health facilities globally: a mixed-methods systematic review. *PLoS medicine*, 12(6), e1001847.
- Bohren, M. A., Tunçalp, Ö., Miller, S., et al. (2021). "Mistreatment of women during childbirth in health facilities globally: a mixed-methods systematic review", PLOS Medicine. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1003153>
- Bou-Karroum, L., Iaia, D. G., El-Jardali, F., Abou Samra, C., Salameh, S., Sleem, Z., ... & Langlois, E. V. (2024). Financing for equity for women's, children's and adolescents' health in low-and middle-income countries: A scoping review. *PLOS Global Public Health*, 4(9), e0003573.
- Crear-Perry, J., Correa-de-Araujo, R., Lewis Johnson, T., McLemore, M. R., Neilson, E., & Wallace, M. (2021). Social and structural determinants of health inequities in maternal health. *Journal of women's health*, 30(2), 230-235.
- Dhakal, P., Creed, D. K., Gamble, J., Newnham, E., & McInnes, R. (2022). Educational interventions to promote respectful maternity care: A mixed-methods systematic review. *Nurse education in practice*, 60, 103317.
- Downe, S., et al. (2018). *Disrespect and abuse during childbirth: a systematic review of the evidence with a focus on rights-based approaches*. *Birth*, 45(3), 287-299. <https://doi.org/10.1111/birt.12335>.
- Feroz, A. S., Ali, N. A., Khoja, A., Asad, A., & Saleem, S. (2021). Using mobile phones to improve young people sexual and reproductive health in low and middle-income countries: a systematic review to identify barriers, facilitators, and range of mHealth solutions. *Reproductive Health*, 18(1), 9.
- Gebeyehu, N. A., Gelaw, K. A., Lake, E. A., Adela, G. A., Tegegne, K. D., & Shewangashaw, N. E. (2022). Women decision-making autonomy on

- maternal health service and associated factors in low-and middle-income countries: Systematic review and meta-analysis. *Women's Health*, 18, 17455057221122618.
- Gutusa, F., & Roets, L. (2023). Early cervical cancer screening: The influence of culture and religion. *African Journal of Primary Health Care & Family Medicine*, 15(1), 3776.
- Heise, L., Greene, M. E., Opper, N., Stavropoulou, M., Harper, C., Nascimento, M., ... & Gupta, G. R. (2019). Gender inequality and restrictive gender norms: framing the challenges to health. *The Lancet*, 393(10189), 2440-2454.
- Hullenaar, K. L., & Frisco, M. (2020). Understanding the barriers of violence victims' health care use. *Journal of health and social behavior*, 61(4), 470-485.
- Jacobs, J. A. (1996). Gender inequality and higher education. *Annual review of sociology*, 22(1), 153-185.
- Kelley, T. L. (2016). The Impact of Women's Work on Gendered Health Inequities. *Journal of Community Practice*, 24(3), 333-346.
- Khan, A., Khan, S., Khan, M. A., Zaman, K., Khan, H. U. R., Rosman, A. S. B., ... & Hassan, A. A. (2023). Economic costs of gender inequality in health and the labor market: India's untapped potential. *Frontiers in public health*, 11, 1067940.
- Kuhlmann, E., & Annandale, E. (2015). Gender and healthcare policy. In *The Palgrave international handbook of healthcare policy and governance* (pp. 578-596). London: Palgrave Macmillan UK.
- Maulina, R., Jannah, S. L., Kostania, G., Gama, R., Novika, H., Argaheni, N. B., & Prabasari, S. N. (2023). Women's autonomy and respectful care in the maternity care during Covid-19 pandemic. *Indonesian Midwifery and Health Sciences Journal*, 7(2), 153-163.
- Miani, C., Wandschneider, L., Niemann, J., Batram-Zantvoort, S., & Razum, O. (2021). Measurement of gender as a social determinant of health in epidemiology—A scoping review. *PLoS One*, 16(11), e0259223.
- Musa, A., Chojenta, C., Geleto, A., & Loxton, D. (2019). The associations between intimate partner violence and maternal health care service utilization: a systematic review and meta-analysis. *BMC women's health*, 19(1), 36.
- Okafor, I. I., Ugwu, E. O., & Obi, S. N. (2015). Disrespect and abuse during facility-based childbirth in a low-income country. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, 128(2), 110-113.
- Ouahid, H., Mansouri, A., Sebbani, M., Nouari, N., Khachay, F. E., Cherkaoui, M., ... & Adarmouch, L. (2023). Gender norms and access to sexual and reproductive health services among women in the Marrakech-Safi region

- of Morocco: a qualitative study. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 23(1), 407.
- Pinquart, M., & Sörensen, S. (2006). Gender differences in caregiver stressors, social resources, and health: An updated meta-analysis. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 61(1), P33-P45.
- Rahman, M. M., et al. (2020). *Socioeconomic inequalities in maternal health services in sub-Saharan Africa: a multilevel analysis of Demographic and Health Surveys*. *BMJ Global Health*, 5(5), e002460. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2020-002460>.
- Song, M. Y., Lim, W. Y., & Kim, J. I. (2015). Gender based health inequality and impacting factors. *Korean Journal of Women Health Nursing*, 21(2), 150-159.7
- Souza, J. P., Day, L. T., Rezende-Gomes, A. C., Zhang, J., Mori, R., Baguiya, A., ... & Oladapo, O. T. (2024). A global analysis of the determinants of maternal health and transitions in maternal mortality. *The Lancet Global Health*, 12(2), e306-e316.
- Tirunch, F. N., Chuang, K. Y., & Chuang, Y. C. (2017). Women's autonomy and maternal healthcare service utilization in Ethiopia. *BMC health services research*, 17(1), 718.
- Yadav, A. K., Sahni, B., & Jena, P. K. (2021). Education, employment, economic status and empowerment: Implications for maternal health care services utilization in India. *Journal of Public Affairs*, 21(3), e2259.
- World Health Organization (WHO). (2023). *Improving women's experience of care during childbirth*. Retrieved from: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240065286>. Erişim tarihi: 02.08.2025.
- World Health Organization. (2022). *Standards for improving quality of maternal and newborn care in health facilities*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241511216>. Erişim tarihi: 02.08.2025.
- Witter, S., Govender, V., Ravindran, T. S., & Yates, R. (2017). Minding the gaps: health financing, universal health coverage and gender. *Health policy and planning*, 32(suppl_5), v4-v12.
- Yargawa, J., & Leonardi-Bee, J. (2015). Male involvement and maternal health outcomes: systematic review and meta-analysis. *J Epidemiol Community Health*, 69(6), 604-612.

Dönüşen Mutfaklar, Değişmeyen Önyargılar: 21. Yüzyılda Kadın Şeflerin Toplumsal Konumu 6

Mehmet Özdamar¹

Özet

“Dönüşen Mutfaklar, Değişmeyen Önyargılar: 21. Yüzyılda Kadın Şeflerin Toplumsal Konumu” başlıklı bu çalışma, gastronomi dünyasındaki cinsiyet eşitsizliğinin tarihsel kökenlerini ve güncel yansımalarını incelemektedir. Paradoksal biçimde, ev mutfaklarında kadınların “doğal alanı” olarak görülen yemek pişirme eylemi, profesyonel alana taşındığında erkeklerin egemenliğine geçmiştir. 21. yüzyılda kadın şeflerin görünürlüğü artsa da, maskülen çalışma kültürü, uzun çalışma saatleri, hamilelik sürecindeki zorluklar ve sermaye erişimindeki eşitsizlikler gibi yapısal engeller varlığını sürdürmektedir. “Kadın yemeği” ve “erkek yemeği” ayrımı, liderlik tarzlarının farklı değerlendirilmesi ve fiziksel güç konusundaki temelsiz önyargılar, kadın şeflerin otoritelerini sarsmaktadır. Buna karşın kadın şefler, kendini sürekli ispatlama, farklı liderlik tarzları geliştirme, kadın dayanışması ağları kurma ve sosyal medyayı etkin kullanma gibi stratejilerle bu engelleri aşmaya çalışmaktadır. Araştırma bulguları, sektördeki cinsiyet eşitsizliğinin bireysel tercihlerden ziyade tarihsel süreçte şekillenen yapısal eşitsizliklerin ve toplumsal önyargıların sonucu olduğunu göstermektedir. Gastronomi sektöründe cinsiyet eşitliğinin sağlanması için eğitim kurumlarından işletmelere, medya organizasyonlarından meslek örgütlerine kadar tüm paydaşların ortak çaba göstermesi gerekmektedir. Bu çok boyutlu yaklaşım, gastronomi dünyasının daha kapsayıcı, yenilikçi ve sürdürülebilir bir geleceğe ilerlemesine katkıda bulunacaktır.

1. GİRİŞ

Mutfak ve yemek pişirme, insanlık tarihi boyunca kültürel kimliğin, toplumsal ilişkilerin ve cinsiyet rollerinin şekillendiği temel alanlardan biri olmuştur. Ancak tarihsel süreç içerisinde ilginç bir paradoks ortaya çıkmıştır:

1 Öğretim Görevlisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli MYO, Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, mehmetozdamar@osmaniye.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6110-3765

Ev mutfaklarında kadınların “*doğal alanı*” olarak görülen yemek pişirme eylemi, profesyonel bir meslek haline geldiğinde sistematik olarak erkeklerin egemenliğine geçmiştir. 21. yüzyılda gastronomi dünyasında yaşanan dönüşümlere rağmen, bu tarihsel paradoksun izleri hala belirgin biçimde görülmektedir. Profesyonel mutfaklarda kadın şeflerin sayısı artmakta ve görünürlükleri yükselmekte olsa da sektördeki cinsiyet eşitsizliği yapısal ve kültürel boyutlarıyla varlığını sürdürmektedir. Bu çalışma, günümüzde kadın şeflerin toplumsal konumunu, tarihsel arka planı, karşılaştıkları engelleri ve geliştirdikleri başarı stratejilerini kapsayan bütüncül bir perspektifle ele almayı amaçlamaktadır.

Gastronomi sektöründe cinsiyet temelli ayrımcılık, yalnızca bireysel deneyimler düzeyinde değil, kurumsal yapılarda ve toplumsal algılarda da derin köklere sahiptir. Profesyonel mutfaklardaki maskülen çalışma kültürü, uzun ve düzensiz çalışma saatleri, hamilelik ve annelik sürecindeki zorluklar, sermaye erişimindeki eşitsizlikler gibi yapısal engeller, kadın şeflerin kariyer gelişimlerini önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Bununla birlikte “kadın yemeği” ve “erkek yemeği” ayrımı, liderlik tarzlarının farklı değerlendirilmesi, fiziksel güç ve dayanıklılık konusundaki temelsiz önyargılar ve müşteri algısındaki cinsiyet temelli yaklaşımlar gibi toplumsal önyargılar da kadın şeflerin mesleki otoritelerini sarsmaktadır.

Bu çalışma, mutfak dünyasındaki cinsiyet hiyerarşisinin tarihsel kökenlerini inceleyerek, geleneksel toplumdan günümüze uzanan süreçte kadın ve mutfak ilişkisinin nasıl dönüştüğünü analiz etmektedir. Profesyonel aşçılığın erkek egemen yapısının oluşumu, endüstriyel devrim ve restorancılığın gelişimiyle birlikte erkek şef imgesinin nasıl inşa edildiği ve meşrulaştırıldığı tarihsel bir perspektifle ele alınmaktadır. 21. yüzyılın başında kadın şeflerin karşılaştıkları zorluklar, cam tavan sendromu ve sektördeki görünmezlik sorunları detaylı biçimde irdelenmekte, buna karşın başarılı kadın şeflerin meslekte tutunma stratejileri ve medya temsilindeki değişim de incelenmektedir.

Çalışmanın temel argümanı, gastronomi dünyasında kadın şeflerin karşılaştığı engellerin, bireysel tercihlerden ziyade tarihsel süreç içerisinde şekillenen yapısal eşitsizliklerin ve toplumsal önyargıların sonucu olduğudur. Bu bağlamda, kadın şeflerin kendini ispatlamak zorunda hissetme, farklı liderlik tarzları geliştirme, kadın dayanışması ve mentor ilişkileri kurma, sosyal medya ve kişisel marka oluşturma gibi stratejiler geliştirerek bu engelleri aşma çabaları, sadece bireysel başarı hikayeleri değil, aynı zamanda sektördeki cinsiyet eşitsizliğine karşı kolektif bir mücadelenin parçası olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, dönüşen mutfaklar ve değişmeyen önyargılar arasındaki gerilimli ilişkiyi analiz ederek, gastronomi sektöründe cinsiyet çeşitliğinin sağlanması için eğitim kurumlarından işletmelere, medya organizasyonlarından meslek örgütlerine kadar tüm paydaşların ortak çaba göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çok boyutlu yaklaşım, sadece kadın şeflerin karşılaştığı engellerin aşılmasını sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda gastronomi dünyasının daha kapsayıcı, yenilikçi ve sürdürülebilir bir geleceğe doğru ilerlemesine de katkıda bulunacaktır.

2. TARİHSEL ARKA PLAN: MUTFAKTA CİNSİYET HİYERARŞİSİ

İnsanlık tarihi boyunca mutfak, toplumsal cinsiyet rollerinin en belirgin şekilde tezahür ettiği mekânlardan biri olmuştur. Paradoksal bir biçimde, kadınların “*doğal alan*” olarak tanımlanan ev mutfağı ile erkek egemenliğindeki profesyonel mutfak arasında derin bir uçurum oluşmuştur. Bu tarihsel çelişki, avcı-toplayıcı toplumlardan günümüz yıldız şeflerine uzanan süreçte, kadınların ev içi beslenme sorumluluğundan profesyonel mutfak alanında sistematik olarak dışlanmalarına ve erkek şef imgesinin kültürel olarak yüceltilmesine tanıklık etmiştir. Geleneksel toplumlarda kadının mutfakla özdeşleştirilmesi, profesyonel aşçılığın erkek egemen bir mesleğe dönüşümü ve endüstriyel devrimle şekillenen gastronomi dünyasındaki cinsiyet temelli ayrışmalar, günümüz mutfak kültüründeki eşitsizliklerin yapısal temellerini oluşturmaktadır.

2.1. Geleneksel Toplumda Kadın ve Mutfak İlişkisi

Tarih boyunca kadın ve mutfak arasındaki ilişki, toplumsal cinsiyet rollerinin en belirgin ve köklü örneklerinden birini teşkil etmektedir. Bu ilişki, kadının özel alan olarak tanımlanan ev içindeki konumunu ve sorumluluklarını belirlemede merkezi bir işlev görmüş, aynı zamanda toplumsal hiyerarşinin temel yapı taşlarından birini oluşturmuştur (Beauvoir, 1949). Geleneksel toplumlarda yemek hazırlama pratiği, kadının temel sorumlulukları arasında konumlandırılmış ve bu durum hem toplumsal bir norm hem de ekonomik bir zorunluluk olarak kabul görmüştür. Söz konusu algının epistemolojik temeli, kadın bedeninin ve zihinsel yapısının yemek hazırlama faaliyetine “*doğal olarak*” uygun olduğu varsayımına dayanmaktadır.

Antropolojik araştırmalar, kadınların beslenme sorumluluğunun avcı-toplayıcı toplum yapılarına kadar uzandığını ve bu süreçte toplumsal iş bölümünün temellerinin atıldığını ortaya koymaktadır (Harris, 1979). Bu dönemde kadınlar, bitki toplayıcılığı ve temel besin hazırlama tekniklerini geliştirerek toplumsal yaşamın sürdürülebilirliğinde kritik bir işlev

üstlenmişlerdir. Ancak bu sorumluluk, tarihsel süreç içerisinde kadınların kamusal alandan tedricen uzaklaşmasına ve özel alana sınırlandırılmasına yol açmış, böylece toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünün prototipleri oluşmuştur. Kadınların besin hazırlama konusundaki uzmanlığı, bir yandan toplumsal yaşamın devamlılığı için vazgeçilmez kabul edilirken, diğer yandan bu faaliyetin toplumsal statü hiyerarşisinde düşük değerlendirilmesine neden olmuştur.

Antik Yunan ve Roma medeniyetlerinde kadın ve mutfak ilişkisi, kölelik sistemiyle karmaşık bir biçimde iç içe geçmiştir. Aristokratik hanelerde yemek hazırlama işi genellikle kadın kölelere tahsis edilmiş, bu durum mutfak işlerinin düşük statülü faaliyetler olarak algılanmasını pekiştirmiştir (Dalby, 2003). Özgür kadınlar ise, ev idaresi çerçevesinde yemek planlaması ve denetleme işlevlerini üstlenmiş, ancak fiili yemek hazırlama pratiğinden uzak tutulmuşlardır. Bu erken dönem ayrımı, müteakip yüzyıllarda profesyonel mutfak kültürünün gelişiminde önemli izler bırakmıştır.

Ortaçağ Avrupa'sında kadınların mutfak içindeki konumu, feodal yapının bir bileşeni olarak şekillenmiş ve daha karmaşık bir nitelik kazanmıştır. Kadınlar, ev içi üretimin önemli bir unsuru olan yemek hazırlama işini yürütürken, bu faaliyet ekonomik değer taşımakla birlikte toplumsal statü hiyerarşisinde düşük görülmüştür (Goody, 1982). Bu dönemde mutfak işleri, kadının doğal yetkinlik alanı olarak tanımlanmış ve bu algı, dini kurumlar ve geleneksel yapılar tarafından desteklenerek toplumsal normlara dönüşmüştür.

Orta sınıf ailelerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, kadının mutfaktaki rolü daha da kurumsallaşmıştır. 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da burjuva ailelerinin yükselişi, "*ideal ev hanımı*" kavramını yaratmış ve bu ideal, kadının mutfak performansı ile ölçülmeye başlanmıştır (Mennell, 1985). Kadınların yemek hazırlama becerileri, evlilik kurumunda merkezi bir değer haline gelmiş, "*iyi bir eş olmanın*" temel göstergelerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu durum, kadınları mutfakla özdeşleştiren kültürel kodların toplumsal yapıda daha da derinleşmesine yol açmıştır.

2.2. Profesyonel Aşçılığın Erkek Egemen Yapısının Oluşumu

Profesyonel aşçılığın tarihsel gelişimi, toplumsal cinsiyet rollerinin paradoksal bir dönüşümünü temsil etmektedir. Yüzyıllar boyunca kadınların "*doğal alanı*" olarak tanımlanan mutfak, profesyonel bir meslek statüsüne evrildiğinde sistematik biçimde erkek egemenliğine geçiş göstermiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da saray mutfakları ve aristokrat hanelerde çalışan aşçılar, mesleki kimliklerini inşa etmeye başlamış ve bu süreçte

aşçılık, erkeklerin tekelinde bir zanaat olarak kurumsallaşmıştır (Ferguson, 2004). Bu cinsiyet temelli dönüşümün ardında çeşitli sosyokültürel faktörler bulunmaktadır: kamusal alanın erkeklere özgü bir faaliyet alanı olarak kodlanması, mutfak işlerinin fiziksel güç gerektirdiği varsayımıyla maskülen niteliklerle ilişkilendirilmesi ve kadınların ticari faaliyetlerde karşılaştıkları yasal kısıtlamalar bu faktörler arasında sayılabilir.

Saray mutfaklarının gelişimi, profesyonel aşçılığın erkek egemen karakterinin oluşumunda kritik bir rol oynamıştır. Özellikle Fransız sarayında görev yapan aşçılar, sosyal hiyerarşide önemli bir konum elde etmiş ve bu konum, maskülen prestij ile doğrudan ilişkilendirilmiştir (Wheaton, 1983). Saray aşçıları yalnızca kraliyet sofrası için yemek hazırlamakla kalmayıp, aynı zamanda gastronomik yeniliklerin öncüleri olarak mutfak sanatının gelişiminde belirleyici rol üstlenmişlerdir. Bu süreçte kadınlar çoğunlukla ikincil ve yardımcı pozisyonlarla sınırlandırılmış, aşçıbaşı ve aşçıbaşı yardımcısı gibi otorite ve prestij taşıyan konumlara erişimleri sistematik olarak engellenmiştir.

Fransız mutfak geleneğinin sistematik biçimde yapılandırılması ve kurumsallaşması, cinsiyet temelli ayrımcılığın derinleşmesinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Auguste Escoffier'in 19. yüzyıl sonlarında geliştirdiği mutfak hiyerarşisi (brigade de cuisine), askeri disiplin modelini referans almış ve bu yapı kadınların profesyonel mutfak ortamına entegrasyonunu zorlaştırmıştır (Trubek, 2000). Söz konusu hiyerarşik organizasyon, fiziksel güç gerektiren görevleri ön plana çıkararak kadınların profesyonel mutfaklara uygun olmadığı algısını pekiştirmiştir. Escoffier sisteminde her pozisyon, belirli bir disiplin ve otorite yapısı içerisinde tanımlanmış olup, bu yapının maskülen karakteri kadınların sisteme dahil olmasını önemli ölçüde sınırlandırmıştır.

Loncalar ve meslek örgütlerinin tarihsel gelişimi, mutfak alanındaki erkek egemen yapının kurumsallaşmasında belirleyici bir işlev görmüştür. Orta Çağ'dan itibaren gelişen lonca sistemi, aşçılık mesleğinde de etkisini göstermiş ve üyeliği genellikle erkeklerle sınırlandırmıştır (Poulain, 2002). Bu dışlama süreci yalnızca ekonomik boyutta değil, aynı zamanda kültürel ve sembolik düzeylerde de gerçekleşmiştir. Loncalar, mesleki bilginin aktarımını kontrol ederek kadınların profesyonel eğitime ve kariyer gelişimine erişimini engelleyen kurumsal bariyerler oluşturmuştur. Çıraklık sistemi erkek çocukların aşçılık mesleğini öğrenmesine olanak tanırken, kız çocukları sistematik olarak bu imkândan mahrum bırakılmıştır.

Ticari mutfakların gelişimiyle birlikte, fiziksel güç söylemi ideolojik bir araç olarak daha da belirginleşmiştir. Büyük kazanların kaldırılması, ağır

ekipmanların taşınması ve uzun çalışma saatlerinin gerektirdiği dayanıklılık, erkeklerin doğal avantaja sahip olduğu alanlar olarak sunulmuştur (Ray, 2016). Bu söylem, teknolojik imkânların sınırlı olduğu tarihsel dönemlerde belirli bir gerçeklik payı taşımakla birlikte, zamanla kadınların mesleki dışlanmasını meşrulaştıran ideolojik bir araca dönüşmüştür. Kadınların fiziksel yetersizliği iddiası, onların profesyonel mutfak alanından dışlanmasını rasyonalize eden temel argümanlardan biri haline gelmiştir.

2.3. Endüstriyel Devrim ve Restorancılığın Gelişimi

Endüstriyel devrim, toplumsal yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi gastronomi kültüründe de paradigmatik dönüşümlere zemin hazırlamış ve çağdaş restorancılık sisteminin kurumsal temellerini oluşturmuştur. 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyıl boyunca gerçekleşen bu dönüşüm süreci, yeme-içme hizmetlerinin sistematik bir ticari sektör olarak yapılanmasını sağlarken, paradoksal biçimde kadınlar için yeni dışlanma mekanizmalarının da inşasına katkıda bulunmuştur (Spang, 2000). Kentleşme dinamiklerinin hızlanması, endüstriyel işgücünün genişlemesi ve orta sınıfın sosyoekonomik gelişimi, restoran kültürüne yönelik talebi artırmış, böylece beslenme pratikleri domestik alandan kamusal alana transfer olmuştur.

Fransız Devrimi'nin ardından aristokrat hanedanların sosyopolitik çöküşü, saray mutfaklarında görev yapan aşçıların toplumun geniş kesimlerine hizmet sunmaya başlamasıyla sonuçlanmıştır. Bu tarihsel bağlamda Paris'te kurulan ilk restoranlar, yalnızca yeni bir ekonomik model değil, aynı zamanda belirli bir toplumsal statü sistemi de yaratmıştır (Ferguson, 2004). Ancak bu yeni sektörel yapılanma, başlangıç aşamasından itibaren erkek egemen bir karaktere bürünmüş ve kadınlar genellikle hizmet sektörünün hiyerarşik olarak alt basamaklarında konumlandırılmışlardır. Restoran mülkiyeti ve mutfak şefliği pozisyonları erkekler tarafından domine edilirken, kadınlar çoğunlukla servis personeli veya mutfak yardımcısı gibi ikincil rollerde istihdam edilmişlerdir.

19. yüzyılda Avrupa ve Kuzey Amerika coğrafyasında restoran işletmelerinin yaygınlaşması, aşçılık mesleğinin ticari bir faaliyet olarak kurumsallaşma sürecini hızlandırmıştır. Bu dönemde New York, Londra ve Paris gibi metropoliten merkezlerde açılan restoranlar, yalnızca fizyolojik beslenme ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, sosyokültürel statünün sergilendiği mekânlara dönüşmüştür (Burnett, 2004). Bu süreçte kadınlar, genellikle düşük ücretli ve vasıf gerektirmeyen pozisyonlarda çalıştırılırken, erkekler şef ve yönetici konumlarını tekelleştirmiştir. Kadınların profesyonel

mutfaklardaki varlığı, çoğunlukla temizlik, malzeme hazırlama ve temel pişirme işlemleri ile sınırlandırılmıştır.

Endüstriyel mutfak teknolojilerinin gelişimi, cinsiyet temelli ayrımcılığın teknik gerekçelerle meşrulaştırılmasına zemin hazırlamıştır. Büyük ölçekli ocaklar, ağır servis ekipmanları ve yoğun fiziksel güç gerektiren pişirme araçları, kadınların *“profesyonel mutfak ortamına fizyolojik olarak uygun olmadığı”* yönündeki toplumsal algıyı pekiştirmiştir. Bu teknolojik determinizm yaklaşımı, kadınların profesyonel gastronomi alanından dışlanmasını meşrulaştıran kültürel argümanların temelini oluşturmuştur. Ayrıca, gece vardiyaları ve uzun çalışma saatlerinin kadınlar için *“uygunsuz”* olduğu düşüncesi, bu dışlama mekanizmasını normatif ahlaki gerekçelerle desteklemiştir.

Sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan zaman disiplini ve iş organizasyonu, mutfak çalışma kültürünü de dönüştürmüştür. Fabrika üretim modeline benzer şekilde organize edilen büyük ölçekli mutfaklar, hızlı ve koordineli çalışma sistemlerini gerektirmiş, bu da askeri disiplin modelinin mutfaklarda uygulanmasına yol açmıştır (Fine, 1996). Bu hiyerarşik model, geleneksel olarak maskülen kodlarla ilişkilendirilen liderlik ve otorite kavramlarını ön plana çıkarmış, kadınların bu yapısal organizasyon içinde konumlanmasını sistematik olarak zorlaştırmıştır.

Restoran endüstrisinin gelişimi, yemek kültürünün de dönüşümüne yol açmıştır. Geleneksel ev yemekleri yerine, profesyonel tekniklerle hazırlanan sofistike yemekler ön plana çıkmış ve bu paradigma değişimi, aşçılık mesleğinin kavramsal tanımını yeniden yapılandırmıştır (Laudan, 2013). Ev mutfağında üretilen yemekler *“sıradan”* veya *“basit”* olarak değerlendirilirken, restoran mutfağında hazırlanan ürünler *“sanat”* veya *“zanaat”* statüsüne yükseltilmiştir. Bu ayrım, kadınların geleneksel mutfak bilgisini değersizleştirirken, erkek şeflerin yaratıcılığını yüceltmıştır.

2.4. Erkek Şef İmgesi ve Otoritenin Meşrulaştırılması

20. yüzyılın başlarından itibaren medya ve popüler kültür, erkek şef imgesinin inşasında ve yaygınlaştırılmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bu süreçte şefler, basit yemek hazırlayıcıları olmaktan çıkıp, otorite, yaratıcılık ve karizma simgelerine dönüşmüşlerdir (Rousseau, 2012). Şeflik mesleğiyle özdeşleştirilen yaratıcılık, liderlik ve kontrol gibi nitelikler, toplumsal cinsiyet kodları çerçevesinde sistematik biçimde erkeksi özellikler olarak konumlandırılmış, böylece kadınların bu alanda yetkinlik kazanamayacağına dair hegemonik bir algı oluşturulmuştur.

Medya temsillerinde erkek şeflerin “*sanatçı*” veya “*zanaatkar*” paradigması içerisinde konumlandırılması, aşçılık mesleğinin toplumsal algısında paradigmatik bir dönüşüme yol açmıştır. Auguste Escoffier, Fernand Point ve Paul Bocuse gibi şefler, medyatik figürler olarak yüceltilmiş, bu durum şeflik mesleğine atfedilen toplumsal prestijin artmasına katkıda bulunmuştur (Trubek, 2000). Ancak bu prestij artışı paradoksal biçimde yalnızca erkek şeflerin lehine işlemiş, kadınlar bu dönüşümün dışında tutulmuşlardır. Kadınların “*gündelik yemek hazırlayıcıları*” olarak algılanmasına karşın erkeklerin “*yaratıcı mutfak sanatçıları*” olarak konumlandırılması, aynı meslek pratiğinin cinsiyet temelinde farklı değerlendirilmesine neden olmuştur.

Mutfak otoritesinin meşrulaştırılması sürecinde bilimsel söylem, ideolojik bir araç olarak kullanılmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında kadınların biyolojik yapıları ve fiziksel özelliklerinin profesyonel mutfak ortamına uygun olmadığı iddia edilmiş, bu argümanlar psödobilimsel temellere dayandırılmıştır (Neuhaus, 2003). Kadınların adet döngülerinin yemek tadını etkileyebileceği, hamilelik dönemlerinde mutfakta çalışamayacakları ve fiziksel güçlerinin yetersiz olduğu gibi iddialar, bilimsel gerçeklikten uzak olmalarına rağmen yaygın kabul görmüştür. Bu tür söylemler, kadın dışlamasını doğallaştırarak, yapısal ayrımcılığı meşrulaştırmıştır (Ngo, 2020; Lane, 2011; Kelso, 2023).

Şef otoritesinin inşasında mutfağın bir “*savaş alanı*” olduğu metaforu stratejik olarak kullanılmıştır. Profesyonel mutfaklar, yoğun tempo, yüksek stres, hızlı karar alma gerekliliği ve fiziksel dayanıklılık isteyen ortamlar olarak tanımlanmış ve bu koşulların kadınlar için uygun olmadığı savunulmuştur (Jordan, 2024). “*Mutfak savaş*” söylemi, askeri terminolojiden ödünç alınan kavramsal çerçeve ile desteklenmiş ve erkek şeflerin “*doğal liderliğini*” vurgulayan hegemonik bir anlatı yaratmıştır. Bu metaforik dil kullanımı, mutfak ortamını maskülen değerlerle özdeşleştirerek kadınların bu alana aidiyetsizliğini pekiştirmiştir.

Televizyon ve yayıncılığın yaygınlaşması ile birlikte “*televizyon şefliği*” fenomeni ortaya çıkmış ve bu durum erkek egemen yapıyı daha da güçlendirmiştir. Julia Child gibi istisnai örnekler bulunmasına rağmen, televizyon şefleri ağırlıklı olarak erkeklerden oluşmuş ve bu durum kamusal alanda şef otoritesinin erkek imgesi ile özdeşleşmesine yol açmıştır (Collins, 2009). Şef programları, erkek şeflerin karizmatik liderliklerini ön plana çıkarırken, kadınların mutfak becerilerini “*ev hanımı*” düzeyinde sınırlandırmıştır. Bu medya temsili, profesyonel mutfak ile ev mutfağı arasında cinsiyet temelli bir hiyerarşi yaratmıştır.

Mutfak literatürü ve yemek kitapları da erkek şef otoritesinin inşasında kritik rol oynamıştır. Escoffier'in *“Le Guide Culinaire”* eseri ve bu alanda yazılan diğer eserler, mutfak bilgisinin sistematik kodifikasyonunu sağlarken, bu bilginin aktarımında erkek otoritesini ön plana çıkarmıştır (Ferguson, 2004). Kadın yazarların yemek kitapları genellikle *“ev yemekleri”* kategorisinde sınıflandırılırken, erkek şeflerin eserleri *“profesyonel mutfak”* literatürü olarak kabul görmüştür. Bu ayırım, mutfak bilgisinin meşruiyetinde cinsiyet temelli bir hiyerarşi yaratmıştır.

Sonuç olarak, hiyerarşisinin oluşumu, tarihi süreç içinde çok katmanlı ve sistematik bir dışlama mekanizması ile gerçekleşmiştir. Geleneksel toplumda kadın ve mutfak arasında kurulan organik bağ, profesyonel aşçılığın gelişimi sürecinde paradoksal biçimde tersine çevrilmiş ve kadınlar, doğal alanları olarak görülen mutfaktan sistematik olarak dışlanmışlardır. Bu dışlanma süreci, ekonomik, kültürel, teknolojik ve ideolojik faktörlerin karmaşık etkileşimi sonucu gerçekleşmiş ve günümüzde devam eden cinsiyet eşitsizliklerinin yapısal temellerini oluşturmuştur. Bu tarihi arka planın kavranması, 21. yüzyılda kadın şeflerin karşılaştığı zorlukların ve fırsatların analiz edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

3. 21. YÜZYILIN BAŞINDA KADIN ŞEFLER

21. yüzyılın başlangıcında gastronomi dünyası, toplumsal cinsiyet dinamiklerinin yeniden şekillendiği bir döneme tanıklık etmiştir. Profesyonel mutfakların geleneksel olarak erkek egemen yapısı içerisinde kadın şefler, mesleki varlıklarını güçlendirme mücadelesi vermişlerdir. Tarihsel süreçte ev mutfaklarında yemek hazırlamak kadınların sorumluluğu olarak görülürken, ironik biçimde profesyonel aşçılık alanı kadınlara kapalı kalmıştır. Uzun çalışma saatleri, fiziksel zorluklar ve sistematik ayrımcılık karşısında kadın şefler, cam tavanları aşmak için özgün stratejiler geliştirmiştir. Girişimcilik, mesleki dayanışma ve yenilikçi mutfak yaklaşımlarıyla bu öncü kadınlar, gastronomi alanında kalıcı dönüşümlerin temelini atmışlardır.

3.1. İlk Kuşak Kadın Şefler ve Karşılaştıkları Zorluklar

21. yüzyılın başlangıcında, profesyonel gastronomi dünyasında kadın şeflerin temsili oldukça sınırlı bir görünüm sergilemekteydi. Tarihsel bağlamda değerlendirildiğinde, bu durum geçmişten süregelen yapısal problemlerin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. 1970'li ve 1980'li yıllarda aşçılık eğitimi veren kurumlara kayıt yaptıran öğrencilerin yalnızca %5-10'luk bir dilimini kadınlar oluşturmaktaydı (Harris & Giuffre, 2015). Bu istatistiksel veri, kadınların mutfak sanatları alanına girişte ne denli dezavantajlı bir konumda olduklarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

20. yüzyılın sonlarına değin, kadınlar profesyonel mutfak ortamlarında, bilhassa aşçıbaşı pozisyonlarında, otorite ve saygınlık gerektiren mevkilerde sistematik bir dışlanmaya maruz kalmışlardır (Druckman, 2010).

Bu dönemde mesleğe giriş yapan öncü kadın şefler, erkek egemen mutfak kültürüne adaptasyon sağlama zorunluluğu ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum, onları zorlu bir mesleki sosyalizasyon sürecinden geçmeye mecbur bırakmıştır. Haute cuisine gibi maskülen karakterli alanlarda kadınlar, ortama yabancı hissetmişlerdir. Bu konum, geleneksel çalışma ortamına uyum sağlamak zorunda kalmanın beraberinde getirdiği çeşitli psiko-sosyal zorluklarla mücadele etmelerini gerektirmiştir. Söz konusu kadın profesyoneller, bir dizi katı çalışma normuna ve kültürel koda riayet etmek durumunda kalmışlardır. Uzun mesai saatleri, yardım talebinde bulunmama, duygusal veya feminen özelliklerini gizleme ve maskülen kültüre meydan okumama gibi dayatmalar bunlar arasındadır. Bu koşullar altında, fiziksel ve zihinsel kapasitelerini sürekli olarak ispatlama baskısıyla karşı karşıya kalmışlardır (Harris & Giuffre, 2015).

Profesyonel mutfakların ergonomik yapısı ve çalışma koşulları da kadın şeflerin karşılaştığı temel güçlüklerden birini teşkil etmiştir. Ağır ekipmanların kullanımı, yüksek ısı ortamında çalışma, hızlı tempolu iş akışı ve fiziksel dayanıklılık gerektiren görevler, toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle kadınların aleyhine önyargıların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu önyargılar, kadın şeflerin mesleki yetkinliklerinin objektif değerlendirilmesini engelleyen faktörler olarak belirginleşmiştir.

Kadın şeflerin maruz kaldığı temel zorluklar, literatürde gerçekleştirilen araştırmalarda kapsamlı biçimde belgelenmiştir (İnce, 2016; Aslan Savaşan & Girgin, 2024; Türkmendağ & Karaman, 2024; Haddaji, Albors-Garrigós, & García-Segovia, 2017; Platzer, 2011). Bu zorluklar; fiziksel kapasite algısına ilişkin önyargılar, cinsiyet temelli ayrımcılık, mesleki gelişim ve ilerleme fırsatlarına erişim kısıtlılığı ve iş-yaşam dengesi kurma güçlükleri şeklinde kategorize edilebilmektedir (Tang & Baldwin, 2019). Profesyonel mutfaklarda kadın çalışanların özellikle şef pozisyonlarında istenmeyen kişiler olarak görüldüğü ve bu durumun sistematik bir ayrımcılığa dönüştüğü araştırmalarla ortaya konmuştur (İnce, 2016).

İş yaşamında karşılaşılan ayrımcılık türleri çeşitlilik göstermiştir. İş alım süreçlerinde kadın şeflerin çoğunluğu ayrımcı uygulamalara maruz kaldıklarını ve mesleki yetkinliklerinin gerektirdiğinden daha düşük pozisyonlarda istihdam edildiklerini ifade etmişlerdir (Çelik & Akar Şahingöz, 2018). Bu durum, bireysel deneyimler düzeyini aşarak sektörel bir problem olarak yaygınlık kazanmıştır. Ücret eşitsizliği, kariyer ilerleme

fırsatlarından mahrumiyet, karar alma mekanizmalarından dışlanma ve mesleki gelişim olanaklarının kısıtlanması gibi sistemik sorunlar, kadın şeflerin kariyer gelişimlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Çalışma saatleri ve mesai düzenlemeleri de kadın şeflerin karşılaştığı önemli güçlükler arasında yer almıştır. Restoran endüstrisinin doğası gereği akşam ve hafta sonu çalışma zorunluluğu, geleneksel toplumsal yapı içerisinde kadınlara atfedilen roller nedeniyle çifte mesai yüküne sebebiyet vermiştir. Bu durum, bilhassa evlilik ve ebeveynlik sorumluluklarını üstlenen kadın şeflerin mesleki devamlılıklarını sağlamalarını güçleştiren bir faktör olarak öne çıkmıştır.

3.2. Cam Tavan Sendromu ve Sektördeki Görünmezlik

Cam tavan sendromu, 21. yüzyılın başında kadın şeflerin mesleki ilerlemelerinde karşılaştıkları en belirgin yapısal engellerden biri olarak tezahür etmiştir. Bu kavram, kadınların belirli bir hiyerarşik seviyeye kadar yükselmelerine imkân tanınmasına rağmen, üst düzey yönetim pozisyonlarına erişimlerinde karşılaştıkları görünmez bariyerleri ifade etmektedir. Erkek egemen profesyonel mutfak ortamlarında kadınlar, düşük statülü pozisyonlarda konumlandırılma ve kariyer gelişimlerinde sistematik engellerle karşılaşma suretiyle belirgin bir ayrımcılığa maruz kalmışlardır (Harris & Giuffre, 2010). Bu olgu, kadın şeflerin sahip oldukları yetkinlik ve deneyimlerine rağmen, üst düzey pozisyonlara erişimde yapısal bariyerlerle karşılaştıklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Cam tavan fenomeni, yalnızca bireysel kariyer gelişimlerini sekteye uğratmakla kalmamış, aynı zamanda sektörel düzeyde kadın temsiliyetinin yetersiz kalmasına da sebebiyet vermiştir. Üst düzey pozisyonlarda kadın şef oranının düşüklüğü, karar alma mekanizmalarında kadın perspektifinin eksikliğine yol açmıştır. Bu durum, sektörel politikaların formülasyonunda, çalışma koşullarının düzenlenmesinde ve mesleki standartların belirlenmesinde kadın deneyimlerinin yeterince dikkate alınmaması sonucunu doğurmuştur.

Mutfak organizasyonundaki cinsiyet temelli iş bölümü, görünmezliği pekiştiren önemli mekanizmalardan biri haline gelmiştir. Profesyonel mutfaklarda kadınların soğuk bölümde, erkeklerin ise sıcak bölümde konumlandırıldığı bir ayrım sistematik biçimde uygulanmıştır (Arnoldsson, 2015). Bu yapılanma, kadın şeflerin mutfağın daha az prestijli alanlarına yönlendirilmelerine ve ana yemek hazırlama süreçlerinden uzak tutulmalarına neden olmuştur. Sıcak bölümün daha prestijli addedilmesi ve şef olma yolunda kritik bir deneyim alanı olarak değerlendirilmesi, kadınların kariyer gelişiminde önemli bir dezavantaj teşkil etmiştir.

Mesleki hiyerarşi içerisinde kadınların konumlandırılması da görünmezlik probleminin bir diğer boyutunu oluşturmuştur. Kadın şefler genellikle demi chef, asistan şef ya da en fazla kısım şefi pozisyonlarında istihdam edilmiş, aşçıbaşı ve aşçıbaşı yardımcısı pozisyonlarına yükselmelerinin önünde informal engeller oluşturulmuştur. Bu durum, kadın şeflerin mesleki yetkinliklerinin tam manasıyla tanınmamasına ve potansiyellerinin optimal düzeyde değerlendirilememesine sebebiyet vermiştir.

Sektördeki görünmezlik problemi, kadın şeflerin başarılarının medyada ve mesleki platformlarda yeterince görünürlük kazanmaması ile de doğrudan ilişkilidir. 21. yüzyılın başında gastronomi medyası hâlâ büyük ölçüde erkek şeflerin deneyimlerine odaklanmakta, kadın şeflerin başarıları ve deneyimleri ikincil konumda kalmaktaydı. Bu durum, mesleğe yeni adım atan kadın aşçıların rol model eksikliği yaşamalarına ve kariyer tercihlerinde tereddüt etmelerine yol açmıştır.

Mesleki organizasyonlar ve derneklerde de kadın temsiliyeti oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır. Aşçılık federasyonları, mutfak sanatları dernekleri ve sektörel platformlarda kadın şeflerin sayısı yetersiz olduğu gibi, karar verici pozisyonlarda da yeterince temsil edilememişlerdir. Bu durum, sektörel politikaların şekillenmesinde kadın perspektifinin dikkate alınmamasına ve kadın şeflerin spesifik ihtiyaçlarının göz ardı edilmesine neden olmuştur.

Eğitim kurumlarında da benzer bir görünmezlik sorunu tezahür etmiştir. Gastronomi ve aşçılık eğitimi veren kurumlarda kadın öğrenci oranının düşüklüğünün yanı sıra, akademik kadroların da erkek ağırlıklı yapısı dikkat çekmektedir. Bu durum, kadın öğrencilerin mesleki gelişimlerinde rehberlik edecek mentor ve rol model eksikliği yaşamalarına sebebiyet vermiştir. Ayrıca, müfredat yapılanması ve eğitim metodolojileri de ağırlıklı olarak erkek öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanmış, kadın öğrencilerin spesifik gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalmıştır.

3.3. Öncü Kadın Şeflerin Başarı Hikayeleri ve Meslekte Tutunma Stratejileri

21. yüzyılın başlarında gastronomi sektöründe öne çıkan öncü kadın şefler, yapısal ve sistematik engellere rağmen yenilikçi stratejiler geliştirerek kayda değer başarılar elde etmiş ve bu deneyimleri sonraki kuşaklar için önemli bir referans kaynağı oluşturmuştur. Bu süreç, sektörde kadın temsiliyetinin güçlenmesine önemli katkılar sağlamıştır. Araştırmalar, kadın şefler ve genel şef örneklemleri arasında iki temel fark olduğunu ortaya koymuştur: kadın şefler daha fazla mentorluğa ihtiyaç duymuşlar ve kendi işlerini kurduklarında daha büyük iş tatmini elde etmişlerdir (Albors Garrigos, vd., 2020).

Bu bağlamda, başarılı kadın şeflerin meslekte tutunma stratejileri incelendiğinde, birbirini destekleyen çok boyutlu yaklaşımlar benimsendiği görülmektedir. Bu dönemde başarı elde eden kadın şefler, öncelikle mükemmeliyetçi bir yaklaşım benimseyerek kendilerini sürekli kanıtlama yolunu tercih etmişlerdir. Erkek meslektaşlarına kıyasla daha uzun çalışma saatleri, daha titiz iş anlayışı ve sürekli kendini geliştirme çabası bu stratejilerin temelini oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, kadın şeflerin mesleki yetkinliklerini kanıtlamalarına olanak sağlarken, aynı zamanda fiziksel ve psikolojik açıdan yoğun bir çaba gerektirmiştir.

Bu mükemmeliyetçi yaklaşımla paralel olarak, öncü kadın şefler çeşitli sorumlulukları üstlenebilme kapasitelerini geliştirmiş, inisiyatif alma konusunda proaktif davranışlar sergilemiş ve güven ile kendini zorlama becerilerini kritik başarı faktörleri olarak değerlendirmişlerdir (Albors Garrigos, vd., 2020). Bu yaklaşım, onların sadece teknik beceriler değil, liderlik ve yönetim yetkinlikleri konusunda da kendilerini geliştirmelerine olanak sağlamıştır.

Bununla birlikte, sürekli öğrenme ve gelişim stratejisi, başarılı kadın şeflerin ortak özelliklerinden biri olmuştur. Bu kadınlar, formal eğitimlerinin yanı sıra uluslararası deneyim kazanma, farklı mutfak kültürlerini öğrenme ve yeni teknikler geliştirme konularında yoğun çaba göstermişlerdir. Ayrıca işletme yönetimi, finans ve pazarlama gibi disiplinlerde de kendilerini geliştirerek, sadece gastronomi alanında değil, iş dünyasının diğer alanlarında da yetkinlik kazanmışlardır.

Bu gelişim sürecinin doğal bir sonucu olarak, girişimcilik kadın şefler için kritik bir çıkış yolu haline gelmiştir. Kendi restoranlarını kuran kadın şefler, erkek egemen geleneksel mutfak düzeninden kurtulma fırsatı yakalamışlardır. Bu durum, onlara kendi iş anlayışlarını ve çalışma kültürlerini özgürce şekillendirme imkânı sunmuştur. Böylece şefler, hem profesyonel kimliklerini daha rahat bir şekilde ortaya koyabilmiş hem de çalışma ortamlarını kendi değer yargılarına uygun biçimde düzenleyebilme fırsatı elde etmişlerdir. Sonuç olarak, girişimci kadın şefler geleneksel mutfak kültürüne yenilikçi yaklaşımlar getirerek farklılaşma yaratmışlardır. Bu doğrultuda çalışanları için daha adil, kapsayıcı ve çeşitlikçi iş ortamları oluşturmayı başarmışlardır.

Bu girişimci yaklaşımın bir uzantısı olarak, başarılı kadın şefler mutfaklarında dikkat çekici iş kültürü stratejileri geliştirmişlerdir. Bu kadınlar, geleneksel mutfak hiyerarşisinin katı yapısını reddederek, daha çağdaş ve insancıl bir yaklaşım benimsemişlerdir. Ekip üyeleri arasında bilgi paylaşımını teşvik ederek, karşılıklı öğrenmenin mümkün olduğu bir atmosfer yaratmışlardır (Johns & Menzel, 1999). Bu yaklaşım, geleneksel

otoriter mutfak kültürünün aksine, daha demokratik ve kapsayıcı bir çalışma ortamı sunmaktadır. Kalite konusunda ise iyi malzeme seçimi ve doğru teknik uygulamasına büyük önem vererek, kalite odaklı bir çalışma anlayışını benimsemişlerdir. Bu yaklaşım, hem mutfaktan çıkan yemeklerin kalitesini artırmış hem de çalışanların motivasyonunu önemli ölçüde yükseltmiştir (Harris & Giuffre, 2015).

Öte yandan, networking ve dayanışma ağları da öncü kadın şeflerin meslekte tutunma stratejileri arasında önemli bir yer tutmuştur. İlk kuşak başarılı kadın şefler, kendilerinden sonra gelen kadınlara rehberlik etmeyi ve sektörde kadın dayanışmasını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu yaklaşım, deneyimlerini aktarmalarına ve sektörde kadın sayısını artırmalarına olanak sağlamaktadır. Kadın şefler arası kurulan profesyonel ağlar sayesinde bilgi paylaşımı gerçekleşmekte, iş fırsatları yaratılmakta ve karşılıklı destek sistemleri geliştirilmektedir.

Bu stratejilerin yanı sıra, öncü kadın şeflerin medya ve iletişim stratejileri de başarılarında önemli rol oynamıştır. Bu kadınlar, geleneksel medyanın sınırlarını aşarak, kendi hikayelerini anlatma konusunda aktif rol almışlardır. Televizyon programlarına katılarak, dergi röportajları vererek ve daha sonra da internet platformlarını kullanarak, kadın şef imajını yeniden tanımlamaya katkı sağlamışlardır.

Son olarak, inovasyon ve yaratıcılık, başarılı kadın şeflerin ayırt edici özelliklerinden biri olmuştur. Bu kadınlar, geleneksel mutfak yaklaşımlarına yeni perspektifler katarak, özgün lezzet kombinasyonları ve sunum teknikleri geliştirmişlerdir. Ayrıca sürdürülebilirlik, yerel üretim ve organik malzeme kullanımı gibi çağdaş konularda öncü rol oynayarak, sektörde yeni eğilimlerin oluşmasına katkı sağlamışlardır.

3.4. Medya Temsilinin Değişimi

21. yüzyılın başında gastronomi medyasında kadın şeflerin temsili sınırlı olmakla birlikte, kademeli ancak anlamlı bir değişim süreci başlamıştır (Harris & Giuffre, 2015). Bu değişim hem medya endüstrisinin gelişimiyle hem de toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki artan farkındalıkla yakından ilişkili olmuştur. İlk dönemlerde kadın şefler medyada genellikle stereotipik roller içinde, “*ev yemekleri uzmanı*”, “*pasta ve tatlı ustası*” ya da “*aile restoranı sahibi*” şeklinde dar kalıplar içinde sunulmuştur (Druckman, 2012). Ancak zaman içerisinde fine dining ve haute cuisine alanlarında mesleki başarı gösteren kadın şeflerin deneyimleri medyada daha geniş yer bulma eğilimi göstermiştir.

Bu dönüşüm sürecinde televizyon programları, gastronomi medyasındaki paradigma değişiminin öncü unsurlarından birini oluşturmuştur. Başlangıçta erkek şeflerin hegemonyası altında şekillenen televizyon mutfak, zamanla kadın şeflere de kapılarını açmıştır (Hollows, 2003). Yemek yarışmaları, mutfak programları ve gastronomi belgeselleri kadın şeflerin profesyonel kimliklerini sergileyebilecekleri platformlar haline gelmiştir (Ashley, vd., 2004). Bu programlar sayesinde, kadın şeflerin sadece yemek yapma becerileri değil, liderlik kapasiteleri, yaratıcılıkları ve iş dünyasındaki başarıları da tanınır hale gelmiştir (Cairns, Johnston, & Baumann, 2010; Harris & Giuffre, 2010).

Televizyon medyasına ek olarak, gastronomi dergilerinde de kadın şeflerin görünürlüğünde artış eğilimi gözlenmeye başlamıştır. Özellikle uluslararası gastronomi yayıncılığında başarılı kadın şeflerin profil röportajları, meslek seçim süreçlerini, karşılaştıkları yapısal zorlukları ve geliştirdikleri çözüm stratejilerini kamuoyunun dikkatine sunmuştur. Bu röportajlar hem toplumsal algının dönüşümüne hem de genç kadınların mesleğe yönelim süreçlerine katkı sağlamıştır. Ayrıca kadın şeflerin başarı anlatılarının medyada yer alması, sektörde kadın varlığının normalleşme sürecine destek olmuştur (Cairns, Johnston, & Baumann, 2010).

İnternet teknolojilerinin ve sosyal medya platformlarının yaygınlaşması ile kadın şefler, kendi anlatılarını oluşturma konusunda daha fazla özerklik kazanmıştır. Kişisel bloglar, sosyal medya hesapları ve çevrimiçi platformlar aracılığıyla doğrudan hedef kitlelerine ulaşabilme olanağı, geleneksel medyanın editoryal süzgeçlerini ve önyargılı yaklaşımlarını aşmalarını mümkün kılmıştır. Bu durum, kadın şeflerin profesyonel kimliklerini kendi söylemleriyle tanımlayabilmelerine ve seslerini özgürce duyurabilmelerine imkân tanımıştır. Bu bağlamda sosyal medya platformları, kadın şeflerin hem mesleki hem de kişisel deneyimlerini paylaşabilecekleri etkileşimli alanlar haline gelmiştir. Instagram, Facebook ve YouTube gibi platformlar sayesinde kadın şefler, kişisel tariflerini, mutfak tekniklerini ve mesleki deneyimlerini geniş kitlelere ulaştırabilme kapasitesi kazanmıştır. Bu gelişme, geleneksel medya kanallarına erişim sağlayamayan birçok kadın şefin tanınırlık kazanmasına olanak sağlamıştır.

Öte yandan, medya temsilindeki bu dönüşüm, kadın şeflerin başarı kriterlerinin yeniden tanımlanması sürecine de katkı sağlamıştır. Yalnızca teknik yeterlilik ve fiziksel dayanıklılık değil; yaratıcılık, liderlik yaklaşımları, sürdürülebilirlik anlayışı ve sosyal sorumluluk gibi değerler de ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu gelişme, kadın şeflerin mesleğe kazandırdıkları farklı perspektiflerin daha fazla tanınmasına yol açmıştır.

Bu süreçte gastronomi eleştirmenliği alanında kadın sesinin güçlenmesi de medya temsiline de değişim sürecine katkı sağlamıştır. Kadın eleştirmenlerin değerlendirme yaklaşımları, kadın şeflerin çalışmalarına karşı daha duyarlı ve kapsayıcı perspektifler sergilemiştir. Bu durum hem kadın şeflerin adil değerlendirilmesine hem de alternatif mutfak anlayışlarının tanınmasına olanak sağlamıştır.

Son olarak, uluslararası gastronomi festivallerinde ve ödül törenlerinde kadın şeflerin artan katılımı, medya gündeminin şekillenmesinde etkili bir faktör olmuştur. Bu etkinlikler, kadın şeflerin başarılarının uluslararası düzeyde tanınmasına ve medyada daha geniş yer almalarına katkı sağlamıştır. Aynı zamanda bu platformlar, kadın şefler arasında ağ oluşturma fırsatları yaratarak mesleki dayanışma ağlarının güçlenmesine de destek olmuştur.

4. GÜNÜMÜZDE KADIN ŞEFLERİN KARŞILAŞTIKLARI ENGELLER

21. yüzyılda gastronomi sektöründe kadınların artan görünürlüğüne rağmen, kadın şefler hâlâ çok sayıda yapısal ve toplumsal engelle karşılaşmaktadır. Bu engeller, sektördeki cinsiyet eşitsizliğinin sürmesine ve kadın şeflerin kariyer gelişimlerinin sınırlandırılmasına neden olmaktadır. Harris ve Giuffre'nin (2015) belirttiği gibi, profesyonel mutfaklar tarihsel olarak erkek egemen yapılar olarak şekillenmiş ve bu durum günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Sektörün geleneksel yapısı, kadın şeflerin hem mesleki hem de kişisel yaşamlarında önemli zorluklarla karşılaşmalarına neden olmaktadır.

Modern gastronomi endüstrisinde kadın şeflerin karşılaştığı engeller, yalnızca sektörel bir sorunu değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin daha geniş bir yansımaları ortaya koymaktadır. Ferguson ve Zukin'e (1995) göre profesyonel mutfaklar, toplumsal güç ilişkilerinin yeniden üretildiği mekânlar olarak işlev görmektedir. Bu durum, kadın şeflerin karşılaştığı zorlukların bireysel deneyimlerden öte sistemik bir karakter taşıdığını göstermektedir.

4.1. Yapısal Engeller

4.1.1. İş Yeri Kültürü ve Maskülen Çalışma Ortamı

Profesyonel mutfakların örgütsel yapısı, temelde maskülen değerler sistemi üzerine inşa edilmiştir. Bu yapı; agresif iletişim biçimleri, fiziksel güce dayalı hiyerarşik düzen ve erkeklerin hegemonik konumda bulunduğu sosyal dinamikleri içermektedir (Meloury & Signal, 2014). Mutfak ortamında yaygın olarak gözlemlenen kaba dil, yüksek tonlu iletişim ve fiziksel

zorlanmalar, kadın çalışanlar için özellikle zorlayıcı bir çalışma atmosferi oluşturmaktadır (Robinson & Barron, 2007). Bu maskülen kültürün tarihsel kökleri, mutfak brigade sisteminin askeri hiyerarşisinden kaynaklanmaktadır. Escoffier'in 19. yüzyıl sonlarında geliştirdiği bu sistem, günümüz profesyonel mutfaklarında hâlâ geçerliliğini sürdürmektedir (Ferguson, 2004). Sistem, katı hiyerarşi, disiplin ve otorite kavramları üzerine kurulu olup, geleneksel olarak maskülen değerlerle özdeşleştirilmektedir. Bu durum, kadın şeflerin otoriterlik kurma süreçlerini zorlaştırmakta ve sürekli olarak meşruiyetlerini kanıtlama baskısı altında kalmalarına neden olmaktadır.

Mutfak ortamındaki dil kullanımı, maskülen kültürün önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Profesyonel mutfaklarda yaygın olarak kullanılan argo ifadeler, küfürlü konuşmalar ve cinsel içerikli şakalar, kadın çalışanlar üzerinde dışlayıcı bir etki yaratmaktadır. Bu durum, kadın şefleri zor bir ikilemle karşı karşıya bırakmaktadır: Ya bu kültüre uyum sağlamak için kendi değer sistemlerinden taviz verecekler ya da sürekli olarak "ötekileştirilmiş" hissedeceklerdir. Benzer şekilde, fiziksel müdahale ve zorbalık davranışları da bu kültürün ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Mutfaklarda fiziksel şiddet normalleştirilmekte ve bu durum özellikle kadın çalışanları olumsuz yönde etkilemektedir. Kadın şefler, erkek astlarının otoritelerini sorgulama, emirlere itaatsizlik gösterme veya saygısızlık sergileme durumlarında daha büyük zorluklarla karşılaşmaktadır (Palmer, Cooper, & Burns, 2010).

Öte yandan, bu maskülen kültür, kadın şeflerin liderlik tarzlarının sürekli sorgulanmasına yol açmaktadır. Kadın şefler sert bir yaklaşım sergilediklerinde "*agresif*" olarak etiketlenirken, aynı davranışı gösteren erkek şefler "*otoriter*" olarak değerlendirilmektedir (Deutsch, 2007). Bu çifte standart nedeniyle kadın şefler, liderlik yaklaşımlarını sürekli olarak yeniden ayarlamak zorunda kalmaktadır.

Ayrıca mutfaklarda hâkim olan "*erkekler kulübü*" zihniyeti, kadın şeflerin informel ağlara katılımını engellemektedir. Bu durum, kadınları kariyer fırsatları, bilgi paylaşımı ve mentorluk bulma konularında dezavantajlı konuma sokmaktadır (Pratten, 2003). İş sonrası sosyalleşme etkinlikleri genellikle erkek çalışanlar arasında gerçekleşmekte ve kadın şefler bu ağlardan sistematik olarak dışlanmaktadır.

4.1.2. Uzun Çalışma Saatleri ve İş-Yaşam Dengesi

Gastronomi sektörünün doğası gereği gerektirdiği uzun ve düzensiz çalışma saatleri, kadın şefler için önemli bir engel teşkil etmektedir. Özellikle akşam saatlerinde yoğunlaşan restoran hizmetleri, kadınların geleneksel

olarak üstlendikleri aile sorumluluklarını yerine getirmelerini oldukça zorlaştırmaktadır (Murray-Gibbons & Gibbons, 2007). Bu durum, çocuk sahibi olan veya olmayı planlayan kadın şefler için ciddi bir sorun haline gelmektedir.

Sektördeki uzun çalışma saatleri, kadın çalışanların işten ayrılma oranlarını artırırken kariyer gelişimlerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Mutfak personelinin genel olarak haftada ortalama 50-70 saat çalışmak zorunda kalması, personelin hem fiziksel hem de psikolojik sağlıklarını ciddi şekilde tehdit etmektedir. Bu yoğun çalışma temposu, iş-yaşam dengesini kurmalarını neredeyse imkânsız hale getirmektedir.

Çalışma saatlerinin düzensizliği, kadın şeflerin karşılaştığı en önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Özellikle bölünmüş vardiya sistemi büyük zorluk yaratmakta; öğle servisi ile akşam servisi arasındaki uzun aralar, kadın şeflerin günlerini verimli bir şekilde planlamalarını neredeyse olanaksız hale getirmektedir. Bu durum, çocuk bakımı gibi aile sorumluluklarını üstlenen kadınlar için daha da büyük bir engel teşkil etmektedir (Purcell, 1996). Bu düzensiz çalışma saatlerine ek olarak, hafta sonları ve tatil günlerinde çalışma zorunluluğu da kadın şeflerin sosyal çevrelerini ve aile bağlarını ciddi şekilde zedelemektedir. Sürekli çalışma düzeni, uzun vadede sektörde kalma isteklerini azaltmakta ve farklı kariyer arayışlarına yönelmelerine neden olmaktadır.

Durumu daha da zorlaştıran faktör ise sektörün karakteristik özelliği olan *“her an müsait olma”* beklentisidir. Bu beklenti, kadın şeflerin kişisel yaşam alanlarını büyük ölçüde daraltmaktadır. Ani çağrılar, beklenmedik fazla mesai talepleri ve esnek olmayan çalışma koşulları, özellikle aile yükümlülükleri olan kadın şefleri oldukça zor durumda bırakmaktadır. Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde, iş-yaşam dengesi sorunu kadın şeflerin mesleki gelişimlerini de olumsuz etkilemektedir. Yönetici pozisyonlara geçiş, beraberinde daha ağır sorumluluklar ve daha uzun çalışma saatleri getirdiği için, birçok kadın şef terfi fırsatlarını değerlendirmek yerine mevcut pozisyonlarında kalmayı tercih etmektedir. Bu durum, sektörde kadın liderliğinin gelişimini engelleyen önemli bir döngü yaratmaktadır.

4.1.3. Hamilelik ve Annelik Sürecindeki Zorluklar

Hamilelik ve annelik dönemi, kadın şeflerin kariyerlerinde karşılaştıkları en büyük engellerden birini oluşturmaktadır. Mutfak ortamının doğası gereği barındırdığı fiziksel zorluklar, hamile kadınlar için ciddi sağlık riskleri yaratmaktadır. Uzun saatler boyunca ayakta durma, yoğun sıcak ortamda çalışma, keskin mutfak aletleriyle sürekli temas halinde olma ve

ağır malzemeleri kaldırma gibi günlük işler, hamilelik sürecini tehlikeye sokabilmektedir. Bu fiziksel zorluklara ek olarak, mutfak ortamındaki kimyasal maruziyeti de göz ardı edilemez bir risk faktörüdür. Güçlü temizlik malzemeleri, dezenfektanlar ve çeşitli gıda katkı maddeleri, hamile şeflerin sağlığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle hamile çalışanlar için özel çalışma düzenlemelerinin yapılması kaçınılmaz hale gelmektedir (Giousmpasoglou, vd., 2022).

Ancak sağlık risklerinin yanı sıra, hamile kadın şefler işveren önyargılarıyla da mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu çalışanlar, işverenler tarafından “güvenilmez” olarak algılanma sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu önyargılı yaklaşım, terfi fırsatlarının sınırlandırılmasına ve kariyer gelişiminin engellenmesine yol açmaktadır. Sonuç olarak birçok kadın şef, hamilelik planlarını ertelemek ya da kariyer hedeflerinden tamamen vazgeçmek zorunda kalmaktadır.

İşverenler genellikle hamile çalışanların performansının düşeceği, daha sık izin kullanacakları ve uzun vadede işten ayrılacakları varsayımıyla hareket etmektedir. Bu önyargılı tutum, kadın şeflerin mesleki gelişimlerini ciddi şekilde sınırlamaktadır. Bu olumsuz tutumların bir yansıması olarak, hamilelik sürecinde gerekli olan çalışma düzenlemeleri çoğu zaman sağlanmamaktadır. Esnek çalışma saatleri, oturma imkânı ve ağır işlerden muafiyet gibi temel ihtiyaçlar karşılanmadığında, hamile şefler sağlık sorunları yaşayabilmekte ve erken doğum riski artabilmektedir (Gatrell, 2007).

Hamilelik sürecindeki zorluklar doğumla birlikte sona ermemekte, aksine yeni bir boyut kazanmaktadır. Doğum sonrası işe dönüş süreci de önemli engeller barındırmaktadır. Esnek çalışma imkânlarının sınırlı olması, kreş hizmetlerinin yetersizliği ve yüksek çocuk bakım maliyetleri, anne şeflerin işe dönüşlerini zorlaştırmaktadır. Özellikle mutfak sektörünün gerektirdiği gece vardiyaları ve hafta sonu çalışma zorunluluğu, küçük çocuklu anneler için aşılması güç bir engel oluşturmaktadır (Purcell, 1996).

İşe dönüş sürecindeki zorlukları derinleştiren bir diğer faktör ise emzirme dönemindeki uygunsuz çalışma koşullarıdır. Mutfak ortamlarında emzirme odası bulunmaması ve süt sağma için uygun alanların olmaması, emziren anne şeflerin işe dönüşlerini daha da zorlaştırmaktadır. Bu temel ihtiyaçların göz ardı edilmesi, annelerin mesleki yaşamlarına devam etmelerini engellemektedir (Duncan & Loretto, 2003).

Tüm bu zorluklara rağmen işe dönen kadın şefler için mücadele burada da bitmemektedir. Çocuk bakım sorumluluğu, kadın şefler için sürekli bir meydan okuma olmaya devam etmektedir. Okul tatilleri, çocuk hastalıkları

ve beklenmedik acil durumlar karşısında işverenlerin esnek davranmaması, kadın şeflerin sürekli stres altında yaşamalarına neden olmaktadır. Bu durum, uzun vadede kariyer ilerlemelerini olumsuz yönde etkileyerek mesleki gelişimlerini sınırlamaktadır ve böylece hamilelikle başlayan kariyer engelleri döngüsü devam etmektedir.

4.1.4. Sermaye Erişimi ve İşletme Kurma Güçlükleri

Kadın şefler kendi işletmelerini kurmak istediklerinde, finansman konusunda ciddi engellerle karşılaşmaktadır. Araştırmalar gösteriyor ki kadın girişimciler, erkek meslektaşlarına kıyasla daha az kredi bulabilmekte ve daha yüksek faiz oranları ödemek zorunda kalmaktadır (Carter & Rosa, 1998). Bu durum gastronomi sektöründe de kendini açıkça göstermektedir.

Bu finansal zorluklarının temelinde ise finansal kurumların kadın girişimcilere yönelik önyargılı yaklaşımı yatmaktadır. Nitekim kadın şeflerin işletme yönetim becerileri sorgulanmakta, risk alma kapasitelerinin yetersiz olduğu varsayılmakta ve başarı olasılıklarının düşük olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu önyargılar kredi değerlendirme süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Özellikle fine dining restoranları gibi büyük yatırım gerektiren projelerde bu zorluklar daha da artmaktadır. Çünkü yatırımcılar, kadın şeflerin lüks restoran işletmeciliğinde deneyim eksikliği olduğunu düşünmekte ve bu nedenle bu tür projeleri finanse etme konusunda çekimser davranmaktadır (Marlow & Patton, 2005). Teminat gösterme zorunluluğu da kadın şefler için önemli bir oluşturmaktadır. Zira kadınların genel olarak daha az mülk sahibi olması ve daha düşük gelir elde etmesi, teminat kapasitelerini sınırlamaktadır. Sonuç olarak bu durum kredi başvurularının reddedilmesine veya daha yüksek teminat talep edilmesine yol açmaktadır (Coleman, 2000).

Bunun yanı sıra, ağ kurma fırsatlarının kısıtlı olması da kadın şeflerin potansiyel yatırımcılar ve iş ortakları ile buluşma şanslarını azaltmaktadır. Özellikle erkek egemen iş dünyasındaki gayri resmi ağlar, kadın şeflerin erişemediği finansman fırsatları sunmaktadır. Bu durum da iş kurma sürecini daha da zorlaştırmaktadır (Klyver & Grant, 2010). Diğer taraftan, kadın şeflerin risk alma konusundaki temkinli yaklaşımları da finansman sürecini olumsuz etkilemektedir. Kadınların genel olarak daha düşük borçlanma eğilimi göstermeleri ve büyük ölçekli yatırımlardan kaçınmaları, ne yazık ki yatırımcılar tarafından olumsuz bir özellik olarak algılanmaktadır.

Son olarak, devlet destekleri ve hibe programlarından faydalanma konusunda da kadın şefler dezavantajlı durumdadır. Bu programların başvuru süreçleri genellikle karmaşık olmasının yanı sıra, kadın girişimcilere

özel destek mekanizmaları da yetersizdir. Üstelik bu programlardan haberdar olma oranları da oldukça düşüktür (Henry, Foss, & Ahl, 2016). Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde, kadın şeflerin kendi işletmelerini kurma yolundaki finansal engellerin ne denli çok boyutlu ve karmaşık olduğu ortaya çıkmaktadır.

4.2. Toplumsal Önyargılar

4.2.1. “Kadın Yemeği” vs. “Erkek Yemeği” Ayrımı

Toplumsal cinsiyet rollerine dayalı önyargılar, yemek türlerinin de cinsiyetlendirilmesine yol açmaktadır (Swenson, 2009). Bu bağlamda tatlı ve salata gibi hafif yemekler kadınlarla özdeşleştirilirken, et yemekleri ve güçlü tatlar erkeklerle ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla bu ayrım, kadın şeflerin belirli mutfak türlerinde sınırlandırılmasına neden olmaktadır. Bu cinsiyetlendirme sürecinin temelinde, toplumsal olarak inşa edilmiş cinsiyet rollerinin doğrudan yansımaları yatmaktadır. Nitekim kadınların “nazık”, “zarif” ve “anaç” özelliklerle tanımlanması, yemek tercihlerinin de bu çerçevede şekillenmesine sebep olurken; erkeklerin “güçlü”, “otoriter” ve “dominant” özelliklerle karakterize edilmesi ise onların et ağırlıklı ve “ağır” yemeklerle ilişkilendirilmelerini beraberinde getirmektedir (Adams, 1990). Bu önyargıların pratikteki yansıması, kadın şeflerin kariyer alanlarını ciddi şekilde kısıtlaması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, pastane ve cafe işletmelerinde kadın şefler daha kabul edilebilir görülürken, steakhouse veya barbekü restoranlarında şüpheyle karşılanılmaktadırlar. Dolayısıyla bu durum, kadın şeflerin kariyer seçeneklerini daraltmakta ve onları belirli alanlarda uzmanlaşmaya zorlamaktadır.

Bu ayrımcılığın bir başka boyutu da medya temsiliinde kendini göstermektedir. Kadın şefler genellikle “ev yemekleri”, “sağlıklı beslenme” ve “aile dostu menüler” konularında uzman olarak sunulurken, erkek şefler “yaratıcı”, “teknik” ve “inovatif” mutfak liderleri olarak tanıtılmaktadır (Ashley, vd., 2004). Sonuç olarak bu temsil biçimi, kadın şeflerin yaratıcılık ve teknik yetenek açısından erkek meslektaşlarından geri olduğu algısını güçlendirmektedir.

Diğer taraftan müşteri beklentileri de bu önyargıları besleyen önemli bir faktördür. Zira kadın şeflerin hazırladığı yemeklerin “daha lezzetli” ve “daha besleyici” olacağı beklentisi, paradoks olarak bu yemeklerin “daha basit” ve “daha az sofistike” olacağı düşüncesini de doğurmaktadır. Bunun sonucunda kadın şefler, haute cuisine veya moleküler gastronomi gibi ileri düzey mutfak tekniklerinde ciddiye alınmamaktadır (Trubek, 2000). Alkollü içecek konusunda da benzer önyargılar mevcuttur. Şarap uzmanı (sommelier) ve

kokteyl bartender pozisyonlarında kadınların daha az tercih edilmesi, alkol konusundaki bilgi ve deneyimlerinin sorgulanması bu önyargıların başka bir yansımasıdır.

4.2.2. Liderlik Tarzlarının Değerlendirilmesi

Gastronomi sektöründe kadın şeflerin sayısal artışına karşın, liderlik yaklaşımları erkek meslektaşlarınınkinden farklı perspektiflerle değerlendirilmeye devam etmektedir. Bu durum, özellikle başarılı kadın liderlerin “çok katı” veya “tahammülsüz” olarak nitelendirilme riski taşıdığı mutfak ortamlarında belirgin biçimde gözlemlenmektedir. Profesyonel mutfak kültüründe liderlik kavramı geleneksel olarak otoriter ve direktif bir yaklaşımla özdeşleştirilmekte; ancak bu noktada dikkat çekici bir çelişki ile karşılaşmaktadır.

Kadın şefler benzer liderlik tarzını benimsendiğinde “huysuz”, “sinirli” veya “kontrolcü” gibi olumsuz nitelemelerle karşılaşırken, aynı davranış kalıplarını sergileyen erkek şefler “otoriter”, “mükemmeliyetçi” ve “kararlı” olarak değerlendirilmektedir. Bu çifte standart uygulaması, kadın şefleri sürekli bir denge arayışına yönlendirmekte ve onların ne aşırı sert ne de aşırı yumuşak görünme baskısı altında otantik bir liderlik tarzı geliştirmelerini zorlaştırmaktadır (Stainback, Kleiner, & Skaggs, 2016).

Kadın şefler, etkili liderlik için şart olan kararlılık ve otoriteyi gösterirken, aynı zamanda toplumsal beklentiler doğrultusunda “feminen” özelliklerini de korumaya çalışmak durumunda kalmaktadır. Bu ikili baskı, onların profesyonel kimliklerini şekillendirme sürecinde önemli bir engel oluşturmaktadır. İletişim konusunda da benzer önyargılarla karşılaştıkları görülmektedir; kadın şeflerin takım odaklı ve demokratik yönetim tarzları sıklıkla “etkisizlik” ya da “otorite eksikliği” olarak yorumlanırken, erkek şeflerin direktif tutumu “güçlü liderlik” olarak alkışlanmaktadır. Bu adaletsiz değerlendirme, kadın şeflerin takım yönetimindeki gerçek başarılarının gölgede kalmasına neden olmaktadır (Ridgeway, 2002).

Hata yapma durumunda da farklı ölçütlerin devreye girdiği gözlemlenmektedir. Erkek şeflerin hataları “deneyim kazanma süreci” ya da “cesur risk alma” olarak hoş görülürken, kadın şeflerin hataları doğrudan “yetersizlik” ya da “tecrübesizlik” olarak damgalanmaktadır. Bu adaletsizlik, kadın şeflerin sürekli hata yapma korkusu yaşamalarına ve yenilikçi adımlar atmaktan çekinmelerine yol açarak, sektördeki yaratıcılık ve gelişim potansiyelini sınırlamaktadır (Foschi, 2000).

Takım içi çatışmaları yönetme biçimleri de bu önyargılı yaklaşımdan nasibini almaktadır. Kadın şeflerin uzlaşmacı yaklaşımları “yumuşaklık”, sert

tutumları ise “*agresiflik*” olarak etiketlenmekte ve bu durum, etkili çatışma çözümü için en uygun yöntemi bulmalarını oldukça zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak, gastronomi sektöründeki bu cinsiyet temelli önyargılar, kadın şeflerin gerçek potansiyellerini ortaya koymalarını engellemekte ve sektörün genel gelişimini olumsuz etkilemektedir.

4.2.3. Fiziksel Güç ve Dayanıklılık Önyargıları

Gastronomi sektörü, tarih boyunca cinsiyet temelli önyargıların yoğun olarak yaşandığı alanlardan biri olmuştur. Bu önyargıların temelinde ise mutfak işlerinin fiziksel zorluluğu yatmakta ve kadın şeflerin yetenekleri konusunda olumsuz algılara neden olmaktadır (Fine, 1996). Ağır tencere kaldırma, uzun süre ayakta durma ve yoğun tempoda çalışma gerekliliği gibi faktörler, kadınların fiziksel olarak “*yetersiz*” olduğu önyargısını beslemekte ve bu durum kadın şeflerin işe alım süreçlerinde ve terfi kararlarında dezavantajlı duruma düşmesine neden olmaktadır. Ancak bu önyargılar genellikle gerçekte örtüşmemektedir çünkü kadın şefler, farklı teknikler kullanarak, etkili organizasyon yaparak ve teknolojiden yararlanarak aynı işleri başarıyla gerçekleştirebilmektedir (Cockburn, 1991).

Benzer şekilde fiziksel dayanıklılık konusundaki önyargılar da temelsizdir. Nitekim yapılan araştırmalar, kadınların uzun süreli fiziksel aktivitelerde erkeklerle eşit hatta daha iyi performans gösterebileceğini ortaya koymakta (Sparling, 1980) ve mutfak ortamında da kadın şeflerin dayanıklılık açısından erkek meslektaşlarından geri kalmadığı gözlemlenmektedir. Bu önyargılar özellikle ağır mutfak aletleri ve ekipmanları ile çalışma konusunda kendini göstermektedir. Kadın şeflerin büyük tencereler, ağır tavalar ve endüstriyel mutfak cihazları ile çalışamayacağı düşüncesi oldukça yaygın olmasına rağmen, bu durum doğru teknik ve etkili organizasyon ile kolaylıkla aşılabilmektedir (Wajcman, 1991).

Yoğun tempoda çalışma konusundaki önyargılar da dikkat çekicidir. Kadınların stresli ortamlarda daha az dayanıklı olduğu ve baskı altında performanslarının düştüğü düşünülse de araştırmalar, kadınların stres yönetimi konusunda erkeklerden farklı ama oldukça etkili stratejiler geliştirdiğini göstermektedir (Taylor, vd., 2000). Bu bulgular, mutfak endüstrisinde kadın şeflere yönelik fiziksel yetersizlik algısının büyük ölçüde temelsiz olduğunu ve bu önyargıların aşılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

4.2.4. Müşteri Algısı ve Güven Sorunu

Müşteri algısı, kadın şeflerin mesleki yaşamlarında karşılaştıkları temel toplumsal engellerden birini oluşturmaktadır. Özellikle üst düzey

yemek hizmeti (fine dining) sunan restoranlarda müşteriler, kadın şeflerin teknik yeterliliği ve yaratıcı kapasiteleri hakkında şüphe duyma eğilimi göstermektedir (Wood, 1997). Bu durum, kadın şeflerin müşteri memnuniyetini sağlamak amacıyla erkek meslektaşlarına kıyasla daha yoğun çaba sarf etmek zorunda kalmalarına yol açmaktadır. Söz konusu algı sorunu, açık mutfak konseptine sahip restoranlarda daha da belirginleşmektedir. Müşterilerin kadın şeflere yönelik sergilediği bu tutum, yemek hazırlama sürecinde daha dikkatli gözlem yapma ve hata yapma olasılığına karşı eleştirel bir yaklaşım benimseme şeklinde kendini göstermektedir. Bu durum, kadın şeflerin sürekli performans baskısı altında çalışmak zorunda kalmalarına neden olmaktadır.

Cinsiyet temelli önyargılar, müşteri şikayetlerinin değerlendirilmesi sürecinde de etkisini göstermektedir. Kadın şeflerin yönettiği mutfaklardan gelen şikayetler daha ciddi bir şekilde ele alınmakta ve bireysel yetersizlik olarak yorumlanırken, erkek şeflerin mutfaklarından gelen benzer şikayetler çoğunlukla durumsal faktörlere atfedilmektedir. Güven sorununun bir diğer yansıması, özel etkinlikler ve prestijli davetlerde kadın şeflerin tercih edilmeme eğiliminde görülmektedir. Müşteriler, önemli organizasyonlarında “*güvenilir*” ve “*deneyimli*” olarak algıladıkları erkek şefleri tercih etme yönelimi sergilemektedir. Bu durum, kadın şeflerin prestijli projelerde yer alma fırsatlarını önemli ölçüde sınırlandırmaktadır (Trubek, 2000).

Ayrıca restoran değerlendirmeleri ve medya eleştirilerinde de cinsiyet temelli önyargıların varlığı gözlemlenmektedir. Kadın şeflerin başarıları sıklıkla “*şans*”, “*sezgi*” veya “*doğuştan gelen yetenek*” gibi kavramlarla açıklanırken, erkek şeflerin başarıları “*çalışkanlık*”, “*teknik bilgi birikimi*” ve “*yaratıcılık*” ile ilişkilendirilmektedir. Bu ayrımcı yaklaşım, müşteri memnuniyeti ölçümlerinde de kendini göstermekte; kadın şeflerin performansı daha katı kriterlerle değerlendirilmekte ve aynı başarı düzeyi için daha fazla kanıt talep edilmektedir. Sonuç olarak kadın şefler, sürekli olarak kendilerini ispatlama baskısı altında mesleki faaliyetlerini sürdürmek zorunda kalmaktadır (Foschi, 2000).

Bu yapısal ve toplumsal engeller, kadın şeflerin sektör içerisindeki ilerlemelerini zorlaştırmakta ve cinsiyet eşitsizliğinin devam etmesine katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, artan toplumsal farkındalık, değişen sosyal tutumlar ve kadın şeflerin geliştirdiği özgün başarı stratejileri, bu engellerin aşılması konusunda umut verici gelişmeler sunmaktadır.

5. BAŞARILI KADIN ŞEFLERİN STRATEJİLERİ

Gastronomi sektöründe cinsiyet eşitsizliğinin derinlemesine kökleşmiş olduğu bir ortamda, kadın şeflerin başarılı olabilmek için çeşitli stratejiler geliştirmeleri zorunlu hale gelmiştir. Bu stratejiler, hem bireysel anlamda kariyer gelişimlerini desteklemekte hem de sektörün genel yapısında değişim yaratma potansiyeli taşımaktadır. Harris ve Giuffre (2015), kadın şeflerin erkek egemen mutfak kültüründe hayatta kalabilmek için kendilerine özgü yaklaşımlar benimsemeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

5.1. Kendini İspatlamak Zorunda Hissetme

Kadın şeflerin mesleki yaşamlarının her evresinde karşılaştıkları en belirgin güçlük, yeteneklerini ve mesleki yeterliliklerini sürekli olarak kanıtlama zorunluluğu hissetmeleridir. Bu olgu, alan yazında “*çifte yük*” kavramı ile kavramsallaştırılmaktadır ve kadın şeflerin hem mesleki performanslarında mükemmellik sergilemek hem de toplumsal cinsiyet kaynaklı önyargılarla mücadele etmek zorunda kaldıklarını ifade etmektedir (Druckman, 2010).

Bu zorunluluk, kadın şeflerin mesleki gelişimlerinde önemli stratejiler benimsemeleriyle sonuçlanmaktadır. Öncelikle teknik mükemmellik arayışı, kadın şeflerin temel stratejilerinden biri haline gelmektedir. Kadın şefler, erkek meslektaşlarına kıyasla daha yoğun çalışma temposu benimser ve daha yüksek performans standartları uygulayarak kendilerini kabul ettirmeye çalışmaktadır. Bu durum bir yandan mutfak becerilerinin gelişimine katkı sağlarken, diğer yandan tükenmişlik sendromu riskini artırabilmektedir (Druckman, 2010).

Bununla birlikte kadın şefler, sürekli öğrenme ve gelişim odaklı bir yaklaşım benimsemektedir. Başarılı kadın şeflerin yeni teknikler öğrenmeye, farklı mutfak kültürlerini keşfetmeye ve kendilerini sürekli güncellemeye odaklandıkları tespit edilmiştir. Bu strateji, onların sektördeki konumlarını güçlendirmekte ve önyargılara karşı somut başarılarla cevap verebilmelerini sağlamaktadır (Abramović, 2018).

Ayrıca kadın şefler, performanslarını ölçülebilir şekilde ortaya koyma konusunda daha sistematik davranmaktadır. Kadın şeflerin müşteri memnuniyeti, karlılık ve ekip performansı gibi objektif kriterler üzerinden başarılarını gösterme eğiliminde oldukları belirtilmektedir. Bu yaklaşım, subjektif değerlendirmelerin yerini objektif verilerin almasını sağlayarak cinsiyet önyargılarının etkisini azaltmakta ve kadın şeflerin profesyonel kimliklerini güçlendirmektedir.

5.2. Farklı Liderlik Tarzları Geliştirme

Kadın şeflerin sektördeki başarıları, büyük ölçüde geleneksel otoriter liderlik tarzından farklı yaklaşımlar benimsemeleriyle ilişkilidir. Araştırmalar, kadın liderlerin daha katılımcı ve işbirlikçi yönetim tarzları sergileme eğiliminde olduklarını (Eagly & Johnson, 1990) ve bu durumun mutfak ortamında olumlu sonuçlar doğurduğunu göstermektedir.

Transformasyonel (yenilikçi) liderlik, kadın şeflerin sıklıkla tercih ettiği bir strateji olarak öne çıkmaktadır. Bu liderlik tarzı, çalışanları motive etme, yaratıcılığı teşvik etme ve ortak vizyonlar oluşturma konularında etkili olmakla birlikte (Bass & Riggio, 2006) mutfak ortamında ekip üyelerinin potansiyellerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmakta ve daha yenilikçi menüler geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Kadın şeflerin bir diğer önemli stratejisi ise empati temelli liderlik yaklaşımıdır. Duygusal zekanın liderlik başarısındaki kritik rolü göz önüne alındığında, kadın liderlerin bu alanda sahip oldukları doğal avantajlar (Goleman, 2000) restoran ortamında çalışan devir hızının azalması, iş tatmininin artması ve müşteri hizmetlerinin iyileşmesi şeklinde somut faydalar sağlamaktadır.

Bunlara ek olarak, kadın şefler kapsayıcı liderlik modelini benimseme eğilimindedir. Bu yaklaşım, çeşitliliği değer olarak gören, farklı görüşleri dinleyen ve ekip üyelerinin gelişimini destekleyen bir yapı sunmakta ve özellikle günümüz çok kültürlü mutfak ekiplerinde başarılı sonuçlar vermektedir. Sonuç olarak, kadın şeflerin benimsediği bu alternatif liderlik stratejileri, geleneksel mutfak hiyerarşisini dönüştürerek sektörde yeni başarı modelleri yaratmaktadır.

5.3. Kadın Dayanışması ve Mentor İlişkileri

Gastronomi sektöründe kadın şeflerin kariyer gelişimlerinde en kritik stratejilerden birini, güçlü kadın dayanışması ağlarının kurulması ve etkili mentor ilişkilerinin geliştirilmesi oluşturmaktadır. Akademik literatür, kadın profesyonellerin kariyer ilerlemelerinde sponsorluk ve mentorluk ilişkilerinin erkek meslektaşlarına kıyasla daha büyük bir stratejik değer taşıdığını ortaya koymaktadır (Ibarra, Carter, & Silva, 2010). Bu durum, gastronomi sektöründe kadın şeflerin karşılaştıkları görünmezlik sorunuyla mücadelede mentor ilişkilerini temel bir strateji haline getirmektedir.

Mentor ilişkileri, kadın şefler için yalnızca mesleki gelişim açısından değil, aynı zamanda sektörel entegrasyon süreçlerinde de kritik bir işlev üstlenmektedir. Bu ilişkiler, kadın profesyonellerin kariyer ilerlemelerini

önemli ölçüde hızlandırarak (Ragins & Cotton, 1999), sektördeki konumlarını güçlendirmelerine olanak sağlamaktadır. Gastronomi alanında başarı elde etmiş kadın şefler, çoğunlukla kendilerinden önce sektörde yer edinmiş deneyimli kadın şeflerin rehberliği altında profesyonel kimliklerini şekillendirmektedir.

Benzer şekilde, kadın şefler arasında kurulan profesyonel ağlar da deneyim paylaşımı ve karşılıklı destek açısından hayati önem taşımaktadır. Women Chefs & Restaurateurs (WCR) gibi organizasyonlar, kadın şeflerin bir araya gelmelerine ve deneyimlerini paylaşmalarına önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu tür ağlar, kadın profesyonellerin kendilerini güçlü hissetmelerine ve sektördeki konumlarını pekiştirmelerine önemli katkılar sağlamaktadır (Bierema, 2005).

Kadın şeflerin kullandığı yenilikçi stratejilerden bir diğeri ise ters mentorluk kavramıdır. Bu yaklaşımda genç kadın şefler, deneyimli erkek şeflere yeni trendler, teknolojiler ve tüketici beklentileri konularında rehberlik etmektedir. Bu durum karşılıklı fayda sağlarken, geleneksel hiyerarşik yapıları yumuşatmakta ve kadın şeflerin görünürliğini artırmaktadır (Murphy, 2012).

Öte yandan, kadın şefler arasındaki dayanışma sadece profesyonel gelişimle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda iş-yaşam dengesi kurma konusunda da güçlü bir destek sistemi oluşturmaktadır. Kadın profesyoneller, çifte sorumluluklarıyla başa çıkabilmek için kadın ağlarından yararlanmakta ve bu durum genel başarılarını önemli ölçüde artırmaktadır.

5.4. Sosyal Medya ve Kişisel Marka Oluşturma

yüzyılın dijital çağında, kadın şeflerin en etkili stratejilerinden biri sosyal medya platformlarını kullanarak güçlü kişisel markalar oluşturmalarıdır. Dijital çağın sunduğu imkânlar çerçevesinde, kadın şeflerin mesleki kimliklerini güçlendirmede sosyal medya platformlarının kullanımı, son derece stratejik bir öneme sahip olmuştur. Çağdaş gastronomi dünyasında kadın profesyoneller, dijital platformlar aracılığıyla kişisel markalarını inşa ederek geleneksel medyanın sınırlarını aşmayı başarmışlardır (Abidin, 2016).

Bu bağlamda Instagram, kadın şeflerin profesyonel kimliklerini sergilemede tercih ettikleri birincil platform olarak öne çıkmaktadır. Bu platformun görsel odaklı yapısı, kadın şeflere estetik yemek kompozisyonlarını, mutfak hikâyelerini ve mesleki deneyimlerini paylaşma imkânı sunmaktadır. Söz konusu paylaşımlar, yalnızca teknik yetkinliği göstermekle kalmayıp, aynı zamanda şeflerin kişisel anlatılarını da içermekte, böylece takipçilerle daha derin ve samimi bağlar kurulmasını sağlamaktadır. Instagram'ın

demokratikleştirici yapısı, kadın şeflere kendi seslerini duyurabilecekleri erişilebilir bir platform sunarak, geleneksel medyanın erkek egemen yapısının ötesine geçme fırsatı vermektedir. Benzer şekilde YouTube, kadın şeflerin uzmanlıklarını interaktif bir formatta sergileyebilmelerine olanak tanımaktadır. Video içerikleri aracılığıyla teknik bilgiler, yemek tarifleri ve kişisel deneyimler aktarılırken, izleyicilerle kurulan görsel ve işitsel etkileşim, daha güçlü bağların oluşmasını sağlamaktadır. Bu platformlar sayesinde kadın şefler, kendilerini alanlarındaki otorite figürler olarak konumlandırabilmekte ve geniş kitlelere ulaşabilmektedir.

Bununla birlikte, sosyal medya platformlarında oluşturulan güçlü kişisel markalar, kadın şeflere önemli ekonomik fırsatlar sunmaktadır. *“Influencer pazarlaması”* kavramının gelişmesiyle birlikte, takipçileriyle güvene dayalı ilişkiler kuran kadın şefler, bu ilişkileri ticari iş birlikleri, ürün tanıtımları ve yeni iş modelleri geliştirmek için kullanabilmektedir. Tüketici tercihlerini etkileme potansiyelleri, onları markalar için değerli iş ortakları haline getirmekte ve ekonomik bağımsızlıklarını güçlendirmektedir.

Kişisel marka oluşturma sürecinde kadın şeflerin başarısının temelinde, özgün ve samimi anlatılar yatmaktadır. Mutfakla kurdukları duygusal bağları, aile geleneklerini ve yaratıcı ilham kaynaklarını paylaşarak, takipçileriyle daha samimi bağlantılar kurmaktadır. Bu yaklaşım, onları rakiplerinden ayırmakta ve pazarda benzersiz konumlar elde etmelerini sağlamaktadır. İçten ve özgün liderlik tarzı, takipçi bağlılığı oluşturmada ve güven inşa etmede kritik bir role sahiptir.

Kadın şeflerin başarıya ulaşmak için geliştirdikleri bu çok boyutlu stratejiler, hem bireysel kariyer gelişimlerini güçlendirmekte hem de sektörün genel yapısında köklü dönüşümler yaratmaktadır. Sürekli kendini ispatlama zorunluluğu onları mükemmellik arayışına yönlendirirken, aynı zamanda sektörün kalite standartlarını da yükseltmekte, benimsedikleri farklı liderlik tarzları mutfak kültürünün demokratikleşmesine değerli katkılar sağlamaktadır. Güçlü kadın dayanışması ağlarının gelecek nesil kadın şeflerin önünü açması ve etkili sosyal medya kullanımının geleneksel güç yapılarını sorgulatması, bu stratejilerin sadece kadın şeflerin mevcut sistemde hayatta kalmalarını sağlamadığını, aynı zamanda sistemin kendisini köklü şekilde değiştirme potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Bu nedenle gelecekte bu stratejilerin daha da geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, gastronomi sektöründe cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından kritik önem taşımaktadır.

6. SONUÇ

Bu çalışma, 21. yüzyılda kadın şeflerin toplumsal konumunu incelemiş ve gastronomi sektöründeki cinsiyet eşitsizliğinin çok boyutlu yapısını ortaya koymuştur. Araştırma bulguları, kadın şeflerin profesyonel mutfaklarda hem yapısal engeller hem de toplumsal önyargılarla karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Dünya genelinde gastronomi sektöründeki kadın temsili, erkek meslektaşlarına kıyasla önemli ölçüde düşük seyretmektedir. Profesyonel mutfaklarda kadın şeflerin azınlıkta olması, özellikle üst düzey pozisyonlarda belirgin bir cinsiyet dengesizliğinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu dengesizliğin temelinde, profesyonel mutfakların tarihsel olarak erkek egemen yapılar olarak şekillenmiş olması ve bu yapının günümüzde de etkisini sürdürmesi yatmaktadır.

Kadın şeflerin karşılaştığı yapısal engeller arasında maskülen çalışma ortamı, uzun ve düzensiz çalışma saatleri, hamilelik ve annelik sürecindeki zorluklar ile sermaye erişimindeki kısıtlılıklar öne çıkmaktadır. Profesyonel mutfakların iş yapısı, büyük ölçüde maskülen değerler üzerine kurulmuş olup, agresif iletişim tarzları, fiziksel güce dayalı hiyerarşi ve erkeklerin baskın olduğu sosyal dinamikler içermektedir. Bu yapı, kadın şeflerin otoritelerini kurmalarını zorlaştırmakta ve sürekli olarak meşruiyetlerini ispat etme baskısı altında kalmalarına neden olmaktadır. Sektörün doğası gereği uzun ve düzensiz çalışma saatleri, özellikle aile sorumluluklarını üstlenen kadın şefler için önemli bir engel teşkil etmektedir. Hamilelik ve annelik dönemi ise kadın şeflerin kariyerlerinde karşılaştıkları en büyük zorluklardan biridir. Mutfak ortamının fiziksel zorlukları, hamile kadınlar için sağlık riskleri yaratmakta, işveren önyargıları ise kariyer gelişimlerini sınırlandırmaktadır. Ayrıca, kadın şeflerin kendi işletmelerini kurmak istediklerinde finansman konusunda ciddi engellerle karşılaştıkları tespit edilmiştir.

Yapısal engellerin yanı sıra, kadın şefler toplumsal önyargılarla da mücadele etmek durumundadır. “Kadın yemeği” ve “erkek yemeği” ayrımı, kadın şeflerin belirli mutfak türlerinde sınırlandırılmasına neden olmaktadır. Tatlı ve salata gibi “hafif” yemekler kadınlarla özdeşleştirilirken, et yemekleri ve güçlü tatlar erkeklerle ilişkilendirilmektedir. Bu durum, kadın şeflerin pastane ve cafe işletmelerinde daha kabul edilebilir görülürken, steakhouse veya barbekü restoranlarında şüpheyle karşılanmalarına yol açmaktadır. Liderlik tarzlarının değerlendirilmesinde de cinsiyet temelli çifte standartlar söz konusudur. Kadın şefler aynı liderlik tarzını benimsediklerinde “huysuz” ya da “kontrol manyağı” gibi olumsuz etiketlerle karşılaşırken, benzer davranışları sergileyen erkek şefler “tutkulu” ve “kararlı” olarak övgü almaktadır. Fiziksel güç ve dayanıklılık konusundaki temelsiz önyargılar

da kadın şeflerin yeteneklerinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Müşteri algısı ve güven sorunu ise kadın şeflerin sürekli kendilerini kanıtlama baskısı altında hissetmelerine yol açmaktadır.

Bununla birlikte, araştırma bulguları kadın şeflerin bu zorluklar karşısında çeşitli stratejiler geliştirerek başarıya ulaşma yolları bulduklarını göstermektedir. Kendini ispatlama zorunluluğu, kadın şefleri teknik mükemmellik arayışına yöneltmekte, sürekli öğrenme ve gelişim odaklı bir yaklaşım benimsemelerine neden olmaktadır. Farklı liderlik tarzları geliştirme stratejisi kapsamında, kadın şefler transformasyonel, empati temelli ve kapsayıcı liderlik modellerini benimsemektedir. Bu yaklaşımlar, geleneksel mutfak hiyerarşisine alternatif oluşturmakta ve daha demokratik bir çalışma ortamı yaratmaktadır. Kadın dayanışması ve mentor ilişkileri, kadın şeflerin sektördeki görünmezlikle mücadelesinde temel stratejilerden biri haline gelmektedir. Profesyonel ağlar aracılığıyla bilgi paylaşımı gerçekleşmekte, iş fırsatları yaratılmakta ve karşılıklı destek sistemleri geliştirilmektedir. Sosyal medya ve kişisel marka oluşturma stratejisi ise kadın şeflerin geleneksel medyanın sınırlarını aşarak, kendi hikayelerini anlatma konusunda aktif rol almalarını sağlamaktadır.

Gastronomi sektöründe cinsiyet eşitliğinin sağlanması için çok boyutlu ve bütüncül bir yaklaşım gerekmektedir. Eğitim kurumlarının müfredatlarında cinsiyet eşitliği perspektifinin güçlendirilmesi ve kadın öğrencilere yönelik özel mentorluk programlarının oluşturulması elzemdir. Restoran işletmelerinin esnek çalışma saatleri, ebeveynlik izinleri ve kreş olanakları gibi aile dostu politikalar geliştirmesi, kadın şeflerin iş-yaşam dengesi kurabilmelerini kolaylaştıracaktır. Finansal kuruluşların ve yatırımcıların kadın girişimcilere yönelik önyargılarını sorgulamaları ve daha kapsayıcı kredi politikaları benimsemeleri, kadın şeflerin kendi işletmelerini kurabilmelerinin önünü açacaktır. Medya kuruluşlarının kadın şeflerin başarılarını daha görünür kılması ve stereotipik temsilleri sorgulaması, toplumsal algının dönüşümünde kritik rol oynayacaktır.

Kadın şeflerin kendi aralarında kurdukları dayanışma ağlarının güçlendirilmesi ve uluslararası düzeyde yaygınlaştırılması, mesleki gelişim ve deneyim paylaşımı açısından büyük önem taşımaktadır. Sektörel örgütlerin ve meslek kuruluşlarının yönetim kademelerinde kadın temsiline artırılması, politika belirleme süreçlerinde kadın perspektifinin daha fazla yansıtılmasını sağlayacaktır. Tüm bu çabaların yanında, mutfak kültüründeki maskülen değerlerin sorgulanması ve daha kapsayıcı bir profesyonel kimliğin inşa edilmesi, uzun vadeli dönüşüm için temel oluşturacaktır.

Sonuç olarak, 21. yüzyılda kadın şeflerin toplumsal konumu, geleneksel cinsiyet rollerinin direnci ile değişim dinamiklerinin gerilimli etkileşimini yansıtmaktadır. Mutfaklar, tarihsel süreç içerisinde kadınların hem güç kazandığı hem de sınırlandırıldığı alanlar olmuştur. Günümüzde profesyonel mutfaklarda yaşanan dönüşüm, bu ikili mirası taşımakta ve toplumsal cinsiyet çeşitliği mücadelesinin gastronomi dünyasındaki yansımaları oluşturmaktadır. Kadın şeflerin artan görünürlüğü ve başarıları, geleceğe dair umut verici gelişmeler olarak değerlendirilmekle birlikte, kalıcı ve yapısal değişim için tüm paydaşların ortak çabası gerekmektedir. Eğitim kurumları, işletmeler, finansal kuruluşlar, medya organizasyonları, meslek örgütleri ve kadın şeflerin koordineli çalışması, gastronomi sektöründe cinsiyet çeşitliğinin sağlanması için kritik önem taşımaktadır. Bu çok boyutlu yaklaşım, sadece kadın şeflerin karşılaştığı engellerin aşılmasını sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda gastronomi dünyasının daha kapsayıcı, yenilikçi ve sürdürülebilir bir geleceğe doğru ilerlemesine de katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Abidin, C. (2016). Aren't these just young, rich women doing vain things online?": Influencer selfies as subversive frivolity. *Social Media & Society*, 2(2), 1-17. doi:10.1177/2056305116641342
- Abramović, M. (2018). Career development of women in the hotel industry: An Overview. *Journal of Applied and Natural Science*, 10(1), 330-338. doi:10.31018/jans.v10i1.1626
- Adams, C. J. (1990). *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory*. New York: Continuum.
- Albors Garrigos, J., Haddaji, M., Garcia Segovia, P., & Peiro Signes, A. (2020). Gender differences in the evolution of haute cuisine chef's career. *Journal of Culinary Science & Technology*, 18(6), 439-468. doi:10.1080/15428052.2019.1640156
- Arnoldsson, J. (2015). "If you don't quite mange the job, it will be tough for you." *A qualitative study on chef culture and abuse in restaurant kitchens*. Stockholm: Stockholm University, Master Thesis in Sociology.
- Ashley, B., Hollows, J., Jones, S., & Taylor, B. (2004). *Food and Cultural Studies*. London: Routledge.
- Aslan Savaşan, B., & Girgin, G. K. (2024). Profesyonel mutfaklarda cinsiyet ayrımcılığı: Kadın şeflerin karşılaştığı zorluklar üzerine bibliyometrik bir analiz. *Uluslararası Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 202-212. doi:10.30625/ijctr.1599870
- Bass, B. M., & Riggio, R. E. (2006). *Transformational Leadership*. New York: Psychology Press.
- Beauvoir, S. (1949). *The Second Sex*. New York: Knopf.
- Bierema, L. L. (2005). Women's Networks: A Career Development Intervention or Impediment? *Human Resource Development International*, 8(2), 207-224. doi:10.1080/13678860500100517
- Burnett, J. (2004). *England Eats Out: A Social History of Eating Out in England from 1830 to the Present*. London: Pearson Longman.
- Cairns, K., Johnston, J., & Baumann, S. (2010). Caring about food: Doing gender in the foodie kitchen. *Gender & Society*, 24(5), 591-615. doi:10.1177/08912432103834
- Carter, N. M., & Rosa, P. (1998). The financing of male-and female-owned businesses. *Entrepreneurship & Regional Development*, 10(3), 225-242. doi:10.1080/08985629800000013
- Cockburn, C. (1991). *In the Way of Women: Men's Resistance to Sex Equality in Organizations*. London: Macmillan.

- Coleman, S. (2000). Access to capital and terms of credit: A comparison of men-and women-owned small businesses. *Journal of Small Business Management*, 38, 37-52.
- Collins, K. (2009). *Watching What We Eat: The Evolution of Television Cooking Shows*. New York: Continuum.
- Çelik, S., & Akar Şahingöz, S. (2018). İş yaşamında cinsiyet ayrımcılığı: Kadın aşçılar örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 370-383. doi:10.21325/jotags.2018.261
- Dalby, A. (2003). *Food in the Ancient World: From A to Z*. London: Routledge.
- Deutsch, F. M. (2007). Undoing gender. *Gender & Society*, 21, 106-127. doi:10.1177/0891243206293577
- Druckman, C. (2010). Why are there no great women chefs? *Gastronomica*, 10(1), 24-31. doi:10.1525/gfc.2010.10.1.24
- Druckman, C. (2012). *Skirt Steak: Women Chefs on Standing the Heat and Staying in the Kitchen*. California: Chronicle Books.
- Duncan, S., & Loretto, W. (2003). Never the right age? Gender and age-based discrimination in employment. *Gender, Work & Organization*, 11(1), 95-115. doi:10.1111/j.1468-0432.2004.00222.x
- Eagly, A. H., & Johnson, B. T. (1990). Gender and leadership style: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 108(2), 233-256. doi:10.1037/0033-2909.108.2.233
- Ferguson, P. P. (2004). *Accounting for Taste: The Triumph of French Cuisine*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ferguson, P., & Zukin, S. (1995). What's cooking? *Theory and Society*, 24, 193-199. doi:10.1007/BF00993396
- Fine, G. A. (1996). *Kitchens: The Culture of Restaurant Work*. Berkeley: University of California Press.
- Foschi, M. (2000). Double standards for competence: Theory and research. *Annual Review of Sociology*, 16(26), 21-42. doi:10.1146/annurev.soc.26.1.21
- Gatrell, C. J. (2007). Whose child is it anyway? The negotiation of paternal entitlements within marriage. *The Sociological Review*, 55(2), 352-372. doi:10.1111/j.1467-954X.2007.00709.x
- Giousmpasoglou, C., Marinakou, E., Zopiatis, A., & Cooper, J. (2022). *Managing People in Commercial Kitchens: A Contemporary Approach*. London: Routledge.
- Goleman, D. (2000). *Emotional Intelligence: Leadership That Gets Results*. Harvard: Harvard Business Review.
- Goody, J. (1982). *Cooking, Cuisine and Class: A Study in Comparative Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Haddaji, M., Albors-Garrigós, J., & García-Segovia, P. (2017). Women chefs' experience: Kitchen barriers and success factors. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 9, 49-54. doi:10.1016/j.ijgfs.2017.06.004
- Harris, D. A., & Giuffre, P. (2010). The price you pay": How female professional chefs negotiate work and family. *Gender Issues*, 27(1-2), 27-52. doi:doi:10.1007/s12147-010-9086-8
- Harris, D. A., & Giuffre, P. (2015). *Taking the Heat: Women Chefs and Gender Inequality in the Professional Kitchen*. USA: Rutgers University Press.
- Harris, M. (1979). *Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture*. New York: Random House.
- Henry, C., Foss, L., & Ahl, H. (2016). Gender and entrepreneurship research: A review of methodological approaches. *International Small Business Journal*, 34, 217-241. doi:10.1177/0266242614549779
- Hollows, J. (2003). Oliver's twist: Leisure, labour and domestic masculinity in The Naked Chef. *International Journal of Cultural Studies*, 6(2), 229-248. doi:10.1177/13678779030062005
- Ibarra, H., Carter, N. M., & Silva, C. (2010). Why men still get more promotions than women. *Harvard Business Review*, 80-126.
- İnce, Ş. (2016). Şeflerin savaşı: Profesyonel mutfaklarda erkek ve kadın şefler. *Moment Dergi*, 3(2), 409-435. doi:10.17572/moment.410092
- Johns, N., & Menzel, P. J. (1999). If you can't stand the heat!" ... Kitchen violence and culinary art. *International Journal of Hospitality Management*, 18(2), 99-109. doi:10.1016/S0278-4319(99)00013-4
- Jordan, F. (2024). *Culinary Man and the Kitchen Brigade Normative: Subjectivity in Western Fine Dining Traditions*. London: Routledge.
- Kelso, A. (2023, 2 10). *How the restaurant industry is breaking down gender equality barriers*. 05 01, 2025 tarihinde NRN: <https://www.nrn.com/restaurant-labor/how-the-restaurant-industry-is-breaking-down-gender-equality-barriers> adresinden alındı
- Klyver, K., & Grant, S. (2010). Gender differences in entrepreneurial networking and participation. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 2(3), 213-227. doi:10.1108/17566261011079215
- Lane, M. M. (2011, 02 18). *Why Can't Women Be Sushi Masters?* 05 03, 2025 tarihinde The Wall Street Journal: <https://www.wsj.com/articles/BL-SJB-6850> adresinden alındı
- Laudan, R. (2013). *Cuisine and Empire: Cooking in World History*. Berkeley: University of California Press.
- Marlow, S., & Patton, D. (2005). All Credit to Men? Entrepreneurship, Finance, and Gender. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29(6), 717-735. doi:10.1111/j.1540-6520.2005.00105.x

- Meloury, J., & Signal, T. (2014). When the plate is full: Aggression among chefs. *International Journal of Hospitality Management*, 41, 97-103. doi:<https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2014.05.006>
- Mennell, S. (1985). *All Manners of Food: Eating and Taste in England and France from the Middle Ages to the Present*. Oxford: Basil Blackwell.
- Murphy, W. M. (2012). Reverse mentoring at work: Fostering cross-generational learning and developing millennial leaders. *Human Resource Management*, 51(4), 549-573. doi:10.1002/hrm.21489
- Murray-Gibbons, R., & Gibbons, C. (2007). Occupational stress in the chef profession. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 19(1), 32-42. doi:<https://doi.org/10.1108/09596110710724143>
- Neuhaus, J. (2003). *Manly Meals and Mom's Home Cooking: Cookbooks and Gender in Modern America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Ngo, H. (2020, 04 27). *The Real Reason There Aren't Many Women Sushi Chefs*. 05 03, 2025 tarihinde Mashed: <https://www.mashed.com/204798/the-real-reason-there-arent-many-women-sushi-chefs/> adresinden alındı
- Palmer, C., Cooper, J., & Burns, P. (2010). Culture, identity, and belonging in the "culinary underbelly". *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 4(4), 311-326. doi:10.1108/17506181011081497
- Platzter, R. (2011). Women not in the kitchen: A look at gender equality in the restaurant industry [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. California: California Polytechnic State University.
- Poulain, J. P. (2002). *The Sociology of Food: Eating and the Place of Food in Society*. London: Bloomsbury Academic.
- Pratten, J. (2003). The importance of waiting staff in restaurant service. *British Food Journal*, 105(11), 826-834. doi:10.1108/00070700310511618
- Purcell, K. (1996). The relationship between career and job opportunities: women's employment in the hospitality industry as a microcosm of women's employment. *Women in Management Review*, 11(5), 17-24. doi:10.1108/09649429610122618
- Ragins, B. R., & Cotton, J. L. (1999). Mentor functions and outcomes: A comparison of men and women in formal and informal mentoring relationships. *Journal of Applied Psychology*, 84(4), 529-550. doi:10.1037/0021-9010.84.4.529
- Ray, K. (2016). *The Ethnic Restaurateur*. London: Bloomsbury Academic.
- Ridgeway, C. L. (2002). Gender, status, and leadership. *Journal of Social Issues*, 57(4), 637-655. doi:10.1111/0022-4537.00233
- Robinson, R. N., & Barron, P. E. (2007). Developing a framework for understanding the impact of deskilling and standardisation on the turnover and

- attrition of chefs. *International Journal of Hospitality Management*, 26(4), 913-926. doi:10.1016/j.ijhm.2006.10.002
- Rousseau, S. (2012). *Food and Social Media: You Are What You Tweet*. Plymouth: AltaMira Press.
- Spang, R. L. (2000). *The Invention of the Restaurant: Paris and Modern Gastronomic Culture*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sparling, P. B. (1980). A meta-analysis of studies comparing maximal oxygen uptake in men and women. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 51(3), 542-552. doi:10.1080/02701367.1980.10608077.
- Stainback, K., Kleiner, S., & Skaggs, S. (2016). Women in power: Undoing or redoing the gendered organization? *Gender & Society*, 30(1), 109-135. doi:10.1177/0891243215602906
- Swenson, R. (2009). Domestic divo? Televised treatments of masculinity, femininity and food. *Critical Studies in Media Communication*, 26(1), 36-53. doi:10.1080/15295030802684034
- Taylor, S. E., Klein, L. C., Lewis, B. P., Gruenewald, T. L., Gurung, R. A., & Updegraff, J. A. (2000). Biobehavioral responses to stress in females: Tend-and-befriend, not fight-or-flight. *Psychological Review*, 107(3), 411-429. doi:10.1037/0033-295x.107.3.411
- Trubek, A. B. (2000). *Haute Cuisine: How the French Invented the Culinary Profession*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Türkmendağ, Z., & Karaman, A. (2024). Gender inequality in the culinary profession in tourism from the perspective of university students with working experiences in culinary. *Frontiers in Sociology*, 9. doi:10.3389/fsoc.2024.1323096
- Wajcman, J. (1991). *Feminism Confronts Technology*. Los Angeles: Penn State Press.
- Wheaton, B. K. (1983). *Savoring the Past: The French Kitchen and Table from 1300 to 1789*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Wood, R. C. (1997). *Working In Hotels and Catering*. London: International Thomson Business Press.

Kadın Emeginin Gücü ve Çifte Ayrımcılık: 6888 Tabur Üzerinden Bir Anlatı

Cahide Göğüsdere¹

Özet

Kadın emeği kavramı yirminci yüzyılda tarım, sanayi, hizmet vb. sektörlerde ücret karşılığı çalışan kadın işgücünü ifade etmek için kullanılmıştır. Bu tür bir kavram açıklaması ücret karşılığında ev dışı faaliyetleri kapsamaktadır. Çünkü kadının esas görevinin ev içinde olduğu ve aile odaklı işlerin yapılması gerektiği konusunda ortak bir toplum ideolojisi bulunmaktadır. Dolayısıyla başka bir kavram olan kadının görünmez emeği kavramı tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Cinsiyetli olan bu kavram dar anlamda ele alındığında temizlik, yemek, çamaşır, alışveriş gibi ev işleri ile ailede bulunan çocuklar, yaşlılar, hastalar, engelliler için harcanan emek olarak tanımlanmaktadır. Ancak zamanla bu kavram genişletilerek kadınların yaptıkları işlerin kadın doğasının bir parçası olarak ele alınmış ve kadının sarf ettiği emek bir iş olarak değil, davranış biçimi olarak değerlendirilmiştir. Özellikle bakım işleri, kadınların doğalarına daha uygun görüldüğü için ve gerek karşılıksız ve gerekse niteliksiz olduğu için toplum tarafından kadınlara yüklenilmiştir. Dahası kadın bu kapsamda ayrımcılığa da uğramaktadır. Kadına yönelik ayrımcılık cinsiyet ve ırk bağlamında olduğunda çifte ayrımcılığı da beraberinde getirmektedir. Irkçılık ve ayrımcılık kavramları birbiriyle yakından ilişkili olmakla birlikte, anlamları birbirinden farklıdır. Irkçılık, bir ayrımcılık türü olup ırklardan bazılarının diğer ırklar karşısında üstün olduğunu ve ırkından dolayı insana yönelik, ayrımcılık ve kötü muamele yapıldığını ifade etmektedir. Ayrımcılık kavramı ise; ırk, cinsiyet, din, yaş vb. nedenlerle insanların haksız muamelelere maruz kalması anlamına gelmektedir. Bu çalışmada 6888 Tabur adlı yaşanmış bir hikayeye dayanan filmin kadın emeğinin gücünün, ırkçılık ve ayrımcılık temelinde incelenmesi amaçlanmaktadır.

1 Dr, Hazine ve Maliye Bakanlığı, cahideb@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-6088-4595

Giriş

Kadın emeği konusu sosyal bilimler alanında, 1970'lerden itibaren özellikle feminist yaklaşımlarda incelenen bir çalışma alanı olmuştur. Kadın emeği gibi kavramlar feminist yaklaşımın patriarkal yapıyı sorgulayan tartışmalarının bir kısmını oluşturmaktadır. Feminist yaklaşıma göre kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliğin en önemli nedenlerinden biri toplumsal işbölümüdür. Toplumsal işbölümünde kadınlar ev içi işlere yönlendirilmekte ve bu işlerin ekonomik değeri görünmez olmaktadır. Dolayısıyla kadınların görünmeyen emeği, toplumsal cinsiyet temelinde cinsiyete göre iş bölümü kapsamında harcanan bir emek biçimidir ve patriarkal yapının dayandığı temellerden birini oluşturmaktadır. Ancak bu çalışmada kadın emeği kavramı önemsizleştirilmeye çalışılan kadın emeğinin ve azminin zaferinin bir kanıtı olması açısından emeğin ötesinde bir emek gücünü ifade etmektedir. Patriyarkal yapı diğer bir ifade ile ataerkillik ya da patriyarki kavramına gelince erkek otoritesine dayanan bir tür toplumsal örgütlenme düzenini, ayrımcılık kavramı da cinsiyet, yaş, etnik köken, mezhep gibi kişinin özelliklerine dayanılarak öteki olarak tanımlanan kişilere karşı duyulan önyargıları ifade etmektedir. Çifte ayrımcılık kavramı ise bu çalışmada kadının hem kadın olmasından hem de ırkından dolayı maruz kaldığı ayrımcılığı ifade etmek için kullanılmıştır. Ayrımcılığa neden olan başka bir kavram olan karşılıksız yani görünmeyen kadın emeği kavramı, aile içinde kadınlar tarafından yapılan, karşılığı ödenmeyen ve ücretlendirilmemiş işler olarak tanımlanmaktadır. Burada ırk kavramı fiziksel, kültürel, coğrafi vb. özellikleri ortak olan insan topluluklarını tanımlamaktadır. Irkçılık ise, bazı ırkların diğerlerinden daha üstün olduğu inancından hareketle ırklara göre farklı muamele yapılmasıdır. Irkçılık, her alanda, politika ve uygulamalarda ortaya çıkabilmektedir. Irkçılık ayrımcılık, ötekileştirme, eşit olmayan tutum ve davranışlar vb. birçok şekilde olabilmektedir. Kısacası ırkçılık, ırk veya etnik kökenle alakalıdır.

Bu çalışmada kadın emeğinin gücü ve ayrımcılık konusu toplumsal cinsiyet temelinde 6888. Tabur filmi üzerinden incelenecektir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Kadın Kolordusu'nun bir parçası olarak kurulan 6888. Tabur çoğunlukla Afro-Amerikan ve 855 kadından oluşmaktadır. Yaklaşık iki yıllık birikmiş postayı tasnif etme gibi neredeyse imkansız bir görevle karşı karşıya kalmışlardır. 2024 yılı yapımı olan filmin yönetmeni, yapımcısı ve yazarı Tyler Perry'dir. Başrol oyuncuları Kerry Washington, Sam Waterston, Susan Sarandon, Oprah Winfrey'dir. Fil müziği Aaron Zigman'a aittir. Filmde birliğin lideri Binbaşı Charity Adams'ı Kerry Washington canlandırmaktadır. Film, Adams'ın siyah kadın askerlerin beyaz kadın askerlere gösterilen saygıyı ve fırsatları hak ettiğini ispatlama mücadelesine odaklanmaktadır.

2025 yılında NAACP Image Ödülleri² kapsamında En İyi Sinema Filmi, En İyi Kadın Oyuncu (Kerry Washington), En İyi Yardımcı Kadın Oyuncu (Abanoz Obsidyen) gibi çeşitli ödüllerin sahibi olan bir yapımdır. Çalışmada öncelikle sinemada kadının yerine çeşitli örnekler temelinde yer verilecektir. Akabinde filmin kadının görünmez emeği üzerinden bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Ayrımcılık konusu 6888. Tabur'da çifte ayrımcılık başlığı altında cinsiyete dayalı ayrımcılık ve ırk ayrımcılığı özelinde incelenecektir. Ayrıca 6888. Tabur'da kadına yönelik şiddetin göstergelerine yer verilirken film toplumsal cinsiyet eşitliği/eşitsizliği açısından değerlendirilecektir.

1. Sinemada Kadının Adı Var Mı Yok Mu?

İlk çağlarda erkekler mağaralara çizdikleri sembolik kadın figürleri ile kadınlara duyduğu hayranlığı tasvir etmeye çalışmışlardır. Anaerkil bu dönemde kadın, toplumda lider konumunda yer almıştır. “Ana” kavramın “tabiat” kavramı ile bütünleştiği yönünde görüşler olsa da antropolojik bulgular bu konuların çok tartışmalı olduğunu ortaya koymaktadır. Zira bu tür bir açıklama kadını toprak ve doğa ile erkeği ise bilim teknik ve akıl ile özdeşleştiren bir bakış açısı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca tarihte anaerkil toplumların değil de ana soyluluğun yaygınlaştığı ve daha çeşitlikçi toplumların olduğu konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Zamanla ana soyluluk dönemi sona ermiş erkek lider konuma geçmiş iktidar, savaş, devlet, mülkiyet gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Kadın sömürülecek bir meta haline gelmiştir. Erkek hegemonyasının ortaya çıkardığı savaşlar sanatın da bu sisteme yenik düşmesine neden olmuş ve sinemada da kameranın “erkek” olduğunu kanıtlamıştır.

Sinemanın 1895'te icat edilmesinden beri kadınlar hem kamera arkasında hem de önünde olmuşlardır. Ancak kadınlar yönetmekten daha çok oyunculuk yapmışlar ve yönetilmişlerdir. 1960'lardaki kadın hareketi, sinemayı da etkilemiştir. 1970'lerden itibaren ise feminist film akımı gelişmiş ve bu yönde yeni filmler ortaya çıkmıştır. Eril bir hakimiyetin olduğu sinemada feminist hareket başlangıçta görmezden gelinmiştir. Şöyle ki; erkek yönetmenler kadınları kariyer, aşk ve evlilik üçgenine sıkıştırmışlardır. Feminist eleştirmenler sinemanın kadın karakterleri erkeklerin isteklerinin bir nesnesi şeklinde ifade edilmesini şiddetle eleştirmişlerdir (Ryan ve Kellner, 1997, s. 216-220).

2 NAACP Image Ödülleri, (National Association for the Advancement of Colored People) her yıl düzenlenen siyahların sinema, televizyon, müzik ve edebiyat gibi alanlardaki başarılarını ödüllendirmek için sunulan bir törendir.

Feminist eleştirmenler kadınların kamusal ve özel alanlardaki konumu konusuna da değinmişlerdir. Kadınlar ev işi ve bakım gibi rolleri üstlenirken erkekler; evin reisidir ve baba ve eş olarak ailede otorite sahibidir. Erkekler özel hayatta kadınların hizmetleriyle yaşamaktadırlar. Kamusal alana da erkekler hakimdir. Kamusal alanda kadınlara uygun görülen işler ise ev içi rollerinin bir devamı niteliğindedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin bu şekildeki bir yansıması sinemada da kadınların hemşire, sekreter, bakıcı gibi imgelerle görülmesine neden olmaktadır (Öztürk, 2000, s. 65). Daha aşağı görülen işlerde siyah kadınlar çalıştırılmaktadır. Romanlarda, sporda, sinemada vb. alanlarda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, ırk ayrımcılığını kadınların ikincilliğini, ayrımcılığı ele alan benzer çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, çok sert bir spor olan Amerikan futbolunda savunma oyuncularının hemen hemen hepsi siyahtır, oyun kurucuları ise ağırlıklı olarak beyazdır. Sinema sektöründe de bu tür örnekler görmek mümkündür. Örneğin; yönetmen Bingöl Elmas, sinema sektöründe kadınlara verilen işler ile ev içindeki işlerin benzerliğine vurgu yaparak, şunları ifade etmektedir:³

“Bir imza atılacaksa o imza erkeğe ait oluyor. Ama iş arka toplama işiyse kadınlar yoğunlukta. Mesela bazen prodüksiyon yapıyoruz ve bakıyorum; o prodüksiyonu yaparken yaptığın işler, evdeki işlerden hiç farklı değil. Yine mutfak, yine yemek, yine o insanların iyiliği, huzuru, beslenmesi, barınmasıyla ilgili işler ya da setin düzeni kadınlara kalıyor. Bu, aslında tıpkı evdeki roller gibi.”(Deniz;2023).

Sinema yazarı Övgü Gökçe, dünyada genelinde olduğu gibi Türkiye’de de sektörün yapılanma biçiminin cinsiyetçi olduğunu belirterek şu açıklamayı yapmaktadır: ⁴

“Türkiye’nin sinema tarihine de baktığımız zaman kadınların temsiliyeti hem sektör içinde hem sektör dışında çok sınırlı. Ama bununla birlikte üretim alanında etkin olmuş kadın figürler olduğunu biliyoruz. Fakat tabii ki dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye’de de sektörün yapılanma biçimi temel eşitsizlikleri barındırıyor. Bizzat genç kadın sinemacıların deneyimlerini aktardığı ortamlarda bunları duymaya, dinlemeye devam ediyoruz. Örneğin işe bir kamera asistanı olarak başlayan bir erkeğin hızlıca görüntü yönetmenliğine doğru ilerleyebilmesi mümkünken pek çok kadın uzun süre kamera asistanı olarak kalmaya devam ediyor.” (Deniz;2023).

3 <https://www.kadinisci.org/film-sektorunde-getirisi-yukse-alkanlar-erkeklerin-egemenliginde/>

4 <https://www.kadinisci.org/film-sektorunde-getirisi-yukse-alkanlar-erkeklerin-egemenliginde/>

Amerikan sinemasında son yıllarda tartışılan “me too” hareketi de sinema alanında kadınların yaşadığı ayrımcılığı tacizi ortaya koymaktadır. Me Too (Ben De), sosyal medyada cinsel saldırı ve cinsel şiddete karşı bir ifşa hareketi olarak Amerika’da başlamıştır. 2017’de Amerikalı oyuncu ve aktivist Anette Milano, cinsel saldırı ya da tacize uğrayan kadınların mesaja yazacakları yorumlara #metoo hashtag’ini eklemelerini istemiştir. Bu çağrı, bir kartopu gibi büyümüş ve beklenmedik bir sosyal medya dalgası yaratmıştır. Bu ifşa zincirleri, patriyarka ile mücadelede her sorunu çözme de kadınların birbirlerini uymaları ve dayanışmaları neticesinde, erkeklerin taciz ve cinsel saldırılarına karşı önemli bir mücadele aracı olmuştur. ⁵ (Kayhan, 2021).

Sinema sektöründe cinsiyet ayrımcılığına bir başka örnek kadın oyuncu Sharon Stone ile ilgilidir. Stone, ‘Temel İçgüdü’ filmindeki rolü için sadece 500.000 dolar ödendiğini, Michael Douglas’ın ise 14 milyon dolar kazandığını ifade etmiştir. Bu durum kariyerinde bir başlangıç yapmasını sağlasa da sağlığını olumsuz etkilemiş ve dört yaşındaki oğlunun velayetini kaybetmesine yol açmıştır. ⁶ (Crosbie, 2023).

Türkiye’den bir kadın oyuncunun ödül törenindeki konuşması da ayrımcılığın boyutunu ortaya koymaktadır. 2024 yılı Pantene Altın Kelebek Ödülleri’nde “En İyi Kadın Oyuncu” ödülünü Bahar dizisindeki performansı ile Demet Evgar almıştır. Konuşması şu şekildedir;

“Kadın olmaktan çok mutluyum ama samimi söylüyorum, Demet Evgar değil de Mehmet Evgar olsaydın, benim için biraz daha kolay olacaktı. Güven meselesini kazanabilmek için, erkeğin sadece erkek olması yeterli iken, büyük banka reklamlarında, otomobil reklamlarında, eğer trajik bir hata yapmadıysa ya da politik olarak üzerinde bir oyun oynanmadıysa, genelde erkek tercih ediliyor. Neden? Çünkü bizim malımız ve canımız erkekten soruluyor. Ama canımızın da malımızın durumu ortada. Kadın meselesini ne zaman yarılamış oluruz? Çözüm erkeğin de birinci meselesi olduğu zaman ve kadının eşit hak ve özgürlüklere sahip olamaması, insan hakları ihlali olarak görüldüğünde. Gerçekten hayatımın sonuna kadar bu meselenin mücadelesinin bir parçası olacağıma söz veriyorum” demiştir. ⁷ (Kadın Direnişi, 2024).

Emmy Ödülleri gecesinde konuşan aktris Viola Davis, Amerikan TV dünyasında siyah yıldızların azlığına dikkat çekti. En İyi Kadın Oyuncu

5 https://feministbellek.org/metoohareketi/#_ftn17

6 <https://www.businessinsider.com/sharon-stone-paid-less-michael-douglas-basic-instinct-2023-3>

7 <https://esitlikadaletkadin.org/demet-degil-mehmet-olsaydim-isim-daha-kolay-olacakti/>

ödülüne layık görülen Viola Davis konuşmasında, siyahi kadın oyuncuların beyazlardan tek farkının fırsat eşitsizliği olduğunu dile getirmiştir. ABD basını, siyah aktris Davis'in beyaz rakiplerini geride bırakarak ödülü almasını bir tarih olarak nitelmiştir. ⁸ (Dünya, 2015).

Sinemada kadını konumlandıran bu tür örneklerin yanında, kadınlar yönetmen olduklarında kadın yaşamını erkeklerden farklı şekilde yorumlamışlardır. Bu sayede ataerkillikten sıyrılmaya, kamu ve özel alan sınırları aşılmaya çalışılmıştır. 1980'lere gelindiğinde ise sinemada kadınlar biraz daha özgürleşmiştir. Ancak kadın filmleri beyaz, orta veya üst sınıftan kadınlara yönelik olmuştur. Bu sebeple siyah feminist kadınlar beyaz feminist kadınları eleştirmişler ve siyah kadın sineması hakkında düşünmeyi sağlamışlardır (Öztürk, 2013, s. 660-661). İşte tam bu noktada 6888. Tabur filmi kadının toplum tarafından atfedilen bu roller dışında neler yapabileceğinin bir göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün bunların ötesinde siyah kadınların sarf ettiği olağanüstü emeğin yarattığı mucizeleri gözler önüne sermektedir. Sinemada kadının da adının olduğunun en iyi kanıtı olduğu söylenebilir.

2. 6888. Tabur'u Kadının Görünmez Emeği Üzerinden Okumak

6888. (Six Triple Eight) Tabur filminin konusu ilk Siyah Kadın Kolordusu ile ilgili olması açısından oldukça dikkat çekicidir. Film, İkinci Dünya Savaşı'nda denizasırlı görevlerde yer alan bu taburun gerçek hikayesini anlatmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndaki çatışmalar ve yaşanan zorluklar nedeniyle askerlere gönderilen postalar durdurulmuştur. Depolar iletilmemiş, teslimatlar nedeniyle dolmuştur. Askerlerin aileleriyle iletişimleri bu nedenle kesilmiştir. Çözüm olarak sayısı bine yakın kadın askerin bulunduğu 6888. Tabur Kadın Kolordusu, neredeyse imkansız görünen postaları ayırarak sahiplerine ulaştırma göreviyle gönderilmiştir. Ancak sonunda kendilerine tanınan zamanın yarısı kadar bir sürede tamamlayarak üstün bir başarı sağlamışlardır. Kadın emeğinin gücü böylece ortaya konulmaktadır. Kadının görünmez emeği toplumsal cinsiyet ilişkileri temelinde ve cinsiyete dayalı iş bölümü kapsamında ortaya çıkan bir emek türüdür. Kadının bu emeğinin görünmezliğinin sebebi doğallaştırılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Ev işleri, aile ve dolayısıyla özel alan ataerkil cinsiyetçi iş bölümünün kapitalist bir yorumu olarak doğallaştırılmaktadır (Kergoat, 2004). Bu tür bir yaklaşım kadının emeğini görünmez kılmaktadır. Halbuki kadınların ev içinde yaptıkları işler, evin dışında piyasada gerçekleştiğinde ücretlidir

8 <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/96519/emmy-odul-gecesinde-irkciliga-dikkat-cekildi>

Kadınların karşılıksız ev emeğini temizlik, yemek, alışveriş vb. ev işleri ile çocuklar, yaşlılar, hastalar vb. için harcanan emek oluşturmaktadır. Karşılıksız olmasından dolayı da bu emek görünmezdir. Kadınların ücretli bir işte çalışması veya tam zamanlı ev hanımlığı yapması durumunda bile bu emek karşılıksızdır ve erkeklerin el koyduğu bir emektir. Bu emek erkekler için güç, statü ve en önemlisi boş zaman kazandırmaktadır. Böylece erkekler kadınlardan daha iyi işlerde çalışmaktadırlar. Kadınlar ise politika vb'den dışlanmakta, ücreti az olan ve güvencesi olmayan işlerde çalışmak zorunda bırakılmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında karşılıksız emek kadınlar ile erkekler arasında bir çıkar çatışmasına sebep olmaktadır. Diğer yandan kadınların ücretli ev işleri ile bakım işlerinde sarf ettikleri emek karşılıksız emeğin bir uzantısı olsa da bir ücret ilişkisi bulunmaktadır. Bu durum ücretli işçinin emeğini görünmez emeğe daha çok yakınlaştırmaktadır. (Savran ve Demiryontan 2016, s. 10-11).

Ev içi emek ve kadınların ezilmesine neden olması ile ilgili tartışmalar 1970'lerin başında yoğunlaşmıştır. Kadınların karşılıksız emeğine erkeklerin el koyarak bundan çıkar sağlaması patriyarkal sömürü olarak tanımlanmıştır. Bu sömürü sisteminde ev içi üretim kapitalist üretim tarzıyla paralel ancak ondan ayrı olarak varlığını sürdürmektedir (Delphy, 2008, s. 89-113). Kadın emeği, yeniden üretim için gerekli olandan daha fazlasını üretmekte ve kapitaliste kar olarak geri dönmektedir (Haug, 2015, s. 100-130). Dolayısıyla, kadınların ev içi emeği olmazsa kapitalizmin ayakta kalamayacağı aşıkardır. Erkekler işgücü piyasasında daha iyi konumlarda yer alırken kadınların esnek çalışması, daha az ücrete razı olmaları vb. yoksulluğa ve aileye bağımlılığa neden olmaktadır (Gardiner, 2011, s. 57-70). Bakım hizmetleri piyasada ücret karşılığı olduğunda ise kadınlar en çok bu işlerde çalışmaktadır. Kadınlar, duygusal emek⁹ içeren işlerde de yoğunlaşmaktadırlar. Kadınların duygusal emeği, filmde hikayesi anlatılan kadın taburunun postaları ulaştırırken kullandıkları ve bu nedenle hem övülen hem de kadınların karşılıksız emeğini oluşturan unsur olduğu için önemlidir. Duygusal emek, kadınların istihdam edilirken daha düşük ücretli, esnek, zahmet gerektiren ve duygusal olarak yükü ağır olan hemşire, bakıcılık, halkla ilişkiler, evde

9 Duygusal emek kavramı özellikle hizmetler sektöründe değişim değeri yaratan bir emek şeklidir. Duygusal emek gösteriminde hem kadını, hem de sert erkeksi duyguların olması gerekebilir. Dolayısıyla duygusal emeğin amacı, karşı tarafın kendini iyi veya kötü hissetmesini sağlamakla ilgilidir. (Mastracci vd; 2006:124). Duygusal emek kavramı A. R. Hochschild tarafından literatüre kazandırılmıştır. Hochschild, 1983 yılında "Yönetilen Kalp: Duyguların Ticarileşmesi" adlı çalışmasında duyguları bir emek şekli olarak piyasa emeğine dahil etmektedir. Yazara göre bir kağıt fabrikasında çalışan işçi kağıt rulolarını sevmek zorunda değildir. Ancak bir hostes işini severek yapmalıdır. Bu sevgisini de yolculara hissettirmelidir. (Hochschild, 1983:5-6).

parça başı işler gibi kadın işleri olarak görülen mesleklerde yoğunlaşmasının da sebebidir.

Literatürde görünmeyen kadın emeği tartışmaları hane içi emekle ilişkili olarak ele alınmaktadır. Hane içi emeğin karşılıksız olması da kadının kamusal alanda çalışma hayatındaki konumunun daha ikincil olmasının başlıca nedenidir. Bu ikisi birbirini karşılıklı olarak belirler. Kadınlar işgücü piyasasında düşük vasıflı ve düşük ücretli işlerde yoğunlaştıklarından gelir getirici işlerde çalışsalar da bu onların hanedeki konumlarında bir ilerleme yaratmamaktadır. Örneğin S. Walby, özel patriarka ve kamusal patriarka kavramlarıyla açıklamaya çalışır. Patriarkanın farklı alanlarda hangi mekanizmalarla çalıştığını anlatır. Bunlardan birisi de kültür alanıdır. Bununla bağlantılı olarak bilim, kültür, sanat spor alanlarında özellikle de sinema alanında kadınlar erkeklerden geride yer almaktadırlar.

Kadının görünmez emeği 20 Aralık 2024'te Netflix'te yayınlanan "6888. Tabur" açısından değerlendirilebilir. Zira Amerika için savaşıyan kadınlar siyah olduğunda kahramanlıklarının önemsizleşmesi temelinde kadın emeğinin gücünü ortaya çıkabilmektedir.

Bu film Afrika kökenli Amerikalı kadınların bilinen ancak üstü örtülen ve görülmeyen kahramanlık hikayesidir.

Filmin yönetmeni Tyler Perry'nin bir yorumu şu şekilde aktarıyor:

"Bunun bilmediğim gerçek bir hikaye olduğunu öğrendiğimde kendimden utandım, Onların sadece 2. Dünya Savaşında değil aynı zamanda Avrupa'da da görev yapıp ülkemiz için savaştıklarını göstermek için anlatılması gereken bir hikaye olduğunu düşündüm." ifadesiyle bu filmini bu cesur kadınlara ithaf ederek onlar için saygı duruşunda bulunmaktadır (Aktaran: Kablan, 2024).

3. 6888. Tabur'da Kadına Yönelik Çifte Ayrımcılık

Ayrımcılık kavramı, birey ya da bireylere görüş, inanç, uyruk, etnik köken vb. nedenlerle eşit davranılmaması ve haksız davranılmasıdır. Bu tür önyargılar aşağılama, hor görme ve nefret etme gibi davranış biçimlerine de yol açmaktadır (Göregenli, 2012, s. 21).

Bu çalışmada çifte ayrımcılık kavramı kadının hem kadın olmasından hem de ırkından dolayı maruz kaldığı ayrımcılığı ifade etmek için kullanılmıştır. Kadın olmaktan ve üstelik siyah bir kadın olmaktan kaynaklanan ayrımcılık günümüz dünyasında halen varlığını sürdüren bir sorundur. Üstelik bu tip sorunların üstesinden gelmek zor gibi görünmektedir. Bahsi geçen ayrımcılık

türlerinin 6888 Tabur bağlamında incelenmesi çifte ayrımcılık kavramının anlaşılması bakımından elverişlidir.

Filmden bir sözle başlamak yerinde olacaktır: “Evet savaşta olduğumuzu biliyoruz ama bizim savaşımız siyah olmakla başlıyor, her cephede savaş veriyoruz.”

Amerika, İkinci Dünya Savaşında ırkçı Nazi ideolojisi¹⁰ ile mücadele ederken Amerikan ırkçılığını ve ayrımcılığını ise sürdürmeye devam etmektedir. Kadınlar askere alınırken öncelikle siyahlar ve beyazlar olarak ayrılmaktadır. Beyaz kadınlara önemli görevler verilmekte iken siyah kadınlar ülke dışına dahi çıkartılmamaktadır. 6888. taburun siyah kadınları sadece cephede değil siyah ve kadın olmaktan kaynaklanan zorluklarla da savaşılmaktadırlar. Film savaştan ziyade siyah asker kadınların hikayelerini anlatmaktadır (Kablan, 2024).

Filmin ilk sahnesi 1943 yılında İtalya’nın Pietro şehrinde geçmektedir. Savaşın dehşetini ortaya koyan korkunç bir savaş uçağı düşürülüyor. Uçaktaki pilot yanarak can verirken diğer bir asker onu kurtarmak istiyor. Ancak kurtaramıyor ve pilotun cebinden bir mektup çıkarıyor.

Film, siyah bir kadın olan Philadelphia’lı Lena D. King’in (Ebony Obsidian) hikayesinden hareket ediyor. King, savaşta hemşire olmak için orduya katılmak istiyor. Diğer yandan beyaz ve Yahudi sevgilisi Abraham ile birlikte ayrımcılığa karşı mücadele ediyor. Abraham savaşta hayatını kaybediyor. King, Abraham’ın yazdığı fakat kendisine ulaşmayan bir mektupla yüzleşiyor. Esasında bu mektuplar asker ailelerinin sesini duyurmada önem arz etmektedir. Maalesef bu mektuplar sahiplerine ulaşmamıştır. Amerikan generaller savaş nedeniyle mektupları yerlerine ulaştırma konusunu önemsememişler, bu nedenle mektuplar depolarda torbalar içinde birikmiştir.

Savaşa giden oğlundan ve ona yazdığı mektuplardan yanıt alamayan bir anne Amerika Başkanı Roosevelt’in evinin önünde günlerce bekler. Nihayet başkanın eşi görüşmeyi kabul eder. Başkan mektupların dağıtılması emrini verir ve bu sırada siyah kadın birliği hatırlanır. Ancak ırkçı komutanlar için ne siyah kadınların ne de mektupların hiçbir değeri yoktur. Emir üzerine

10 Nazilerin ideolojik ırk kavramı, öncelikle Yahudi ırkını düşman olarak görmektedir. Ayrıca Romanları engelli insanları, Polonyalıları, Afrika Kökenli Almanları da yok edilecek diğer gruplar olarak sınıflandırmaktadır. Naziler, Nazi rejimine karşı çıkanları ve Nazilerin sosyal norm algısına uymayan siyasî muhalifleri, Yehova Şahitlerini vb. düşman ve güvenlik riski olarak tanımlamaktadır. Bu nedenlerle kurallara uymayanları ve ırksal tehditleri ortadan kaldırmak için çeşitli yollarını aramışlardır. (UN, 2025:1)

6888. Tabur sayısı milyonları bulan postaları dağıtmak için Avrupa'ya gönderilmeye karar verilir (Netflix, 2024).

Filimde birliğin lideri Binbaşı Charity Adams'ı Kerry Washington canlandırıyor. Film, Adams'ın siyah kadın askerlerin beyaz kadın askerlerle gösterilen saygıyı ve fırsatları hak ettiğini ispatlama mücadelesine odaklanıyor. Franklin D. Roosevelt'i Sam Waterston, Eleanor Roosevelt'i Susan Sarandon ve Mary McLeod Bethun'ü Oprah Winfrey, General Halt'ı Dean Norris canlandırıyor. General Halt, Binbaşı Adams'ın amiridir ve 6888 Tabur'un hayatını kolaylaştırmamıştır. Filmin bir sahnesinde Başkan Roosevelt, eşi ve arkadaşları Bethune General Halt ile konuşmaktadır. Bethune siyah bir kadın aktivist olup Eleanor Roosevelt'in arkadaşıdır. Ulusal Gençlik İdaresinde özel danışman olarak hizmet eden Bethune, New Deal kapsamında Siyah Amerikalılar için oluşturulan Başkan Roosevelt'in "Kara Kabine"sinin bir üyesidir (Amerika Gazetesi, 2022). General Halt'ın Bethune'ye nefret dolu ırkçı bakışları çifte ayrımcılığın boyutunu gösterir niteliktedir. Halt istemeyerek de olsa Bethune tarafından önerilen siyah kadın birliğinin varlığını kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak bu birliği engellemek adına elinden geleni ardına koymayacaktır.

3.1. 6888. Tabur'da Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık

Birleşmiş Milletler (BM), İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin 18 No'lu İnsan Hakları Bilgi Kitapçığına göre ayrımcılık;

"İrk, renk,...dil, din,...ulusal veya sosyal köken,..., doğum ya da diğer özellikler gibi özellikler temelinde ve tüm bireylere eşit muamele edilmesini, haklar ve özgürlüklerini tanımayı, haklarını kullanmayı ya da yerine getirmeyi geçersiz kılan ya da zarar verme amacı olan herhangi bir farklılığı, dışlamayı, sınırlamayı ya da tercihi ima etme olarak yorumlanmıştır" (BM, 1989, s. 3).

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi'ne göre kadınlara karşı ayrımcılık kavramı ise,

"Siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı her hangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelir" (CEDAW, Madde 1, s. 2).

Cinsiyete dayalı ayrımcılığın olmaması için, kadınların erkeklerden farklı oldukları savının ileri sürülerek gerek özgürlüklerinden ve gerekse haklarından mahrum bırakılmaması gereklidir. Örneğin, bir iş ilanında askerliğini yapmış olmak şartı aranıyor ise ayrımcılık yapıldığı anlamına gelmektedir. Zira Türkiye’de zorunlu askerlik, sadece erkeklere yönelik bir vatandaşlık görevidir. Bu ilan koşulu, açıkça ifade edilmese de, ilgili işe bir erkeğin alınacağı anlamına gelmektedir (Bora, 2012, s. 3-4).

Cinsiyete dayalı ayrımcılık 6888. Tabur’da çeşitli şekillerde kendini göstermektedir. Filmde birliği oluşturan kadın askerler, ırkçılık ve ayrımcılıkla sıklıkla karşılaşmaktadır. Beyazlarla birlikte eğitim almalarına rağmen otobüslere bindiklerinde yan yana oturamadıkları gibi aynı yaşam alanlarında bulunamamışlardır. Ancak, İngiltere’de Amerika’ya göre daha fazla özgür olmuşlar ve halkla dost olmuşlardır. Binbaşı Charity Adams, taburdaki motivasyonu artırarak kadınlar arasında iş birliğini sağlamıştır. Adams’ın anılarında ifade ettiği üzere “Bu, ortak bir dava için bir araya gelme fırsatıydı.” (Yıldız, 2024).

Birçok zorluklar altında Adams’ın liderliğinde, gemi ile kötü bir yolculuğun ardından İskoçya, Glasgow’a güvenli bir şekilde inen kadınlar İngiltere’de Birmingham’a ulaşmak üzere bir trene binmişlerdir. Birmingham’a vardıklarında, 6888. Tabur’a neredeyse iki yıldır birikmiş postaları yerlerine ulaştırma görevi verilmiştir. Bu postalar Avrupa’da savaşan Birleşik Devletler askerlerine aittir. Posta savaşta aile özlemi duyan askerler için oldukça moral yükseltici bir araçtır ve aynı zamanda askerlere duygusal bir destek de sağlamaktadır. Tabur Birmingham’da eskiden okul olarak kullanılan karanlık ve bakımsız bir depoda işe koyulur.

Tümgeneral Mari K. Eder’in *The Girls Who Stepped Out of Line: Untold Stories of the Women Who Changed the Course of World War II* kitabına göre Adams vahim görünen bu tabloda kadın askerlere şu sözleri söylemektedir:

“Bunun nasıl görüldüğünü biliyorum hanımlar ve muhtemelen ne düşündüğünüzü biliyorum. Ama yapmamız gereken bir iş var ve bunu başaracağız. Şimdi organize olalım.”

Posta çuvallarının çoğu çürümüş ve fare gibi kemirgenleri çeken yiyecekler içermektedir. Postaların bulunduğu tesis ise insani çalışma şartlarına uymayan, ısıtma sistemi kötü olan bir yerdir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen “Posta yok, düşük moral” sloganı ile kadın askerler işe koyulur. Kadınlar bu depoyu bir ofise dönüştürmeye başlar ve yaşam alanlarını güzelleştirirler. Kendileri için kuaför salonu bile kurarlar. Eksik adresleri asker listeleri ile karşılaştırıp adresleri belirlerler. (Early, 1989, s. 151).

Kadınlar görev süresi altı ay iken üç ayda bu görevi tamamlarlar. Birmingham'daki görev bitince kadın askerler Fransa'nın Rouen kentine gönderilirler. Taburda ilk kayıp burada olur. Üç kadın asker araç kazasında ölürlür. Tabur daha sonra Paris'te göreve başlar ve bir garajda çalışırlar. Son görev yerleri burası olur. Kadın askerlerden bazıları orduda çalışmaya devam eder (Tennant, 2024).

3.2. 6888. Tabur'da Irk Ayrımcılığı

Irk ayrımcılığı, bir başka deyişle etnik köken ayrımcılığı “bir kişiye ırkı, rengi, vb. nedenlerle diğer kişilerden daha olumsuz davranılması” olarak ifade edilebilir (Eşit Haklar İçin İzleme Derneği, 2016, s. 2). Olumsuz davranış küçük düşürme, aşağılama, hor görme veya tehdit gibi hareketler şeklinde olabilmektedir.

“Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme” Madde- 1’de ırk ayrımcılığı kavramı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak ve zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı herhangi bir ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih anlamındadır” (BM, 1965, s. 3).

6888. Tabur'da Kadın Ordu Birliği (WAC) 1943 yılında kurulmuştur. Siyah kadınların WAC'a katılmasını sağlamak için Afro-Amerikan sivil toplum kurumları ve liderler, Amerika Birleşik Devletleri'nin Savaş Bakanlığı ile çalıştılar. Birçok siyah kadın askere yazılmış olmasına rağmen, silahlı kuvvetlerde ırk ayrımcılığı varlığını sürdürmüştür. Orduda yemek pişirme ve temizlik gibi işlerde görevlendirilen Afro-Amerikalı asker kadınlar hüsrana uğramıştır. Vatana hizmet için can atan bu kadınların istekleri olmayınca greve giderler ve verilen işlere geri dönmeyip askeri mahkemeye çıkmayı göze alırlar. Kadınların bu çabası Savaş Bakanlığı'nda ırk ayrımcılığına karşı ilk adımları olmuştur (Tennant, 2024).

Adams kitabında “Elimizde, bir şekilde ırksal önyargıya maruz kalmış büyük bir grup yetişkin zenci kadın vardı.” şeklindeki ifadesiyle ırkçı ayrımı anlatmaya çalışmıştır (Early, 1989, s. 10).

Filmin birçok sahnesinde ırk ayrımcılığı ile ilgili davranışlar ve hareketler görülmektedir. Binbaşı Adams'a karşı General'in tutumu ve emirleri ırkçı hareketlerin her türünü gözler önüne sermektedir. Ancak yılmadan ve azimle her türlü eziyet ve baskıya, psikolojik şiddet başta olmak üzere her türlü

şiddete karşı dimdik duran kadın askerler sonunda büyük bir başarıya ve tarihe imzalarını atmışlardır.

4. 6888. Tabur'da Kadına Yönelik Şiddetin Göstergeleri

Kadına yönelik şiddet, kadına cinsiyeti sebebiyle gerek ev içinde ve gerekse dışında uygulanan şiddet olarak tanımlanmaktadır. Bu şiddetin nedeni aslında erkek egemenliği ve cinsiyetler arası eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Kadınlara uygulanan şiddet¹¹ güç göstermek amaçlı olup bunun altında yatan sebepler öfke boşaltmak, kontrol etmek veya ceza vermektir. Bu şiddet türleri fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik, dijital vb. şekillerde sıralanabilir. Şiddete uğrayan kadınlar korku, güvensizlik ve çaresizlik içinde yaşamaya mahkum edilmektedirler (Mor Çatı Vakfı, 2025).

BM Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesi'nde, kadına yönelik şiddet:

“İster kamusal isterse özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik acı veya ızdırap veren veya verebilecek olan cinsiyete dayanan bir eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma şeklinde tanımlanmaktadır.”

Tüm dünyada eşit olmayan sosyal ve politik şartlar nedeniyle, kadınlar sahip olmaları gereken tabii yetkinliklere eşit ulaşımında zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Nussbaum bu konuyu şöyle değerlendirmektedir:

“Kadınların başkaları tarafından pasif olarak verilenlerle ne kadar tatmin oldukları veya çeşitli yönlendirmelerle önlerine sunulan kaynakları nasıl yönetebildiklerine dair fonksiyonel işlevleri değil, saygın birer insan ve toplumun özgür bireyleri olarak kendi hayatlarını yönlendirmeleri konusunda “gerçekten ne yapabilip ne olabildikleri” ne ilişkin sorulara cevap arayan yetkinlikler yaklaşımını (capabilities approach) incelemiştir.” (Nussbaum, 2002, s. 123-135)

Bu yaklaşımın ana politik amacı, kadının bir birey olarak sahip olduğu yeteneklerinin toplumdaki her alanda ortaya çıkarılarak geliştirilmesidir. Dolayısıyla kadınlar, yaşam için gerekli olan temel şeylerden tamamen veya

11 Kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden doğan ve kadınların toplumdaki ikincil konumlarına dayanılarak kadınlara uygulanan her türlü şiddet eylemi ya da tehdittir. Kadına yönelik şiddet fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar veya acı veren/verebilecek her türlü eylemdir. Kadına zarar veren bu tür eylemlere “kadına yönelik şiddet” adı verilir. Kadına yönelik şiddet evde veya dışarıda gerçekleşebilir. Kadına yönelen her türlü psikolojik, fiziksel, cinsel veya ekonomik şiddet “ev içi şiddet” olarak ayrıca tanımlanır. Bkz: Kadın Dayanışma Vakfı, 2018:5

kısmen yoksun kalmaktadırlar. Örneğin; kadınlar erkeklere göre temel gıda maddelerine, sağlık hizmetlerine vb. daha zor ulaşmaktadırlar, fiziksel şiddete daha çok uğramaktadırlar. İşe alımlarda cinsiyet, medeni durum, çocuklu olma gibi engellerle karşılaşmaktadırlar. Kısacası dünya üzerinde sağlık vb. hizmetlerden, politikalara katılım ve ekonomik aktivitelere kadar kadınlara erkeklere sağlanan eşit koşulları sunan bir ülke yoktur (Nussbaum, 2002, s. 123-135).

6888. Tabur filminde kadına yönelik şiddetin her türü görülebilmektedir. Genelde psikolojik şiddetin daha baskın olduğu filmde kadına hem cinsiyeti ve hem de ten rengi nedeniyle şiddet uygulanmaktadır. Özellikle beyaz askerlerin bu yöndeki baskıları oldukça fazladır. Posta hizmetleri tam olarak kadın askerler tarafından yerine getirildiğinde bile takdir görmeme, görmezden gelme, hafife alma gibi psikolojik, duygusal şiddet türleri uygulanmıştır. Savaş bittiğinde tabur 300 üye azaltılmış ve Ocak 1946'da 200 üye daha terhis edilmiştir. 6888 Tabur üyelerine Avrupa Afrika Ortadoğu Seferi Madalyası ve II. Dünya Savaşı Zafer Madalyası verilmiştir.

Şubat 1946'da birlik, kamuoyunun takdiri olmadan Amerika Birleşik Devletleri'ne döner ve New Jersey'deki Fort Dix'te dağıtılır.

Arşivci ve Afro-Amerikan Uzmanı Damani Davis'in aşağıda ifade edilen açıklamaları kadına yönelik şiddetin boyutunu göstermektedir:

“Bu siyah kadınların geri döndüklerinde yaşadıkları tanınma eksikliği, siyah gazilerin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra genel olarak daha geniş Amerikan halkından gördükleri genel ilgisizliği ve hatta düşmanlığı simgeliyordu. Ancak siyah erkek meslektaşları gibi, bu kadınların yurtdışı deneyimleri onlara anavatanlarındaki eşitsizliklere karşı daha da sert mücadele etmeleri için ekstra motivasyon ve kararlılık sağladı.”

Başkan Biden 2022 yılında 6888. Tabur'a “Kongre Altın Madalyası” verilmesi için gerekli bir yasayı onaylar. Ancak hayatta kalan sadece altı kadın bu madalyayı alabilmiştir (Lewis, 2024) Değeri ve önemi geç anlaşılan, kıymeti sonradan bilinen bu durum adaleti kısmen de olsa sağlamış gibi görünmektedir.

5. 6888. Tabur’u Toplumsal Cinsiyet Eşitliği/Eşitsizliği Açısından Değerlendirmek

Toplumsal temelinin oluşturan kadın ve erkek biyolojik olarak birbirlerinden farklıdır. Toplum zamanla kadına ve erkeğe çeşitli görevler yüklemiştir. Bu görevler kadın ve erkeğin hem sosyal hem de kültürel yönüne değinmektedir.

Toplumsal cinsiyet Ann Oakley tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Bir toplumda kadınlar ve erkekler için kültür, gelenekler, eğitim, din ve diğer kurumlar tarafından uygun görülen toplumsal roller ve sorumluluklar, davranışlar, konumlar, beklentiler, güç ve ayrıcalıklar, hak ve fırsatlardır.” (Oakley, 1972).

Toplumsal cinsiyet eşitliği/eşitsizliği kavramı ise kadının ve erkeğin toplumdaki eşitsiz konumları ile ilgilidir. Bunlar ücretli ya da ücretsiz çalışma, gelir, eğitim, sağlık vb. birçok alandaki farklılıklardan oluşmaktadır ve genelde farklılıklar kadınların aleyhinedir. (Ecevit, 2021, s. 25)

Toplumsal cinsiyet kadınlar ve erkekler arasında seçim yapmak açısından ele alındığında, liyakat bakımından eşitler arasından kadınları seçmek teoride ve uygulamada önemlidir (Verloo ve Lombardo, 2007, s. 21-49). Farklılık eşitliği ideolojisi kadınların eşitlik sağlanıncaya kadar farklı muamele görmesi düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Devletler, kadınların yeteneklerini geliştirebilmeleri, kariyerlerini devam ettirebilmeleri, katı toplumsal cinsiyet önyargılarının çizdiği sınırlar olmaksızın seçimler yapabilmeleri için gerekli şartları ve ortamları sağlamalıdır (Cusack ve Pusey, 2013, s. 11-12). Toplumsal cinsiyet eşitliği için tüm gerekli politikaların, süreçlerin işlemesi devlet uygulamaları sayısında olmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği/eşitsizliği açısından 6888. Tabur’u değerlendirdiğimizde film başlı başına eşitsiz ve adil olmayan pek çok uygulamanın yansıtıldığı bir ayna görevi görmektedir. Zira film, birliğin lideri Adams’ın siyah askerlerin beyazlarla eşit olduğu, bu yönde gerekli olan saygıyı ve fırsatları siyah askerlerin de hak ettiğini kanıtlama sürecine odaklanmaktadır. Savaş sonrasında 6888. Tabur, 1946 yılında görevden alınmıştır. Yukarıda da değinildiği üzere Tabur’un ülkeye olan katkıları 2022 yılında “Kongre Altın Madalyası” verilmek suretiyle ödüllendirilmiştir. 2023 yılında ise Fort Lee üssüne, Charity Adams’ın adı verilmiştir. Filmin yönetmeni Tyler Perry, Tabur üyelerinden biri olan ve 2024 yılında hayatını kaybeden King’e filmi izlettiğinde, King Perry’ye “Dünyaya siyah kadının katkılarını hatırlattığınız için teşekkür ederim,” demiştir. (Yıldız, 2024, s. 2)

SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca özellikle yaşamın devamını sağlamada emek kavramı önemli bir yere sahiptir. Emek arzı ülke ekonomilerinin büyümesine katkı sağlamaktadır. 1950’li yıllardan itibaren dünya genelinde kadın emeğinin istihdamdaki yeri giderek artmıştır. Kadınlar hayatın hemen

her alanında etkin roller üstlenmeye başlamıştır. Kadın emeği konusu literatürde çeşitli şekillerde açıklanmaktadır. Bu emek türlerinden biri olan kadınların görünmeyen emeği, ataerkil yapının dayandığı temellerden birini oluşturmaktadır. Bu emek türü ayrımcılık ve ırkçılık özelinde incelendiğinde toplumsal cinsiyet dayalı eşitsizlikler kadınlar açısından daha bir eşitsiz hale bürünmektedir. Hal bu iken sinema gibi sektörlerde eril egemen bir yapının oluştuğu ve bu yapıyı yıkmamanın çok zor olduğu görülmektedir. Özellikle erkek yönetmenler kadınları kariyer, aşk ve evlilik üçgeninde sınırlandırma yoluna gitmişlerdir. 6888. Tabur filmi kadının toplumun yüklediği bu roller dışında da neler yapabileceğinin bir göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Esasında kadınlar belki geç de olsa değeri anlaşılan önemli bir görev üstlenmiş olsalar da onlara beyaz erkek egemen bir kurum olan orduda verilen görev yine posta ayıklamak ve dağıtmak gibi geri bir görev gibi görünmektedir. Ancak savaş döneminde kadınlar daha fazla maddi gelire ihtiyaç duymaları veya eşlerinin çatışmada öldürülmüş olmaları gibi nedenlerle iş gücüne katılmışlardır. Kadınlar çelik işçileri, kereste işçileri, ofis çalışanları ve inşaat işçileri olarak istihdam edilirken savaş pilotu olmayan işlerde kadınlar tehlikeli koşullarda daha az ücret karşılığında uzun saatler çalıştırılmışlardır. Üstelik posta işlerine gereken önem verilmemiş ve erkeklerin yaptığı posta işi başarısız olduğundan bu imkansız gibi görünen görev sırf kadın ve siyah oldukları için ve başarısız olmaları temennisiyle yine erkekler tarafından kadınlara yüklenilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde kadın emeğinin gücünün değerinin anlaşılması önem arz etmektedir. Bütün bunların ötesinde 6888 Tabur filmi siyah kadınların sarf ettiği olağanüstü emeğin yarattığı mucizeleri gözler önüne sermektedir. Sinemada kadının da adının olduğunun en iyi kanıtı olduğu söylenebilir.

6888. Tabur Filmı ele alınan taburun kuruluş öyküsü ile başlar. İkinci Dünya Savaşı'ndaki çatışmalar ve yaşanan zorluklar nedeniyle askerlere gönderilen postalar durdurulmuştur. Depolar iletilmemiş, teslimatlar nedeniyle dolmuştur. Askerlerin aileleriyle iletişimleri bu nedenle kesilmiştir. Çözüm olarak sayısı bine yakın kadın askerin bulunduğu 6888. Tabur Kadın Kolordusu, neredeyse imkansız görünen postaları ayırarak sahiplerine ulaştırma göreviyle gönderilmiştir. Ancak sonunda kendilerine tanınan zamanın yarısı kadar bir sürede tamamlayarak üstün bir başarı sağlamışlardır. Ayrıca birçok renkli kadın ülkelere hizmet etmek için askere yazılmış olsa da, silahlı kuvvetlerde ayrımcılık devam etmiştir. Sadece basit yemek pişirme ve temizlik işlerine atanan birçok Afro Amerikalı asker hayal kırıklığına uğramıştır. Filmin birçok sahnesinde eşitsizlik, cinsiyet ve ırk ayrımcılığı vb. yoğun bir şekilde işlenmiş ve tüm gerçekliği ile olmasa da ortaya konulmuştur. Zira bir yandan Amerika'nın ayrımcılığı eleştirilirken

diğer yandan da kutsal bir ülke olarak yansıtılması filmin çelişkisi olmuştur. Filmde kadına yönelik şiddetin her türü görülebilmektedir. Genelde psikolojik şiddetin daha baskın olduğu filmde kadına hem cinsiyeti ve hem de ten rengi nedeniyle şiddet uygulanmaktadır. Özellikle beyaz askerlerin bu yöndeki baskıları oldukça fazladır. Film, siyah kadın askerlerin beyazlarla eşit olduğuna ve beyaz askerlere gösterilen saygıyı ve fırsatları siyah askerlerin de hak ettiğini kanıtlama sürecine odaklanmaktadır. Bu gerçek hikayeyi ortaya çıkaran kişiler bir dönem Amerikan Başkanı olan B.Obama ve eşi olmuştur. Hikayede adı geçen tüm asker kadınlara hak ettikleri itibar ve değer iade edilmiştir. 6888 Tabur adlı yaşanmış bir hikayeye dayanan bu filmin kadın emeğinin gücünün, ırkçılık ve ayrımcılık temelinde incelenmesi açısından toplumsal cinsiyet temelinde önemli bir örnek olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Amerika Gazetesi (2022). Mary McLeod Bethune'nin Sıra Dışı Hayatı! Mary McLeod Bethune Kimdir?
<https://www.amerikagazetesi.com/mary-mcleod-bethunenin-sira-disi-hayati-mary-mcleod-bethune-kimdir/> (25/02/20025).
- Birleşmiş Milletler (BM) (1965). "Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme."
<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/IrkAyrımcılığınınOrtadanKaldırılmasınaDairSözleşme.pdf> (25/02/20025).
- Birleşmiş Milletler (BM) (1989). İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, İnsan Hakları Bilgi Kitapçığı, No. 18.
<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/FactSheet-18rev.1en.pdf> (25/02/2025).
- Birleşmiş Milletler (BM) (1993). Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesi.
<https://web.archive.org/web/20180804222717/http://www.undocuments.net/a48r104.htm> (26/02/2025)
- Bora, A. (2012). Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık. Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar adlı kitap içinde, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi, (der: Çayır, K. ve M. A. Ceyhan) www.secbir.org
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/129534/mod_resource/content/0/Toplumsal%20cinsiyete%20dayal%C4%B1%20ayr%C4%B1mc%C4%B1%C4%B1k-Aksu%20Bora.pdf , (25/02/2025).
- CEDAW (1989). Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi.
<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/Kadinlara-KarsiAyrımcılığınOnlenmesiSözleşmesi.pdf> (25/02/2025)
- Crosbie, H. (2023). Sharon Stone says she was paid just \$500,000 for her role in 'Basic Instinct' while Michael Douglas earned \$14 million.
<https://www.businessinsider.com/sharon-stone-paid-less-michael-douglas-basic-instinct-2023-3>
- Cusacks, S. ve Pusey, L. (2013). CEDAW and the rights to non-discrimination and equality. Melbourne Journal of International Law, 14(1), 1-34.
- Delphy, C. (2008). *Baş düşman* (Çev. Ş. Ozansü). G. A. Savran ve N. T. Demiryontan Kadının Görünmeyen Emeği içinde (s.89-113). Yordam Kitap.
- Doğu Akdeniz Üniversitesi (2025). Toplumsal Cinsiyet ve Sinema: Önemli Noktalar

- <https://cws.emu.edu.tr/tr/PublishingImages/sbsb-203-secmeli-ders/TOPLUM-SAL.%20C%C4%B0NS%C4%B0YET%20VE%20S%C4%B0NEMA notlar.pdf> (24/02/2025).
- Dünya (2015). Emmy Ödül gecesinde ırkçılığa dikkat çekildi.
<https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/96519/emmy-odul-gecesinde-irkciliga-dikkat-cekildi>
- Early, C. A. (1989). *One woman's army : a black officer remembers the WAC*(women army corp).Texas University Press.
<https://books.google.com.fj/books?id=8NzUzMhwusC&printsec=frontcover#v=onepage&q&cf=false> (26/02/2025).
- Ecevit, Y. (2021). Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi, Faz II, Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları,
<https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/toplumsal-cinsiyet-esitliginin-temel-kavramlaripdf.pdf> (26/02/2025).
- Eşit Haklar İçin İzleme Derneği. (2016). *İrk veya etnik köken ayrımcılığı haklarınızı bilin*.
<https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2016/02/BrosurTR.pdf>, (26/02/2025).
- Gardiner, J. (2011). *Bakım emeği. Ücretli-ücretsiz emek kısıcında kadın*. Sosyalist Feminist Kolektif adlı kitap içinde (s.57-70). Feminist Politika Dergisi, Özel Sayı. Kadın Emeği Konferansı.
- Göregenli, M. (2012). *Temel kavramlar: önyargı, kalıp yargı ve ayrımcılık*. K. Çayır ve M. A.
- Ceyhan, “Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar” adlı kitap içinde (s. 17-28). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Haug, F. (2015). *Feminizmdeki marx* (Çev. F. Hülagü). S. Mojab, Marksizm ve Feminizm içinde (s.100-130). İstanbul, Yordam Kitap.
- Hochschild, A.R. (1983). *The Managed Hearth: Commercialization of Human Feeling*. University of California Press: Berkeley.
- Kergoat, D. (2004). *Cinsiyete dayalı işbölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri* (Çev. G. Acar-Savran). H. Hirata, F. Laborie ve diğerleri, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde (s.94-105). Kanat Kitap.
- Kablan, N. (2024). 6888. Tabur / The Six Triple.
<https://ortakoltuk.com/film-clestirileri/6888-tabur> (25/02/2025).
- Kadın Dayanışma Vakfı (2018). Kadına Yönelik Şiddet Nedir?
<https://www.kadindayanismavakfi.org.tr/wp-content/uploads/2021/06/2018-Kadina-Yonelik-Siddet-Nedir-2018.pdf>

Kadın Direnişi (2024). Demet Değil Mehmet Olsaydım İşim Daha Kolay Olacaktı.

<https://esitlikadaletkadin.org/demet-degil-mehmet-olsaydim-isim-daha-kolay-olacakti/>

Deniz, E. (2023). Film Sektöründe Getirisi Yüksek Alanlar Erkeklerin Egemenliğinde.

<https://www.kadinisci.org/film-sektorunde-getirisi-yuksek-alanlar-erkeklerin-egemenliginde/>

Kayhan, A. (2021). Me Too Hareketi. https://feministbellek.org/metoohareketi/#_ftn17

Lewis, P. (2024). 6888th Postal Battalion Delivered High Spirits to Weary WWII Troops, National Archives News.

<https://www.archives.gov/news/articles/six-triple-eight> (26/02/2025)

Mastracci, S.H., Newman, A.M ve Guy, M.E. (2006). Appraising Emotion Work Determining

Whether Emotional Labor Is Valued In Government Jobs. American Review Of Public Administration, 36(2), 123-138.

Mor Çatı Vakfı (2025). <https://morcati.org.tr/kadina-yonelik-siddet-nedir/> (26/02/2025)

Netflix (2024). 6888. Tabur.

<https://www.netflix.com/tr/title/81590591> (26/02/2025)

Oakley, A. (1972). *Sex, gender, and society*. Harper and Row, 1972 - 220 sayfa

Öztürk, S. R (2000). *Feminist film politikası: mürebbiye örneği*, Kültür ve İletişim Dergisi, 3, 51-70.

Öztürk, S.R. (2013). Türkiye Sinema Literatüründen Kadınlara Bakmak <https://kasaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/34/2013/02/S.-Ruken-Ozturk-Turkiye-Sinema-Literaturunden-Kadinlara-Bakmak.pdf> (24/02/2025)

Ryan, M. ve Kellner, D. (1997). *Politik kamera çağdaş hollywood sinemasının ideolojisi ve politikası*, Çev. Elif Özsayar, Ayrıntı Yayınevi.

Savran, G. A. ve Demiryontan, N. T. (2016). *Kadının görünmeyen emeği: Mad-deci Bir Feminizmin Üzerine*, ISBN-978-9944-122-52-8, Üçüncü Basım, Yordam Yayınları.

Tennant, A. (2024). Zorlukların Üstesinden Gelmek: 6888. Taburun Gerçek Hikayesi. 13.Aralık 2024

<https://www.familysearch.org/en/blog/6888-battalion>, (25/02/2025).

UN (United States)Holocaust Memorial Museum (2025). Nazi Döneminin Kurbanları: Nazi İrkçi İdeolojisi. Holokost.

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/victims-of-the-nazi-era-nazi-racial-ideology>

Verloo, M. ve Lombardo, E. (2007). Contested Gender Equality and Policy Variety in

Europe: Introducing a Critical Frame Analysis Approach. içinde Ed. M. Verloo, Multiple Meanings of Gender Equality: A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe (s. 21-49). Central European University Press.

Yıldız, B. (2024). 6888. Tabur Filmi Gerçek Hikayesi.

<https://www.sonmuhur.com/6888-tabur-filmi-gercek-hikayesi> (26/02/2025)

Unutulmuş Bir Köy Romanının Yok Sayılmış Kadınları: Neriman Hikmet'in *Köyün Dulları* Eserinin Mağlup ve Mağdurları¹

Bahanur Garan-Gökşen²

Özet

Neriman Hikmet (1912-1987); şiir, hikâye ve roman türünde eserler yayımlamış, Suat Derviş'in yanında yer alarak gazetecilik yapmış, *Yeni Edebiyat* dergisinin yöneticiliğini üstlenmiş, aktivist kimliğiyle öne çıkarak dönemin sol hareketi içerisinde yer almış ve fakat günümüzde unutulmuş, eserleri yok sayılarak görmezden gelinmiş bir yazardır. Türk edebiyatında köye ve köylünün sorunlarına odaklanan romanlar -Cumhuriyet'ten önce de sonra da- genellikle erkek yazarların kaleminden çıkmışken *Köyün Dulları* romanı 1940'larda bir kadın yazarın köyü ve köyde yaşayan kadınların sorunlarını realist bir bakışla ele alması bakımından önem arz etmektedir. *Köyün Dulları*, Cıvgalı köyünde yaşayan kadınların ataerkil toplum içerisinde var olma mücadelesine odaklanır. Neriman Hikmet; Elif ve Elif'in annesi Fadime karakteri üzerinden namus kavramının ataerkil toplumdaki anlamını sorgularken kadınların taşrada zorluklar içerisinde geçen hayatını da gerçekçi bir bakışla yansıtır. Dolayısıyla Elif'in gelenek ve göreneklerle kadını tahakküm altına alan ataerkil sistem içerisinde ayakta durabilme çabasını anlamlandırabilmek için eserin feminist bir bakışla incelenmesi gerekmektedir. Bu yazıda Neriman Hikmet'in *Köyün Dulları* romanında kadın kimliğini ele alınışı incelenecek, kadını nesneleştiren ve ötekileştiren ataerkil sistemin kadına uyguladığı tahakkümün boyutları ortaya konarak kadın karakterlerin bu tahakküm altında var olma biçimleri irdelenecektir. Ayrıca *Köyün Dulları* ekseninde dönemin edebiyat kanonu tarafından göz ardı edilmiş olan bu yazarın romancılığı da değerlendirilerek eserin köy romanları içerisindeki yeri belirlenecektir.

- 1 Bu yazı, *yeni e* dergisinde yayımlanan yazımın yeniden ele alınarak genişletilmiş hâlidir. (Bahanur GARAN GÖKŞEN, 2025, "Unutulmuş Bir Yazarın Bilinmeyen Bir Eseri: Neriman Hikmet'in 'Köyün Dulları' Romanı", *yeni e*, S. 87 s. 34-39).
- 2 Doç. Dr., İstanbul Beykent Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bahanurgoksen@beykent.edu.tr.

Giriş

Neriman Hikmet [Öztekin] (1912-1987), *Konya Yolunda Tahassüsler* (1932) ve *Tren* (1935) adlı iki şiir kitabı ile Cumhuriyet döneminin ilk şair kadınlarından biri olmakla birlikte bugün birkaç edebiyat tarihi dışında adına pek rastlanmadığı için unutulmuş bir isimdir³. Dönemin sosyalist hareketi içerisinde bulunarak aktivist kimliğiyle de öne çıkan Neriman Hikmet; aynı zamanda *Haber*, *Vatan*, *İkdam* gibi dönemin ünlü gazetelerinde yazılar yayımlamış, halkla röportajlar yapmış bir gazetecidir. Ayrıca o, Suat Derviş'le birlikte Türkiye Devrimci Kadınlar Derneği'ni kuran ve Reşat Fuat Baraner ile Suat Derviş'in yanında yer alıp *Yeni Edebiyat* dergisini çıkaran bir yayıncıdır.

Neriman Hikmet'in şiirleri dışında röportajlarından oluşan *Ankara Kabristanında Açan Güller* (1966) ile *Gazetelerin Bilmediği, Partilerin Konuşmadığı Hakikatler* (1948) ve *Mevlâna: Bilimsel Gerçekçilik Açısından Varoluş Felsefesi* (1975) adlı inceleme-araştırma kitapları da vardır. Yine Neriman Hikmet *Köyün Dulları* (1944) adıyla bir roman da yazmıştır. Bu bağlamda literatürde hakkında çok fazla bilgi bulunmayan, eserlerine ismen dahi olsa yer verilmeyen Neriman Hikmet, "Suat Derviş'in gölgesinde kalmış bir yazar" olarak değerlendirilir. Nitekim Bülent Varlık da Neriman Hikmet için "Ne basın ne de edebiyat tarihinde kapsamlı bir şekilde yazılmış bir Neriman Hikmet biyografisine rastlanır. O, kendi halinde, inandığı değerlere sonuna kadar sahip çıkan yalnız ve hep 'gölgede kalan' bir kadındır" sözleriyle onun yok sayılmışlığının altını çizmiştir (Varlık, 2020, s. 23). Neriman Hikmet'in bu denli görmezden gelinmesinin nedenlerinden biri, erkeklerin ağırlıkta olduğu kültür-sanat camiasında sol görüşlü bir kadın yazar olarak tek başına var olmaya çalışmasıdır. Bunun yanı sıra Suat Derviş gibi çok yönlü, üretken ve popüler bir yazarın yanında bulunması da onun bir yazar olarak öne çıkmasını engellemiş ve bu dostluk, Neriman Hikmet açısından dezavantajlı bir duruma dönüşmüştür. "Öyle ki, 1947'de *Tan* gazetesi aleyhine yazılan bir makalede Neriman Hikmet 'Suat Derviş'in yamağı' olarak nitelendiril[miştir]" (Varlık, 2020, s. 26). Tahir Şilkan da Neriman Hikmet üzerine yaptığı bir röportajda "Neriman Hikmet'i Suat Derviş'ten ayrı düşünmek mümkün değil. Suat Derviş'in hem yoldaşı hem de yakın arkadaşı. Suat Derviş'in eşi Reşat Fuat Baraner'in ölümünden sonra da ev arkadaşlığı yapacak kadar yakınlar Suat Derviş'le" sözleriyle bu yakınlığın altını çizerken Neriman Hikmet'in yayıncılığına da değinmiş ve

3 Neriman Hikmet'in şairliği üzerine yazdığım bir başka yazıda, şiir türündeki eserlerini daha detaylı şekilde ele almıştım. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Bahanur GARAŖ GÖKŞEN, 2023, "Erken Cumhuriyet Dönemi'nin Unutulan Şair Kadını: Neriman Hikmet", *TOBİDER Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 2, s. 503-516.

babasından miras kalan “hayattaki tek serveti” olan evi satarak *Yeni Edebiyat* dergisini çıkarmak için yaptığı fedakârlığı da anlatmıştır (Gülen Eyi, 2020).

Bu yazıda ise Neriman Hikmet’in gazeteciliğinden ziyade roman yazarlığı üzerinde durularak *Köyün Dulları* eserinde kadın kimliğini ele alışı incelenecek, kadını yok sayan ve hatta yok eden ataeril sistemde eril şiddete karşı köy kadınlarının diren(eme)me biçimleri irdelenecektir.

I. Kadınların Başrolde Olduğu Bir Köy Romanı

Türk edebiyatında köye ve köylüye yer veren romanlar denilince ilk aklımıza gelenler Nabizade Nâzım’ın *Karabibik*’i, Ebubekir Hazım Tepeyran’ın *Küçük Paşa*’sı, Ali Ömer Bey’in *Türkmen Kızı*’dır kuşkusuz⁴. Bu eserler içerisinde köyün ve köylünün sorunları en yalın hâliyle *Küçük Paşa*’da anlatılmış; II. Meşrutiyet döneminde köy halkının yoksulluğu, cehaleti ve acımasızlığı bu romanda gerçekçi bir bakışla ortaya konmuştur. Bununla birlikte **“Ebubekir Hazım Tepeyran, soruna daha bilinçli olarak yaklaşmış, köy ve köylü konusunda bir ‘muhtıra’ vermeyi amaçlamış”** olsa da ve “yer yer ilginç noktalar yakala[mayı]” başarsa da Nabizade Nâzım gibi “konuya dışarıdan bakmıştır” (Bayrak, 2000, s. 54).

4 Köy edebiyatı bağlamında yapılan ilk çalışmalardan biri Gündüz Akıncı’ya aittir ve Akıncı, Türk romanında köy konusunun ilk kez işlenmesini ele alırken *Memleket Hikâyeleri* gibi hikâye ve *Anadolu Notları* gibi gezi yazısı türündeki eserleri de köy edebiyatı kapsamında değerlendiren şu şekilde bir sınıflandırmaya gitmiştir: “Burada yayınları sırasıyla ele aldığım *Karabibik* (1890), *Küçük Paşa* (1909) ve *Yaban* (1932)’dan başka bu konuda Refik Halit Karay’ın *Memleket Hikâyeleri*’ni, Reşat Nuri Güntekin’in *Çalı Kuşu*, *Yeşil Gece* ve *Anadolu Notları*’nı; Sadri Ertem’in *Çıkrıklar Durunca*’sını, Sabahattin Ali’nin *Kuyucaklı Yusuf*’unu anmak gerekirse de; ne var ki bunlar, üzerinde durduğum romanlarla bir açıya giremezler. *Memleket Hikâyeleri*’nde Çorum şehri, oranın yaşantısı vardır, konular daha çok orada geçer. *Çalı Kuşu* bize Anadolu romantizmini getirdi, bütün genç kızların düşlerine girdi; yalnız o da Türk köyünün katı gerçeğinin dışında kalmıştır.

Yeşil Gece’nin konumuzla sıkı bir ilgisi varsa da gene büyük ayrıntılar gösterir; onda her bakımdan kasaba alaveresini, son medreselilerin din perdesi altındaki sömürücülüğünü buluruz.

Anadolu Notları da şehir ve kasaba çevresinde dolaşır, yollar derinlemesine köyden geçmez.

Çıkrıklar Durunca’yı burada istemiyerek söz konusu yaptım; olur ki biri çıkar da onu unuttum sanır; oysa, burada adının geçmesi bile yersiz, gerçekle en küçük bir ilgisini göremedim; bir köyü kasaba yapmış, kurmaca bir masal düzmüş, sosyal koşulları unuttmuş.

Kuyucaklı Yusuf’a girince o da bir kasaba romanı; ilçenin ileri gelenlerini, kodamanlarını, onların yaşantılarını veriyor” (Akıncı, 1962, s. 15-16). Dolayısıyla Akıncı; ilk köy romanları bağlamında *Karabibik*, *Küçük Paşa* ve *Yaban*’ı incelemeyi tercih etmiş; diğer eserleri ise yukarıda verilen gerekçelerle köy edebiyatı kapsamında görmeyerek çalışmasının dışında tutmuştur.

Bununla birlikte Metin Kayahan Özgül de köy romanı tartışmalarına Paşabeyzâde Ömer Âli Bey’in *Türkmen Kızı* (1889) adlı eseri üzerine yazdığı makaleyle katılmış ve bu eseri Latin harflerine çevirerek “Türk edebiyatının ilk köy romanı” olarak tanınmasını sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Metin Kayahan Özgül, 1998, “İlk Köy Romanımız *Türkmen Kızı* (mı?)”, *Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, s. 280-291.

Kurtuluş Savaşı yıllarına odaklanan *Yeşil Gece*, *Vurun Kahpeye*, *Yaban* gibi romanlar ise kırsal kesimi, millî duyguların uyanışı üzerinden ele aldığı için köy gerçeği savaşın gölgesinde kalmış; Reşat Nuri, Halide Edib, Yakup Kadri gibi yazarlar köyün ve köylünün sorunlarını detaylı bir şekilde işlememiştir. Erken Cumhuriyet döneminde de köy edebiyatı Anadolu'ya yönelişin hareket noktasını oluşturmuş, kırsal kesimde eğitimin ve aydınlanmanın gerekliliği *Çalılıkusu* gibi romanlarla anlatılmış; fakat köy gerçeğine realist bir bakışla yaklaşılmamıştır. Bu dönemin eserlerinin “romantik bir yaklaşım” ile yazıldığını vurgulayan Mehmet Bayrak; “dönemin en tanınmış ürünlerinden olan **Yaban** (1932) da bu çizginin dışında değildir ve ‘**romantik köycülük**’ten kaynaklanır. Sorunlar, yüzeysel bir yaklaşımla ele alınır. *Yaban*’ın en önemli yanı, bu konuda bir itme olmasıdır” diyerek köyün sosyo-ekonomik dinamiklerini tartışmaya açan ve köylünün sorunlarını yenilikçi bir bakışla irdelenen ilk yazarın Sabahattin Ali olduğunu söylemiştir:

“Konuya hikâye ve roman düzleminde yeni bir yaklaşım getiren kişi **Sabahattin Ali**’dir. Onu **Sadri Ertem**’le, bir ölçüde **Reşat Enis Aygen**’in çalışmaları izler. Konusunu daha çok kasaba gerçeğinden alan **Kuyucaklı Yusuf** (1937) bu konuda ilginç bir örnektir. Bu üç sanatçı, roman ve hikâye alanlarında, konuya toplumcu-gerçekçi açıdan yaklaşan ilk sanatçılar oluyor” (Bayrak, 2000, s. 54).

Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf* romanıyla kırsal kesimde yaşayan insanların sorunlarını ağalık düzeninin eleştirisi üzerinden aktarırken “Ses” ve “Kağnı” gibi hikâyelerle de köy edebiyatının toplumcu-gerçekçi bir zemine oturmasında önemli bir adım atılmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra 1923-1950 döneminde yazılan köy romanlarında ele alınan meseleler çoğunlukla ekonomik sıkıntılarla ilişkilendirildiğinden köy gerçeği, tüm yönleriyle derinlikli şekilde işlenememiş ve eserlerin çatışma unsuru genellikle ekonomik eşitsizlik üzerine kurulmuştur: “Sosyal hayatın geriliği bile ona bağlanır. Köyde bunların dışında da anlatılmaya değer konuların olabileceği ya düşünülmez ya da anlatılmaz” (Kaplan, 1988, s. 74). Çünkü dönemin romancıları düşünce bakımından “Cumhuriyet”in prensiplerine bağlı ve köy meselelerini bu açıdan görenler (Yakup Kadri Karaosmanoğlu); Cumhuriyet’e bağlı kalmakla birlikte sosyalist görüşü roman ve hikâyede yerleştirmeye çalışanlar (Sadri Etem/Ertem: 1900-1943 ve Sabahattin Ali: 1907-1948)” olarak iki gruba ayrıldığından köyün ve köylünün sorunları eserlerde farklı boyutlarıyla irdelenememiştir (Kaplan, 1988, 43-44).

1950’lerden sonra Köy Enstitülerinde Mahmut Makal, Fakir Baykurt gibi yazarların yetişerek eserler üretmesiyle derinleştirdiği köy edebiyatı; Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir, Talip Apaydın gibi sol görüşlü

yazarların da eserleriyle çeşitlenip genişleyerek edebiyat tarihimizde ayrı bir kategori oluşturmuştur⁵. Buna karşın erkek yazarların kaleminden çıkan eserlerde köylü kadınların ataerkil düzende varoluş savaşı ve cinsiyet eşitsizliği karşısında yok sayılışı genellikle geri planda bırakılmış, eserlerde ataerkil toplum eleştirisinden ziyade ağa-köylü çatışması öne çıkmış, ayrıca gelenek ve göreneklerin bir tahakküm kurma şekline dönüşmesi feminist bir perspektifle ele alınmamış, dönemin yazarları feminist bir yazarın duyarlılığına ulaşamamıştır⁶. Bu noktada Türkiye’de çok partili dönemin başlamasından hemen önce, bir kadın yazarın köylülerin sorunlarını mesele edinmesi ve köy gerçeğine kadın duyarlılığıyla yaklaşması *Köyün Dulları* romanını ilginç bir eser olarak karşımıza çıkarmaktadır. Eser, unutulmaya terk edilerek kütüphanelerin tozlu rafları arasında kaldığından çoğu edebiyat tarihinde -yazarı Neriman Hikmet gibi- adına dahi yer verilmemiştir. Tahir Şilkan da bu eserin roman adıyla nitelendirilebilecek kadar derinlikli bir

5 Köy romanları üzerine kapsamlı bir inceleme yayımlayan Erkan Irmak da 1950’lerden sonra genişleyen köy romanının konularını ve yazarların genel eğilimlerini şu şekilde özetlemiştir: “Mahmut Makal’ın *Bizim Köy*’ünden parçaların 1948’den itibaren *Varlık* dergisinde yayımlanmaya başlamasını bir kenara bırakırsak (kitap haline 1950’de gelir), köy edebiyatının ve dolayısıyla köy romanlarının başlangıcının 1950’lerde olduğunu söylemek mümkündür. Yine bir başlangıç önermesi olarak, bu edebiyatın kurucu metninin *Bizim Köy* ve bütün bir edebiyatın oluşmasını sağlayan kurumun da Köy Enstitüleri olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Öte yandan, bu çalışma bağlamında öne süreceğim temel iddialardan biri, Köy Enstitüsü mezunu yazarların romanlarında köy-köylü-köylülük temalarını işlemelerinin (hiç değilse bu akımın 1960’ların ortalarına kadarki sürecinde) bir tercihten ziyade, kaçınılmaz bir sonuç olduğudur. Aldıkları eğitimle şekillenen zihin dünyaları doğrultusunda bakış açıları tümüyle köye yönelmiş olan Enstitü mezunu yazarlar, elbette dönemin diğer romancılarını da okumuş, onlardan etkilenmişlerdir. Ne var ki, ‘köy temalı romanlar’ denince akla ilk gelen Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir gibi romancılar için köy hemen her seferinde daha büyük bir meseleyi göstermek, açıklamak ya da bir çözüm önerisi sunmak, bir tarihselleştirme veya ideolojik konumlandırmada bulunmak için araçsallaşırken; Enstitü mezunu romancıların temel kaygısı köyü kendi iç dinamikleriyle kaydedip, tekil ve dışı kapalı bir bakışla ‘aktarmak’tır. Yorumlamaktan ziyade fotoğraflamakla ve dönüştürmek yerine olduğu gibi bırakmakla (elbette dini dogmalarının yerini Kemalizm’in tanımladığı biçimiyle Aydınlanmacı fikirlerin alması şartıyla) ilgilenir ve yetinirler ki, bu da aralarında türsel bir çıkış farklılığı olduğuna inandığım köy romanlarını, köy temalı romanlardan ayıran en temel özelliğidir. Bu yüzden yalnızca Türkiye’de ve oldukça kısa süre açık kalmış bu okullardan yetişen romancılar *kaçınılmaz* biçimde köye yönelirken, yukarıda adını andıklarım başta olmak üzere diğer toplumu gerçekçiler ihtiyaç duydukları ve dönemin şartları *gerektirdikçe* köyden yararlanmışlardır. Nitekim 1970’lere gelindikçe bu romancıların köye ilgileri giderek azalmış, bunun sonucunda eski köylü yeni şehirli işçilerin peşinden ya kentlere yönelmiş ya da Kemal Tahir’de olduğu gibi farklı meseleleri tartışmaya açmak için yüzlerini tarihe dönmüşlerdir” (Irmak, 2018, s. 27-28).

6 Köy romanları arasında Fakir Baykurt’un *Tırpan* adlı eseri farklı bir konumdadır. Berna Moran’ın da vurguladığı üzere *Tırpan* yoksul-zengin, ezen-ezilen çatışmasını feminist bir bakışla tecavüz ve intikam konuları üzerinden ele aldığı için diğer köy romanlarından farklılık arz eder. Zira bu eserde “Fakir Baykurt soruna daha feminist bir yaklaşımla eğilirken bu ideal kız imgesini de değiştirir. Dürü kaderine boyun eğmez, cyleme geçer ve cezalandırır. Başka bir deyişle, *Tırpan*’da başkaldıran kadın övülüyor, edilgen kadın eleştiriliyor” (Moran, 2011, s. 256).

yapısının bulunmadığını, ancak “novella” sayılabileceğini söylemiş; bununla birlikte dili itibarıyla başarılı olduğunu ve konunun işlenişi açısından “ilginç” sayılabileceğini de kabul etmiştir (Gülen Eyi, 2020).

Köy gerçeğini, köylü kadınların sorunları ekseninde ele alması ve kadın olarak köyde yaşamının zorluklarına odaklanması bakımından feminist bir duyarlılığın izlerini taşıyan *Köyün Dulları*, köy edebiyatı üzerine yapılan çalışmalarda detaylı şekilde incelenmesi gereken bir eser niteliği taşır. Zira Türk edebiyatında köyü ve köylüyü merkeze alan romanlar Cumhuriyet’ten önce de sonra da genellikle erkek yazarların eserlerinden oluşurken *Köyün Dulları* romanı -her ne kadar kurgusu ve karakterlerin derinleştirilmesi açısından zayıf bir eser olsa da- 1940’larda bir kadın yazarın kaleminden çıkması ve köyde yaşayan kadınların sorunlarını realist bir bakışla işlemesi bağlamında önem arz etmektedir. Nitekim *Köyün Dulları* romanı üzerine *Vakit*’te isimsiz yayımlanan tanıtım yazısında da “romanımıza hayli yabancı olan köy realitesini bütün çıplaklığıyla buluyoruz” ifadesiyle, edebiyat tarihinde o güne kadar bu tarz bir roman örneğinin bulunmadığı vurgulanarak eserin yenilikçi yönünün altı çizilmiştir:

“Gençlik Kütüphanesi neşriyatının son eseri olarak ‘Köyün Dulları’ çıkmış bulunuyor. Bu eserde, romanımıza hayli yabancı olan köy realitesini bütün çıplaklığıyla buluyoruz. Acısile, sevincile, yalnızlığıyla bütün köyü; Anadolu köyünü, bu muhiti işlenmemiş ve her türlü tesirden uzak bâkir bir aşk ve his vak’asının seyri or[t]asında her türlü hususiliğe aksettirilmiştir.

Neriman Hikmet, aşk ve ızdırabı bir şiir gibi acı bir üslûpla yazdığı romanında en muvaffak bir şekilde belirtmektedir. ‘Köyün Dulları’ 1944 yılının en kuvvetli edebî romanıdır. Okuyucularımıza tavsiye ederiz” (*Vakit* gazetesi, 15 Haziran 1944, s. 3).

Bu kısa tanıtım metni de eserin edebiyat tarihimiz açısından önemini vurgulayan ve köy edebiyatı içinde farklı bir yerde durduğunu belirten -ulaşılabilen- ilk yazıdır.

II. Dedikodu, İftira ve Fitne

Köyün Dulları, Cıvgalı köyünde yaşayan Elif’in hayat mücadelesine odaklanır. Elif, dul annesiyle birlikte bahçesini ekip tarlasını biçerek yaşamaya çalışan genç bir kızdır. Nişanlıdır ve nişanlısı Mehmet askerde olduğundan, günleri Mehmet’in döneceği ve evlenecekleri günün hayaliyle geçmektedir. Ancak bu hayal hiçbir zaman gerçekleşmeyecek; Cıvgalı’ya gelip tahsildar sıfatını kullanarak köylüleri dolandırmaya çalışan Kör Recep Çavuş’un Elife musallat olmasıyla ve tuzak kurup adını çıkarmasıyla Elif’in nişanlısının ailesi nişanı atacak, buna dayanamayan annesi Fadime felç olup yataklara düşecek ve nihayetinde de ölecektir. Buna karşın Elif; atılan iftiralara karşı

kendisini savunamayacak, masumiyetini kanıtlamayacak, dile düşmekten kurtulamayacaktır. Nitekim köy kadınları Elif'in masumiyetini araştırmadan ona atılan iftiraya inanmayı tercih edecek, onu dinlemektense suçlamak bu kadınların kolayına gelecektir:

“Elif bulunduğu köşede için için ağlıyordu. Başka ne yapabiliirdi ki?.. Kime ne diyecek hali kalmıştı. Durmadan dedikodu yapmak ihtiyacile kıvranan köylülerine lâf anlatabilir miydi? Anası bile avaz avaz haykırıyor, bağırıyor, çırpınıyor da kendisine ağız açtırmıyordu. ‘Tuuu sana’ diyip yüzüne tükürdüğü vakit bir şeyler söylemek istemiş, dili ağzının içinde kımıldanmamıştı.

O susuyordu, ne yapsın bir kere itham edilmişti. Yalnız Cıvğahların değil bütün âlemin hazmedemeyeceği bir cürmü işler vaziyette görülmüştü. Ve meşhut olan cürmünün şahitleri, Mollaların Eminesi, Çolak Alinin Ayşesi, çipil gözlü Ahmet, Çil Mustafa idi. Bunlar şehrin mahkemelerinde bile onun kahpeliğine şahitlik edebilirlerdi” (N. Hikmet, 1944, s. 6-7).

Bu bağlamda annesinin ölümüne ve kendisinin yapayalnız kalmasına neden olan olayda, iftira atıp Elif'in adını çıkaran erkekler kadar bu dedikoduyu üreten ve kulaktan kulağa yayılmasını sağlayan kadınlar da suçludur. Bu durum ataerkil toplum yapısında erkekler gibi kadınların da hemcinslerini değersizleştirdiğinin, dedikodu ve iftira yoluyla hemcinslerine psikolojik şiddet uygulayarak kötülüğü pekiştirdiğinin örneğidir. “Kadın kadın artık sen yaşama!.. Toprak yarılın da gir içine...” gibi sözlerle Fadime'nin üzüntüden yataklara düşmesine de köylü kadınların tahrik ve tahkir edici sözleri sebep olmuştur (N. Hikmet, 1944, s. 7). Köylü kadınların suçlamalarının ardından dünürünün gelip nişanı atmasıyla felç geçiren Fadime, “namus” kisvesiyle dilden dile yayılan kötülüğün mağduru olarak kızının masumiyetini anlayamadan ölmüştür. Zira namus üzerinden üretilen dedikodu, ataerkil yapıda kadınlar üzerinde tahakküm kurabilmeyi kolaylaştıran bir nevi “kontrol, baskı ve tehdit” unsurudur:

“Namus şiddetinin veya cinayetlerinin görüldüğü toplulukların bir diğer karakteristik özelliği, bu topluluklarda dedikodunun bir kontrol mekanizması olarak kullanılmasıdır. Bu topluluklardaki ailelerin, çekirdek aileden çok geniş aile yapısının sahip olması, aile üyeleri arasındaki akrabalık ilişkilerinin sürekli olması ve aynı zamanda akrabalar arasında iş ilişkilerinin bulunması, dedikoduyu oldukça etkili bir kontrol mekanizması haline getirmektedir.

Namus şiddetinin veya cinayetlerinin görüldüğü topluluklarda, özellikle kadınların diğer kadınları kontrol altına almak adına dedikoduyu bir tür kontrol, baskı ve tehdit mekanizması olarak kullandığı görülmektedir” (Doğan, 2016, s. 109-110).

Eserde Çolak Aliye ile Ayşe de dedikoduların merkezinde olan köyün diğer dullarıdır; onlar da “fena şöhretli bir günahkâr” olarak bilinen ve “cehennemlik sayıl[an]” kadınlardır (N. Hikmet, 1944, s. 12). Bununla

birlikte Elif'in annesi yataklara düştüğünde Elif'in yardımına sadece onlar gider, onlar yemek getirir ve teselli etmeye çalışır. Hayatları yanlış ilişkilerle geçmiş olan bu kadınlar; gençliklerinin ve cahilliklerinin kurbanı olmuş, karşılırlarına çıkan erkeklerin ihanetine uğramış, neticede insanlardan uzaklaşmak ve yalnızlaşmak zorunda kaldıklarından aynı evde yaşamaya karar vermişlerdir. Eserde kadın dayanışmasına yer veren tek bölüm de burasıdır; fakat dedikodu ve iftiraya karşı bir araya gelen bu kadınlara Elif de tamamen güvenmez ve onlarla yakınlık kurmaz. Çünkü Çolak Aliye ile Ayşe'ye göre toplum nezdinde adı çıkan kadınların hayatını idame ettirme yolu, bir erkeğin hükmü altına girmek ve bir erkeğin gücünden, servetinden yararlanmaktan geçer. Bu bağlamda Elif'e bağımsız bir kadın olup kendi işini kurarak para kazanmayı, kendi ayakları üstünde durmayı değil de gençliğini, güzelliğini kullanarak başka bir erkeğin tahakkümüne razı olmayı öğütleyen bu kadınların tavrı, ataerkil sistemin gücünü kadınlar sayesinde pekiştirdiğinin bir diğer kanıtıdır. Simone de Beauvoir da erkek dünyasının imkânlarından faydalanmayı esas alan bu tarz bir kadın dayanışmasının temelsiz olduğunu ve her an yıkılabileceğini belirtmektedir:

“Kadınlar, erkekler arasında olduğundan çok daha kendiliğinden bir biçimde dayanışma içine girerler, ama bu dayanışmada her biri diğerine doğru kendi ötesine geçmez. Hep birlikte yüzlerini erkek dünyasına çevirmişlerdir ve hepsi de onun değerlerini kendisi için elde etmek ister. Aralarındaki ilişkiler kendi tekellikleri temelinde kurulmaz, dolaysız olarak genellikleri içinde yaşanır ve bu yüzden işin içine derhal düşmanlık girer” (Beauvoir, 2024, s. 282).

Dolayısıyla annesinin ölümünden sonra yalnız kalan Elif'in, ataerki karşısında verdiği varoluş savaşı çok daha çetin bir mücadeleye dönüşecektir. Bu olaylardan sonra akrabalarının fiziksel ve psikolojik şiddetine maruz kalan ve yakınlarının yanında bir süre sığıntı gibi yaşamaya mecbur bırakılan Elif, amcası Kadı Efendi'nin kendisini zorla evlendirdiği köyün çobanı Ramazan ile yeni bir çıkmaza girer. Elif, sevmese de kabullendiği Ramazan'la ve Ramazan'ın annesiyle birlikte bir süre kendi halinde yaşar, bahçe, tarla işlerinde çalışarak geçinirler; fakat bu durum da çok sürmez. Sırtını Elif'e yaslayan Ramazan'ın tembellikleri ve kayınvalidesinin dedikoduları dengeleri bozar. Nihayetinde Elif; çalışmaktan vazgeçerek evin geçimi konusunda maddi ve manevi bütün yükü kendisine bırakan, bağırıp çağırmak dışında bir şey yapmayan Ramazan'ın sorumsuz ve ilgisiz tavırlarından sıkılır, komşulara dedikodusunu yapan kayınvalidesinden de bıkar. Çocukluktan beri bahçede, tarlada ırgat olarak çalışan ama her köylü kadın gibi bunu kaderi olarak görüp benimsediğinden çok da rahatsızlık duymayan Elif; evlenince kendi evinde hizmetçi konumuna düşmüş, evliliği bir nevi köleliğe dönmüştür:

“Köylüler arasında bekâr kadın bir paryadır; babasının, erkek kardeşlerinin, eniştesinin hizmetkârlığını yapmaya devam eder. Kente göç etmek onun için kesinlikle mümkün değildir. Evlilik, onu bir erkeğin kölesi haline getirirken aynı zamanda bir evin hanımı yapar” (Beauvoir, 2024, s. 157).

Dahası pazarda öte beri satmak için kasabaya giderken tanıştığı Hoyrat Kâzım’la yaptığı yolculuk sebebiyle Elif’in hakkında yeni dedikodular türemiş, bunu duyan Ramazan hakaretler ederek ve döverek onu cezalandırmak istemiştir. Bu durum da Elif’in ilk kez isyan etmesine ve sesini yükseltmesine neden olur. Önceden beri Ramazan’dan ve annesinden kurtulmak isteyen Elif; beklediği fırsat eline geçince, evin ve bahçenin sahibi olmanın verdiği öz güvenle Ramazan’ı ve kayınvalidesini evden kovar. Ramazan’la boşanmasında kendisini evlenme bahanesiyle kandıran Hoyrat Kâzım’ın da payı büyüktür, artık doğru insanla birlikte olduğuna inanıp ondan çocuk sahibi de olacaktır; fakat Kâzım’la kuracağı ilişki ise sonun başlangıcını oluşturacak ve Elif’in ölümüne giden yolu hazırlayacaktır. Neticede kurtuluşu, başka bir erkeğin hükmü altına girmekte arayan Elif; kendi ayakları üzerinde durmayı bilememiş ve yok oluşuna giden yolu kendi elleriyle açmıştır.

III. Hakaret, Darp ve Cinayet

“Geleneksel ataerkil düzenlerde, babaya, karısı veya karıları ve çocukları üzerinde, kaba kuvvet, hatta öldürmek ve bir başkasına satmak dahil her türlü davranışa yer veren bir mülkiyet hakkı tanınmıştır” (Millet, 2011, s. 61). *Köyün Dulları*’nda da kadınların eşlerinin hakaretine uğrayarak, darp edilerek şiddet görmesi olağan bir durum olarak işlenir. Öyle ki eril şiddet, ataerkil toplum yapısında erkeklerin, kadınları ve hatta hemcinslerini kontrol altına almasının en geçerli yoludur. “Eril şiddet, yaş, sınıf, cinsiyet ve etnisiteye dayalı hiyerarşilerle yapılandırılmış ve en güçlüünün kazanacağı biçimde örgütlenmiş bir davranışlar bütünü” olmakla birlikte, “çoğu zaman erkekler tarafından uygulansa bile, zaman zaman, erkeklerden devrıldıkları otorite ile kadınlar tarafından da, bu ‘otorite’nin adına ve yararına uygulanabilir” (Sancar, 2016, s. 216). Dolayısıyla yoksulluğun ve cehaletin insanları çaresiz bıraktığı bu köyde, kadınların hataları ve kusurları her şeyin sebebi olarak gösterilir, kuraklığın da selin de cefasını en çok kadınlar çeker. Nitekim tarlası, bahçesi selde hasar gören kadınları tek suçlu ilan edip “ ‘Tavuk gibi ir yatarsın, bu ne uyku, üzerine ölü tozu ekilmiş sankim’ deyüp kadına küfürler savur[an]” (N. Hikmet, 1944, s. 19) eşler olduğu gibi, çocuğunu kaybetmenin tüm sorumluluğunu anneye yükleyerek onu öldüresiye döven Uzun Ali gibi erkekler de vardır. Sağlıklı tek erkek çocuğunu kaybetmek Uzun Ali’yi yıkar, oğlunun yasını yaşamaya izin bile tanımadığı eşine şiddet uygular:

“Daha akşam olmamıştı köyde acı bir kadın haykırışı duyuldu. Kimse onun bu inleyişine chemmiyet vermiyor aldırımıyordu. Çünkü kadın hak ettiği dayığı yiyordu. Uzun Ali karısından ölen oğlunun acını çıkarmağa çalışıyordu. Çocuk, Emine'nin ihmali, kayıtsızlığı yüzünden boğulmuştu. Öğle üzeri bostanlara bakmağa inen kadın, çocuğu ceviz ağacının altındaki hasıra bırakıp beş dakika için onu yalnız koymuş gitmiş, geldiği zaman orada bulamamıştı. Oğlan emekleye emekleye bostanların sulandığı arka kadar ilerlemiş ve içine yuvarlanarak çamurlara saplanmıştı.

Köylüler de Emine'nin tasasız haline kızıyorlar, Uzun Ali dövüldü:

– Vur Ali, vur elin dert görmesin diyorlardı... Geriye bir kızla bir oğlu daha kalmıştı. Amma Uzun Ali bu oğlu ile ‘Bir erkek evlâdım var!..’ diye övünemezdi. Bu sakattı, o da nur topu gibi doğmuş iken yine karısının dikkatsizliği yüzünden düşmüş, bir dizi zedelenmişti. Bacağı günden güne kötüleşmiş berbat olmuştu. Akran köy çocukları köyde koşuşup oynarken o bir kenara çekilir, çocukları sönük bir içle karşıdan seyredirdi. Bundan dolayı ruhu da alil kalmıştı, çok zayıf ve iştiasızdı. Babası şehirden getirdiği ipliğe dizilmiş yeşil kırmızı mor akide şekerlerinden, kuruluşluk şokololardan ona da verirdi, fakat kendisine karşı olan hisleri sevgi değil merhametti.

Adam kadını dövdü, dövdü. Neticede ikisi de bitkin bir kenara çekilmişlerdi. Erkek başını avuçları içine aldı. Bir çocuk gibi hıçkırığa hıçkırığa ağladı. Kadının yediği dayığın tesirile inliyor, çocuğuna ‘Keşke ecelinle öleydin’ diye söyleniyordu” (N. Hikmet, 1944, s. 20-21).

Erkek çocuğu, ataerkil sistemde soyun devamlılığını sağlayan ve aile fertleri arasında en çok önem atfedilen kişi olarak iktidarın müstakbel sahibidir. Bu yüzden de ailede, kız çocuğu geri plana itilirken erkek çocuğu değerli görülür, şımartılır. Nihayetinde erkek çocuğa her zaman imtiyaz tanınması, her koşulda ön planda tutulması aile içinde eşitsizliğe sebep olarak adaletsizliği pekiştirir:

“Pek çok tarım toplumunda olduğu gibi, Anadolu köylü hanesi de ‘klasik’ bir ataerkillik örneği oluşturur. (...) Hane içindeki toplumsal ve cinsel hiyerarşi aynı zamanda emek sürecindeki bir hiyerarşi ile de örtüşür. Üretim ve servet birikimi açısından -toprağın kısıtlı olmadığı hallerde- emeğe hâkim olmak kilit bir özelliktir. Hem üretimin örgütlenmesi hem de atasoyunun devamlılığı erkeklerin yeniden üretilmesine bağlıdır; bu da kadınlara bu yeniden üretimin yükümlüsü olmak gibi önemli bir rol verir. Oğlanlar, soyun sürekliliğini sağlarken, kızlar küçük yaşta bir başka soyun yeniden üretimini sağlamak için verilir. Kızlar başlık parasıyla ya da karşılıksız verilebilir ancak her durumda kadınların bütünüyle atasoya dayalı bir üretim ve yeniden üretimle yükümlü kıldıklarını görüyoruz” (Kandiyoti, 2015, s. 57-58).

Kadının ötekileştirdiği toplum yapısında şiddetin her türlü hâliyle tanışan Elif'in mücadele şekli de ataerkinin ona öğrettikleriyle sınırlıdır. O da bu sistemin bir parçası olarak istemeden de olsa evlenmek zorunda kalmış, zamanla bu evlilik bir yüke dönüşmüştür. Hayatına dair ilk kez kendi

kararıyla cyleme geçen Elif, Ramazan'ı boşayarak Hoyrat Kâzım'la evlenmek ve geç de olsa mutlu olmak istemiştir. Evlenme bahanesiyle kendisini kandıran Hoyrat Kâzım'ın tuzağına düşen Elif, ondan çocuk sahibi olup köy yerinde babasız çocuk büyütmenin yükünü de sırtlanır. Zira “annelik, ancak evli kadın söz konusu olduğunda saygı duyulan bir şeydir” (Beauvoir, 2024, s. 158). Elif, çocuğunun babası Kâzım'ın malına mülküne göz diktiğini zamanla anlayacak, onun tehditlerine maruz kalacak, bu tehdide kimsenin önem vermemesi nedeniyle acımasızca öldürülecektir. Dolayısıyla Elif'in başından geçenler; ataerkil kaidelerin hüküm sürdüğü kırsal kesimlerde varoluş savaşı veren dul kadınların karşılaşabilecekleri olayların özeti gibidir. Elif'in ölümünün nedenini herkes bildiği halde ağız birliği etmişçesine kimse bu cinayet hakkında konuşmaz, “adı çıkmış” dul bir kadın için mahkemelere gidip gelmeyi göze almaz:

“Her defasında sanki hepsi bir ağızdan konuşarak cevap veriyorlardı:

– Duymadık, görmedik... Bir işimizle uğraşırız, bir şeycikler bilmeyiz... deyip aynı sözleri tekrarlıyorlardı.

Elif'in cesedi muayene edilip raporu tanzim edilince gömüldü.

Evrakı kasabadan köye, köyden kasabaya gitti, geldi. Onu, kimin niçin öldürdüğü bir türlü anlaşılamadı. Hadise şahitsizlikten, delilsizlikten ispatsız kaldı ve kapanarak unutuldu.

Halbuki köylü işi ilk günden kavramış, vak'ayı teferruatıyla en ince noktasına kadar halletmişti” (N. Hikmet, 1944, s. 90).

Toplum nezdinde “namusu lekelenmiş” olarak nitelendirilen kadınların cinayeti söz konusu olduğunda duyarsızlık artmakta ve adaletsizlik normalleşmektedir. “Hayatı macera dolu bir kadın, bu küçücük köy ailesi içinde daima bir çıban gibi göze batar” diyen yazar-anlatıcı da Elif'in failinin bulunamamasının ve bu olayın üstünün kapatılmasının sebebini “dul” olmasına bağlayarak onun, köy halkı nazarında bir tehlike olarak görüldüğünü şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Onun her hareketi, her sözü âleme saatlerce konuşacak bir mevzu olur. Köyün dulları, erkeksiz kadınları sanki ilâhî adaletin lânetlediği mahlûklardır. Onlar, her türlü hak ve hukukun sınır dışı edilmişleriydi. Fadime'nin kızı, Mehmet'in yavuklusu, Ramazan'ın karısı, Hoyrat Kâzım'ın oynaşı Elif de bu lânetten kendini kurtaramadı. Kucağındaki çocuk kendi malı ve günahıydı. Evini, tarlasını, bahçesini hovarda bir erkeğe bağışlamıştı. Artık bu kadına kim acıyacak, ona yardım edecek, elini uzatacak. O ölünceye kadar hayatı bu seyri takip etmişti; ölmeseydi yine hayatı bu minval üzere uzayıp gidecekti” (N. Hikmet, 1944, s. 91).

Bu durum da ataerkil sistemin sadece erkeği koruyan, kadını tehdit altındayken önemsemeyen, hatta erkek tehdit altında olursa kadının

can güvenliğini hiçe sayabilen adaletsiz ve acımasız hâlini örneklendirir niteliktedir.

Sonuç

Neriman Hikmet'in toplumcu-gerçekçi bir eser niteliği taşıyan *Köyün Dulları* romanında ataerkil bir yapılanmanın hâkim olduğu kırsal kesimlerde, kadınlara uygulanan eril tahakkümün boyutları gözler önüne serilmiştir. Yazar-anlatıcı köy kadınlarının ataerkil toplum içerisinde varoluş mücadelesini merkeze aldığından Elif karakteri üzerinden eril şiddetin sınırsızlığını ortaya koyarken kadınların köy ortamında zorluklar içerisinde geçen hayatını da eleştirel bir bakışla yansıtır. Cıvgalar köyü verimsiz, renksiz, kurak ve ıssız tabiatıyla olduğu kadar insanıyla da olumsuz çizilmiştir. Burada yaşayan kadınlar dış dünyadan habersiz ve kültürsüz yetiştirilen, tarlada ırgatlık yapmaktan genç yaşta çöken, bakımsız ve sevgisiz büyüyen, on dört yaşında evlendirilen çocuk gelinlerdir. Dolayısıyla köy yerinde yoksulluğun ve eğitimsizliğin etkisiyle şiddetin hem fiziksel hem psikolojik hem de ekonomik açıdan kadınları kısıp aldığını söylemek mümkündür. Üstelik sadece erkeklerin değil, hemcinslerinin de kadına yönelik şiddeti pekiştirmede rol oynadığı ve hemcinslerine erkeklerden daha çok zarar verdiği görülmektedir. Nitekim böyle bir düzende, kadının yok sayılması yok edilmesini de kolaylaştırmış, kadın cinayetleri sıradanlaşmış, günümüzde olduğu gibi Cıvgalı köyünde de cinayete kurban giden kadınların hakkını aramak, sağır ve dilsiz insanların vicdanlarına bırakılmıştır. Bu yüzden de *Köyün Dulları* erken sayılabilecek bir dönemde feminist duyarlılığın izlerini taşıması ve köy gerçeğini, kadın karakterlerin yaşadığı zorluklar odağında işlemesi açısından tekrar tekrar incelenerek edebiyat tarihlerinde hak ettiği yeri alması gereken önemli bir eserdir.

Kaynakça

- Ayşe GÜLEN EYİ, 2020, “Tahir Şilkan: Neriman Hikmet’i Suat Derviş’ten Ayır Düşünme Mümkün Değil”, *Sanat Kritik*, <https://sanatkritik.com/soylesi/tahir-silkan-nerimanhikmeti-suat-dervisten-ayri-dusunmek-mumkun-degil/> (Erişim tarihi: 09.03.2025).
- Berna MORAN, 2016, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bülent VARLIK, 2020, “Yeni Edebiyat-I”, *1940’ların Dergileri*, C. II, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, s. 9-26.
- Deniz KANDİYOTİ, 2015, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar / Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Erkan IRMAK, 2018, *Eski Köye Yeni Roman / Köy Romanının Tarihi, Kökeni ve Sonu (1950-1980)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gündüz AKINCI, 1961, *Türk Romanında Köye Doğru*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kate MILLETT, 2011, *Cinsel Politika*, Çev. Seçkin Selvi, İstanbul: Payel Yayınevi.
- Mehmet BAYRAK, 2020, *Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı*, Ankara: Özge Yayınları.
- Murat YALÇIN (Ed.), 2010, “Neriman Hikmet”, *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 751.
- Neriman Hikmet, 1944, *Köyün Dulları*, İstanbul: Gençlik Kütüphanesi.
- Ramazan KAPLAN, 1988, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Recep DOĞAN, 2016, “*Namus*”, “*Töre*” ve *Eril Şiddet / Yargıtay Kararları, Toplumsal Cinsiyet Kuramları*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Serpil SANCAR, 2016, *Erkeklik: İmkânsız İktidar / Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Simone de BEAUVOIR, 2024, *İkinci Cinsiyet*, C. II, Çev. Gülnur Acar Savran, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Vakit* Gazetesi, 15 Haziran 1944, “Köyün Dulları”, s. 3.

Toplumsal Cinsiyet Temelinde Kadının Konumu ve Sorunları

Editör:

Sanem BERKÜN